

ตามันมองไม่เห็นหрок มันมีแต่เสียงเหมือนช้าง ถ้ามาบนดินก็เหมือนช้างใหญ่ ๆ มา หากมันมาบนยอดไม้ ทั้ง ๆ ที่ไม่มีลม ก็เหมือนมีลมพัดแรงมาก เหมือนยอดไม้จะหัก” ฝั่น้ำ ฝั่นเขา และฝั่นตามธรรมชาติในความเชื่อของชาวบ้าน บางครั้งอาจทำร้ายต่อชีวิตของคนได้ เช่น ที่สระอิฐใกล้วัดทำวู้ไท ซึ่งเป็นสระน้ำศักดิ์สิทธิ์ ตามความเชื่อของชาวบ้านต้นน้ำคลองระบม หากใครไปจับปลาในสระน้ำแห่งนี้ มากินก็จะมึนเป็นไป ซึ่งนายเงิน ศรีเมือง (บ้านนา) เล่าว่า

“เคยมีคนมาสำรวจแผนที่ มีนายกองคนหนึ่งลูกน้องไม่ใช่น้อย เขาบอกว่าคนในบ้านนาเชื่อเหลือเกิน ปลาในสระมีเยอะแยะไม่เห็นจับมากิน ชาวบ้านบอกว่ามันกินไม่ได้ มันมีอาถรรพ์ ถ้ากินเข้าไปเหมือนไฟสุ่มเกลบ มันจะไม่ดี คนบ้านนาเขาไม่กินกันหрок สระนี้เป็นสระศักดิ์สิทธิ์ แต่คนพวกนี้จับปลากิน พอกินเขาเกิดการถ่ายท้อง ลงแดงตาย หามกันวันละสองถึงสามคน จนไม่มีคนหามาตายกันหมด เหลือแต่นายกองคนเดียว เพราะนายกองให้ลูกน้องกินก่อน อีกรายหนึ่งคือลุงพวงไปทำนาตรงนั้น ปลามันติดลอบ ติดไซ แกเอาไปกินก็เลยแตกแยกกับเมีย หรือกรรมของตานองปล้นควาย ค้อนควายมาที่สระนี้ พอควายลงไป นอนเหมือนไฟสุ่มเปรต ตานองกินปลาสระนี้แหละ โคนเขาตาย”

ดังนั้น หากชาวบ้านต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ จึงต้องมีพิธีกรรมบางอย่างเพื่อทำให้ผีพอใจ ไม่ทำร้ายเอาได้ ลุงเงิน ศรีเมือง(บ้านนา) เล่าถึงการตัดต้นไม้ “ผมเชื่อว่าไม้ใหญ่ทุกต้นมีนางไม้สิงอยู่ ก่อนตัดก็จะปัดรังควาญ ด้วยการท่องคาถา “นะโม ๓ จบ” โดยไม่ต้องยกมือไหว้แล้วใช้กิ่งไม้ใบไม้ปิดไปหาโคนต้นพร้อมทั้งท่องคาถา “นะโมตัสสะ” “นะโมธัมมัง” ใช้ขวานฟันลงไปใต้ต้น ไม้พอดัน ไม้หักโคนลงแล้วจึงใช้กิ่งไม้ใบไม้ที่ปัดนั้นมาปักลงบนตอไม้ที่เหลือ คือเอาต้นไม้อันจริงไปแล้วนำต้นปลอมมาค้ำให้แทน โบราณเชื่อนั่นพอดัดรังควาญแล้วผีก็ไม่ทำร้าย “ฟันโห้ไหน โห้ไหน ปัดที่ไหนก็หนี ไม่เคยเลยนะเรื่องผีนางตะเคียนมาบีบคอ”

(ซ้าย) เครื่องเช่นสะเดาะเคราะห์ สำหรับเจ้าที่บริเวณทางสามแพร่ง

(ขวา) การบอกเจ้าที่ที่ดูแลสถานที่ ก่อนทำสิ่งใด ณ ที่แห่งนั้น เชื่อกันว่า หากบอกเจ้าที่ บอกเจ้าพ่อเขากา จะทำให้ทำสิ่งที่ทำสะดวก ปกติ ปลอดภัย เขาจะไม่มาทักท้วง

บางครั้งเมื่อชาวบ้านเข้าป่าเพื่อหาของป่า เช่น ไปเก็บเห็ดหรือเข้าไปตัดไม้ ต้องจุดธูปจุดเทียน บอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทาง เจ้าป่าเจ้าเขาก่อนว่าเข้ามาทำอะไรเป็นการขออนุญาต บางครั้งกลับไปบ้านแล้ว เกิดเจ็บไข้ขึ้นมาก็ต้องบนบานขอให้หาย อาจจะบนด้วยเหล้า ๑ ไห ไก่ ๑ ตัว หัวหมู เมื่อหายจากการเจ็บไข้แล้วก็ต้องแก้บนด้วยเครื่องเซ่นที่บนบานเอาไว้แน่นอน หรือเมื่อนายพรานเข้าป่าล่าสัตว์ มีการ เชื้อถือโชคลาง ฤกษ์ยามาที่ เช่น สัตว์ตัวนี้ยิงได้หรือไม่ได้ สัตว์ตัวเมียไม่ยิง แม่ลูกอ่อนไม่ยิง ท้องแก่ ไม่ยิง ลงจากบ้านไม่พูดเป็นลาง หากจำเป็นต้องล่าช้าง ลูกเมียที่บ้านห้ามประพรมแป้งหอม และ นายพรานต้องถือสังข์ยิงชีพ หากผิดสังข์จะทำให้โดนสัตว์ทำร้ายจนถึงแก่ความตาย จนมีคำกล่าวว่า อย่าฆ่าช้างเพื่อเอางา อย่าล่าปลาเพื่อเอาน้ำมัน

ความเชื่อเกี่ยวกับผีได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านป่า เนื่องมาจากความ เชื่อว่าป่าและต้นไม้ มีเจ้าของ มีผีป่า เทวดา อารักษ์ที่คอยดูแลรักษา เป็นผลให้ชาวบ้านเกรงกลัว ไม่กล้าตัดไม้ทำลายป่า เพราะเชื่อว่าจะทำให้เกิดอาเพศ มีอันเป็นไปต่าง ๆ นานา ด้วยวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่ กับป่าตลอดมา จึงส่งผลให้เกิดความเชื่อที่ถือได้ว่าเป็นระบบทางวัฒนธรรมอันสอดคล้องกับธรรมชาติ ของป่า แม้กระทั่งการนับถือเจ้าพ่อเขาอกของชาวบ้าน จะเห็นได้ว่าเป็นการผสมผสานความเชื่อเรื่องผี วิญญาณที่น่าสนใจ เพราะผืนกาศซึ่งเป็นสัตว์ที่มีความหมายในแง่ของความดี ความเลวของผู้คน เชื่อมโยงเกี่ยวพันกับตำนานเมืองลับแลและการล่มสลายของเมืองจากคนที่ไม่มีศีลธรรม หรืออีกนัย หนึ่งอาจเป็นการระลึกถึงพระนางกาไว ผู้ปกครองเมืองเพ็ญศ (ที่จันทบุรี) คนสุดท้ายก่อนที่ขอมจะ เรื่องอำนาจเมืองของคนของล่มสลายไป หรือพระพุทธรูปตามตำนานเก่าในความหมายดั้งเดิมอาจไม่ มีพลังร่วมเพียงพอที่จะเรียกความนับถือจากชุมชนก็เป็นได้ แต่ชาวบ้านยังคงมีสำนึกในการร่วมมือ

ส่วนการนับถือเจ้าพ่อเขาอกในบริบทใหม่ของชุมชน ที่เป็นทหารของพระเจ้าตากสิน เพื่อ ความผูกพันภายในการปกครองของตนเอง ความเป็นปึกแผ่นปลอดภัยก้าวหน้าของชุมชน และมีพื้นฐานอยู่บนความสำนึกในประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพราะว่าเจ้าพ่อเขาอกเมื่อครั้งมีชีวิตอยู่สร้างวีรกรรม อันน่ายกย่องและภาคภูมิใจ จึงวิเคราะห์ได้ว่า เป็นพลังร่วมของชุมชนที่มีสำนึกและภาคภูมิใจต่อ ประวัติศาสตร์อันยาวนานของท้องถิ่นตนนั่นเอง

เจ้าจ๋า

ยายเถียม สร้อยสมญา ผู้นำทางพิธีกรรมแห่งบ้าน
ชมพู เจ้าจ๋า มีความสามารถติดต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ
และเป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความนับถือ เกรงใจ
เคารพและให้ความสำคัญ

ชาวบ้านป่าต้นน้ำคลองระบม – สียัด ทำนาโดยอาศัยธรรมชาติเป็นหลักจึงมีความเชื่อประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม ในการทำนาตั้งแต่ เรื่อง ฤกษ์แรกไถ แรกปลูก แรกวันดำ แรกวันเกี่ยว เอาข้าวขึ้นยุ้ง ปิดยุ้ง เปิดยุ้งข้าว (เพื่อรื้อข้าวเอามาใช้ประโยชน์) เป็นต้น

วิถีชีวิตของชาวบ้านในยุคบ้านป่า จึงเกี่ยวข้องกับความเชื่อในพลังอำนาจของธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ หรือเทพดาฟ้าดิน โดยเฉพาะแม่โพสพ เทวีแห่งข้าว จึงเกิดพิธีกรรม “การทำขวัญข้าว” ชาวบ้านเชื่อว่าจะทำให้เกิดความเป็นสิริมงคล แม่โพสพจะช่วยดูแลรักษาข้าว เมื่อทุกบ้านที่ทำนาเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว ชาวบ้านป่าจะมาร่วมกันทำพิธี “บุญลาซัง” ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่บ่งบอกให้รู้ว่าฤดูกาลทำนาในรอบปีได้สิ้นสุดลงแล้ว

นางสมญา แก้วคำ นายสายัณ คณากุล และนายเคลือบ เกตุสุนทร

เล่าถึงความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับแม่โพสพ ว่า

พอเดือน ๖ ข้างขึ้น เขาก็ไปบอกเจ้าที่เจ้าทาง ก่อนจะลงไถนา ก็มีการเอาเหล้า ปลา หมากรวย ไปเลี้ยง เสร็จแล้วก็ ไถ เลี้ยงวันนั้นก็ต้องไถวันนั้นเลย ไถนา นี่วันอะไรก็ได้แต่ส่วนใหญ่เขาจะไปเอาวันพุธกัน เพราะว่าหว่ามนั้นไม่เนา บางคนเอาเก้าค่ำ ขึ้นเก้าค่ำ แรมเก้าค่ำ บางทีก็แรม ๓ ค่ำ แต่ต้องเดือนหก เริ่มไถตั้งแต่ท้ายทุ่งยันหัว หัวกว้างแค่ไหนก็ต้องไปเป็นจุดเลย ไถรอยเดียวหรือกี่รอยก็ได้ แต่ต้องไถให้เป็นพิธีก่อน เรียกว่า “แฮกนา” คนที่ไถนาเขาก็ให้ถือเหมือนกัน เขาห้ามตัดผมคน แต่ก่อนเขาบอกว่าปูมันหนีบหัว ไถจะไถหรือดำนาไม่เสร็จ ต้องแยกคิ้วว่าเกิดปีอะไร ปีหนูปีวัว เขาก็ ไม่ให้ ปีเสือ ปีงู เขาว่าดีไม่กินข้าว

แต่ตกกล้าแล้วแต่ฝนมี ไม่ต้องใช้เดือน บางคนจะใช้เก้าค่ำ บางทีฝนมาก็ต้องรอวันว่าจะใช้วันพุธหรือวันพฤหัสบดี ตอนจะดำต้องไปแฮกนาอีกที ส่วนวันที่ทำก็แล้วแต่คนถือถือใครถือมัน บางคนเอาเก้าค่ำ บางคนเอาสามค่ำ บางคนเอาวันพฤหัสบดี แล้วแต่สะดวก แต่ต้องเลือกวันถ้าวันไม่ดีก็ไม่เอา ต้องจัดเครื่องเช่น จำพวก ไข่ต้ม เหล้า บุหรี่ ๒ มวน หมากรวย ๒ ค่ำ ไปบอก ไปขอที่ขอทางทำกิน ฟังพาอาศัย ให้ข้าวมันงาม ไม่ให้ไครมากวน อย่าให้หมู ให้กวางมากวน มาดูมาแลให้ด้วย เขาถือกันมากตรงนี้ ต้องใช้คนที่เกิดปีไม่กินข้าวไปดำก่อน ๓ ต้น แล้วคนอื่นถึงจะดำได้ และเขาห้ามคนไม่ให้แต่งงานช่วงนี้ ด้วย เพราะอาจจะไม่มีคนไปร่วมแห่ขันหมาก

พอข้าวตั้งท้อง ก็สู่ขวัญ เรียกแม่โพสพให้มากินเปรี้ยวกินหวาน กินเผือกกินงา เลี้ยงแบบนาไครนามัน มีเครื่องเช่นที่ให้สำหรับแพ่ท้อง มีเครื่องแต่งตัว พวกกระจก หวี แป้ง น้ำมันใส่ผม สร้อย คຸ່ມหู พวกส้อมๆ (รสเปรี้ยว) ทั้งหลาย มะพร้าว อ้อย ของหวาน หมากรวย กล้วย อ้อย หมกมัน หมกเผือก ถั่ว งา แต่ข้าวไม่เอาส่วนเหล้า ไม่ได้ให้ คนทำพิธีจะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายก็ได้แล้วแต่นาไครนามัน แต่ส่วนมากเขาห้ามผู้ชาย เพราะสังข์แม่แกเคยเล่าว่า คนแก่ก่อนนี้ เขาให้ผู้ชายไปเลี้ยง ทำขวัญ ไปเห็นแม่โพสพแต่งตัวสวย ทาแป้ง ทาน้ำมัน เป็นสาวสวยก็ไป โหล่กล้า เขาบอกว่าแม่นะลูก ลูกก็ไม่ฟังเสียง เลยไม่ให้ผู้ชายไปใกล้ ให้แต่ผู้หญิงเลี้ยงต่อมา (มีหน้าอัคไป)

(ต่อจากหน้าที่แล้ว) พอข้าวเหลือง รวงกม^{๑๔} จะเก็บ ก็จะบอก แม่โพสพ ว่า ขอเก็บขอเกี่ยว เขาก็เรียกว่า “แสกเกี่ยว” อีกเหมือนกัน คนทำพิธีจะเกิดปีไหนก็ได้ แต่เป็นผู้หญิง พอเก็บรวงข้าวเรียบร้อยแล้ว จะขนข้าวมารวมกัน เรียกว่า “กองข้าว” คนโบราณต้องดูทิศอีก ว่าห้ามกองข้าวหันไปทางทิศไหน ลอดท้องช้างหรือเปล่า ถ้าลอดท้องช้าง(ทางช้างเผือก) ข้าวจะไม่พอลูกพอกิน มันจะหมดอยู่ ให้กองทิศอื่น สมัยก่อนนี้ เขาชอบไว้ทางทิศหรดี (ตะวันตกเฉียงใต้)

พอจะนวด เอาควายนวด มีเผือก มัน ของหวานเลี้ยง ทำขวัญล่อมข้าว ใช้ผ้าขาว ผ้าแดงมาพาดกองข้าวแล้วรดด้วยน้ำมัน^{๑๕} ไปเรียกให้เขาเข้ายุ่ง เข้าเล่า ก็ว่าปีหน้าฟ้าใหม่ให้ลงไร่ลงนาใหม่ ขวัญที่เราเก็บในวันแรกวันเก็บ เขาให้เด็ดเอารวงข้าวมา ๗ รวง บ้าง ๕ รวงบ้าง แล้วมัดใส่ธง ปักหรือห้อยไว้ที่กองข้าว แล้วพอเวลาขนข้าวเข้ายุ่ง เขาก็เรียกขวัญเข้ามาทั้งรวงข้าว และธง ที่ห้อยอยู่คืนเข้ายุ่ง ถึงวันสุราก็ถอน^{๑๖} กระบุงไปเรียกขวัญเขาแล้ว ก็เรียก “ขวัญเอ๋ย มามา กลับยังกลับฉางน้อ ข้าว(พันธุ์)มาขึ้นยุ่งขึ้นแล้ว อย่าหลงท้องไร่ท้องนานะ ปีหน้าฟ้าใหม่มาจะพามาเอาอีก” เรียกขวัญเสร็จก็ถอนมาบ้าน จะเอาเข้ายุ่งก็แบ่งข้าวให้เจ้าที่เจ้าทางด้วย ก็โยกมาแบ่งเป็นส่วน ๆ ให้เขาแม่แต่ข้าวเบา (ข้าวลีบ) ก็ต้องแบ่งกัน แบ่ง ใบขนุนเขากัดเป็นควายฉีกเป็นเขาแล้วก็เอาไม้มาเสียบ กัดกรวยแล้วเอาไม้เสียบ ทำควายสองข้าง แล้วก็ลากไปเอาข้าวใส่กรวย เวลาเอาข้าวไปให้เขาก็ก้าวใส่กระเป๋าก็ไปให้เขา

หลังจากที่ได้เมล็ดข้าวเปลือก ก่อนเอาข้าวขึ้นยุ่งเขาใช้เกลือ ใบขนุน ใบคูณ ไรตามกระดาน เพื่อกันมอด วันที่ขนข้าวขึ้นยุ่ง ต้องเลือกวันที่ใช้เรียกข้าวขึ้นยุ่ง วันจันทร์ก็ไม่เอาเขาว่าวันเสาร์ คนมากินข้าวเยอะ เขาว่าคนมากินข้าวเปลือง ต้องเป็นวันศุกร์ วันพฤหัสบดี แต่วันที่ไทยข้าวออกจากยุ่ง ใช้วันศุกร์หรือวันพฤหัสบดีได้ ในเดือนสาม ขึ้นสามค่ำ ถือเป็นวันดี แล้วต้องหาคนเกิดปีมะโรง มะเส็ง ให้เขาไทยออกมาให้ จะไทยให้เต็มกระป๋องหรือกระบุงก็ได้ แต่ต้องเอามาให้เต็ม เขาก็จะพูดบอกว่า

“วันนี้เดือน ๓ ขึ้น ๓ ค่ำ วันนี้เป็นวันดีแล้วเด้อ แม่โพสพเอ๋ย จะมาเปิดยุ่งข้าวให้ออกแล้วเด้อ ไปเที่ยวไปทางไหนก็ได้แล้วที่นี้ ลูกหลานก็จะเอาไปสี เอาไปดำกิน” อะไรอย่างนั้นเขาก็พูดกันไป

ยุ่งกลางข้าว

ใบขนุนกลัด

^{๑๔} รวงกม คือ ข้าวแก่ปลายรวง

^{๑๕} ตอน เอาสิ่งของห้อยที่ปลายคานข้างเดียว แล้วแบกบ่าพาไป

พุทธศาสนา ปัญญาและความเชื่อ

ความเชื่อที่สืบเนื่องจากศาสนาพุทธจัดเป็นแหล่งความเชื่อที่สำคัญที่สุดของชาวบ้านป่าต้นน้ำคลองระบม - สียัด เห็นได้จากศาสนบุคคล คือ หลวงพ่อคง ท่านมีความเข้าใจวัฒนธรรมความเชื่อ ในศาสนาพุทธของชาวบ้านป่าอย่างลึกซึ้ง เพราะตัวตนของท่านเองเป็นชาวซอง ที่เป็นคนดั้งเดิมในพื้นที่ ท่านเป็นผู้นำชาวบ้านสร้างและบูรณะวัดชำป่างาม วัดท้าวอุไโท อันเป็นศาสนสถานที่สำคัญในท้องถิ่นชุมชนต้นน้ำคลองระบม ตามคำบอกเล่าของชาวบ้านว่า “หลวงพ่อกงนี้ ท่านบวชเป็นเณรอยู่ที่วัดท้าวอุไโท ท่านเห็นท่าไม้ไผ่ มั่นแข็งแล้ง อยู่ในป่า ในดงบน โกงบนคอน ญาติโยมก็น้อย ในที่สุดท่านย้ายไปตั้งอยู่ที่วัดชำป่างาม”

หรือการร่วมกันของชาวบ้านต้นน้ำคลองสียัด ในการสร้างวัดทุ่งยายชี เพื่อเป็นจุดศูนย์กลางของชุมชน ดังคำพูดของชาวบ้าน “บ้านเรานี้มีอยู่มา มันก็มีวัด ก็มีบ้านแหละ ก็บ้านกะวัดเหมือนมาคู่กัน มีบ้านก็ต้องมีวัด” การสร้างหรือบูรณะวัดทุกครั้ง ชาวบ้านจะมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่เพราะความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องบุญกุศล “อย่างต้องการเสา ขนาดไหนก็บอกกล่าวกันจะเอามาช่วย จะเอากี่ก่า ยาว ๔ วาเนะ เอา ๔๐ ต้น ก็แบ่งกันไปทำ ถึงเวลาก็เอามาช่วยกันสร้าง”

ศาลาวัดทุ่งยายชี

ความร่วมมือแรงกายใจของชาวบ้าน
ในการร่วมกันสร้าง บูรณะวัด เสา
ไม้ที่สร้างศาลา ส่วนหนึ่งชาวบ้าน
นำมาช่วย

การสร้างและบูรณะวัดเป็นความพยายามที่จะทำให้ชุมชนบ้านป่ามีความหมาย มีที่ยืนอยู่ในใจของชาวบ้าน เพราะวัดหมายถึงนิมิตหมายแห่งความรุ่งเรืองความศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้การสร้างหรือบูรณะรูปเหมือนหลวงพ่อกงและการทำเสื่อลงยันต์ มีความหมายถึงศรัทธาร่วมของเครือข่ายชุมชนบ้านป่าต้นน้ำคลองระบม ที่พยายามอธิบายเชื่อมโยงให้เห็นถึงความศรัทธาในศาสนาพุทธ จนปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมของศาสนวัตถุ

ชาวบ้านป่า ล้วนยึดมั่นศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างยาวนาน ความเชื่อถือของชาวบ้านที่เห็นอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การทำบุญตักบาตร ในยามเช้าของทุก ๆ วัน ชาวบ้านจะหุงข้าว ทำกับข้าว ใส่บาตร พระที่มารับบิณฑบาตตามหมู่บ้าน การทำบุญลักษณะนี้ ถือเป็นกิจวัตรที่สำคัญของชาวบ้าน ป่าผู้เป็นพุทธศาสนิกชนทุกครัวเรือน และยังสะท้อนวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้านที่ผูกพันอยู่กับ ศาสนาพุทธอย่างเด่นชัด

นอกจากนี้ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ประเพณีการทอดกฐิน ฯลฯ ชาวบ้านต่างพร้อมใจกันไปทำบุญที่วัด หากเป็นชุมชนต้นน้ำคลองระบม ในยุคบ้านป่า ก็จะพากันไปที่วัดชำป่างาม ซึ่งขณะนั้นยังมีหลวงพ่อคงอยู่ และเป็นถิ่นบ้นถือของชาว บ้านป่า ทั้งชาวบ้านจาก บ้านนา ท่าเลียบ นาโพธิ์ นาน้อย ชำป่างาม ท่ากระดานก็มาร่วมกันทำบุญที่นี้ วัดเดียว เนื่องจากในช่วงนั้นวัดทำอยู่ใต้อาสนาวัดร้าง

ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องบุญกุศลของชาวบ้านมีสูงมาก ชาวบ้านจากชุมชนบ้านป่าที่อยู่ไกลจาก วัด เล่าให้ฟังว่า หากพรุ่งนี้เป็นวันงาน วันนี้ต้องมาให้ถึงวัด มาค้างคืนกันที่วัด ถ้าไม่ค้างคืนที่วัดชำป่างาม ก็จะพากันมาค้างคืนกับคนรู้จักที่บ้านนา ตอนเช้าวันทำบุญก็จะออกเดินทางไปด้วยพร้อม ๆ กับคน บ้านนา ท่าเลียบ ท่ากระดาน โดยรวมกลุ่มพากันเดินทางออกจากบ้าน ตั้งแต่เช้ามืดประมาณตีห้าซึ่ง ชาวบ้านต้องจุดได้มาด้วย เพราะฟ้ายังมีดอยู่ เมื่อมาถึงวัดก็สว่างพอดี ชาวบ้านกลุ่มนี้จะหุงข้าวทำ กับข้าวเสร็จมาพร้อมจากบ้านแล้วใส่หอบมา ส่วนเสื้อผ้าที่จะใช้ต้องเตรียมไว้สองชุดคือ ชุดที่ใช้ สำหรับเดินทางกับอีกชุดหนึ่งที่ต้องนำมาเปลี่ยนที่วัด

ขนมจีน ขนมงานบุญที่ยิ่งใหญ่

ชุมชนเรียนรู้การจัดการข้าวทั้งระบบอย่าง สมบูรณ์ จากข้าวสารในครัวเรือน สู่ความร่วมมือของชุมชนในการทำขนมจีน ขนมงานบุญที่ ยิ่งใหญ่ ตัวแทนของความร่วมมือที่ต้องใช้ทั้ง ทรัพยากร ประสิทธิภาพ เวลาและผู้คน อย่าง สมดุล

ข้าวต้มมัด

ขนมที่คิดสรรแล้วว่าได้ ตั้งแต่ ข้าวเหนียว กะทิ ใบกระพ้อ และ จักตอก ของดีที่เลือก ความตั้งใจอันเป็นกุศลถวายแด่พระในวันเทศกาลสำคัญ หรือทำบุญกลางบ้าน ต้นกะพ้อที่มีมากมาย จึงนิยมห่อข้าวต้มใบกระพ้อ มากกว่าข้าวต้มมัดจากใบตอง

สำหรับชาวบ้านชุมชนต้นน้ำคลองสียัดทั้งบ้านทุ่งยายชี ชมพู วังวุ้ง ท่ากลอย ท่าคาน และกรอกสะแก ก็จะพากันไปทำบุญที่วัดทุ่งยายชี เพราะในช่วงยุคบ้านป่าแถบนี้มีวัดทุ่งยายชีเพียงวัดเดียว ความเชื่อในเรื่องบุญกุศล ทำให้ชาวบ้านมีความตั้งใจทำของไปถวายพระ โดยจะเลือกเอาแต่ของดี ๆ ของไม่ได้ไม่เอาไป ต้องเอาของดี ๆ ไปให้พระฉัน การทำข้าวปลาอาหาร เช่น แกงปลาใส่กะทิก็จะโขลกน้ำพริกกันทั้งวันทั้งคืน หรือการทำขนมจีนซึ่งทำลำบากมาก แต่บางบ้านเขามีความศรัทธามาก ก็ทำขนมจีนไปถวายพระ ก็โขลกไป ตำไป เป็นที่สนุกสนาน

สะบ้า ไม้เอาออกลูกเป็นฝักยาวประมาณ ๑ ศอก คล้ายมะขามเทศ เม็ดในสีดำใหญ่ประมาณ ๓ - ๔ นิ้ว. สะบ้ามีมากมายเมื่อแก่จะแตกแล้วล่องลอยมาตามคลอง เลือกเก็บแต่เม็ดใหญ่ ๆ

ทอยสะบ้า การละเล่นงานสงกรานต์ ช่วงเช้าทำบุญตักบาตร ช่วงบ่าย ทอยสะบ้าและเล่นเพลงระบำ เวลาเล่นแบ่งฟากหญิงชาย แข่งขันตามกติกา ใครแพ้เสียสิ่งของ เสื้อผ้า ที่มีติดตัว แต่ห้ามเอาเงินส่วนมากฝ่ายชายจะแพ้ “เสื้อผ้าเขาก็เก็บเป็นกระบุง ๆ เขารีดให้ด้วย พับให้อย่างดี หอมกรุ่น แต่ต้องเอาเงินไปไถ่” นายสด น้ำโท กล่าว

ชุมชนบ้านป่ายังมีงานใหญ่ประจำปีอีกอย่างหนึ่ง ตามความเชื่อ คือ “ประเพณีสงกรานต์” ซึ่งชาวบ้านจะพากันหยุดงานเป็นเดือน เพื่อเตรียมงานนี้โดยเฉพาะ มีการเล่นที่หลากหลาย ทุกคนจะมาร่วมสนุกกัน ทั้งการเล่นเพลงระบำ ทอยสะบ้า ลูกช่วง มอญซ่อนผ้า หิ้ม แม่ศรี ลิงลม ฯลฯ

ในยุคนั้น ชาวบ้านนิยมพากันไปเที่ยวที่วัดพงษาราม ซึ่งเป็นวัดที่ใหญ่ที่สุดของบ้านเกาะขนุน อำเภอพนมสารคาม ทางวัดจะจัดงานประจำปี ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ นายสวัสดิ์ เข็มเฉลิม เล่าว่า “วัดพงษารามมีงานประจำปี เดือนสามขึ้นหกค่ำ มีการแสดงการเล่นต่าง ๆ ทั้งลิเก ลำตัด สมัยก่อนชาวบ้านจากกรอกสะแก ท่าคัน ชำป่างาม บ้านนา เขาจะมาเที่ยวงาน มาปิดทองไหว้พระที่วัดพงษาราม” จะเห็นได้ว่า นอกจากจะเที่ยวเพื่อความสนุกสนานกันตามเทศกาลประเพณีสงกรานต์แล้ว ชาวบ้านป่ายังมีความเชื่อในการทำบุญ เพื่อทำบุญบำรุงพระพุทธศาสนาด้วย

ความเชื่อในเรื่องบุญกุศลของชาวบ้านป่าต้นน้ำคลองระบม - สียัด ยังเห็นจากการทำบุญตามประเพณี ในช่วงต่าง ๆ ของชีวิต เช่น งานศพ งานบวช เป็นต้น ชาวบ้านป่าต้นน้ำคลองสียัด หากจะบวชลูกหลานจะต้องไปบวชที่วัดบางมะเฟือง เนื่องจากวัดทุ่งยายชีในยุคนั้นป่ายังไม่มีโบสถ์ ดังนั้นเวลาบวชจะโกนศีรษะ เรียกขวัญ ผูกแขนโดยคนเฒ่าคนแก่ แล้วทำขวัญนาที่บ้าน แต่ในยุคนั้นไม่มีหม้อทำขวัญ จะนิมนต์พระมาสวดมนต์ วันบวชจึงต้องตื่นแต่เช้า หาบข้าวหอบของพากันแห่นาคที่แต่งกายด้วยชุดผ้าไหม นุ่งผ้าม่วง ซึ่งไม่ใช่สีขาวเหมือนทุกวันนี้ไปบวชที่โบสถ์วัดบางมะเฟือง

ความเชื่อของชาวบ้านป่า เห็นได้จากประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ล้วน สะท้อนถึงภูมิปัญญาของการสอนผู้คนให้มีคุณธรรม หรือเป็นเครื่องมือควบคุมความประพฤติ ให้ชาวบ้านอยู่ในระเบียบของสังคม เช่น งานไหว้เจ้าพ่อเขากาแก่นแท้อของประเพณีและพิธีกรรม อยู่ที่การแสดงสามัคคีความพร้อมเพรียงพร้อมใจกัน และเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านที่อยู่ห่างไกลได้มารวมญาติ พบปะซักถามสารทุกข์สุกดิบต่อกัน สร้างความสนิทสนมกลมเกลียวกันในหมู่ญาติ ก่อให้เกิดความผูกพันกันในวงศาณาญาติ และเพื่อนบ้าน ตลอดจนได้ร่วมกันจัดงานรื่นเริงเฉลิมฉลอง

ความเชื่อถือศรัทธาต่อแม่โพสพ รุกขเทวดา และสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นกุศโลบายสร้างคุณธรรม จริยธรรมให้แก่ชุมชน ให้ชุมชนมีจิตสำนึกและตระหนักในคุณค่าของข้าวและทรัพยากรธรรมชาติอีกทั้งมีความกตัญญูรู้คุณ หรือการทำบุญตักบาตรในตอนเช้า เป็นภูมิปัญญาจากความเชื่อทางศาสนาพุทธ ในแง่ของการทำบุญว่า เป็นเหตุให้เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ เป็นการเริ่มต้นวันใหม่ด้วยจิตที่สะอาด สว่าง และสงบ ถือเป็นมงคลอย่างยิ่ง

การแต่งงานของ “ไทซอง” พิธีกรรมและความเชื่อที่หลงเหลือ

วิถีชีวิตคนเกิดมาต้องมีครอบครัวมีคู่ของตนเอง แต่ลักษณะของซองจะมีความโดดเด่น คือ ญาติพี่น้องไม่แต่งงานกันเอง และไม่มีการห้ามหากจะแต่งงานกับคนต่างชาติพันธุ์ ถ้าหนุ่มซองไปแต่งงานกับสาวบ้านอื่น ก็ไม่ต้องทำพิธีกรรมแบบซอง แต่ถ้าหนุ่มบ้านอื่นมาแต่งงานกับสาวซอง ต้องทำพิธีกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของคนซอง โดยเริ่มตั้งแต่การสู่ขอจนถึงวันแต่งงาน ซึ่งมีรายละเอียดจากคำบอกเล่าของชาวบ้านว่า

ฝ่ายชายจะส่งเจ้าแม่มาเจรจา พร้อมด้วยขันหมาก ที่มีเหล้า ๑ ขวด หมากและพลู ๑ พาน เมื่อสู่ขอเสร็จแล้วฝ่ายชายต้องมานอนเฝ้าขันหมากอยู่บ้านฝ่ายหญิงเฉพาะช่วงกลางคืนเป็นเวลา ๓ คืน และต้องอยู่ให้ครบ หากไม่ถึง ๓ คืนก็มาหมั้นฝ่ายหญิงไม่ได้ ฝ่ายหญิงจะนอนอยู่ในเรือน พร้อมกับมวนยาใส่พาน ตักน้ำขันหนึ่งไปเตรียมไว้ให้ ตื่นเช้าขึ้นมาฝ่ายชายก็เอายามวนมาจุด พอฟ้าสว่างแล้วก็เอาขันน้ำที่เขาดักไว้ให้ไปล้างหน้า กินข้าวเมื่อเชาก่อนแล้วค่อยกลับบ้าน ตกเย็นจึงมาใหม่ หรือจะเอาเพื่อนมานอนมานั่งด้วยกันก็ได้ เมื่ออยู่จนครบ ๓ วันแล้วจะไปไหนก็ได้ ถึงกำหนดแต่งงานแล้วค่อยมาแต่ง

พอได้เวลาที่จะแห่ขันหมากมา จะต้องมี ๓ ขัน (เป็นขันโอ ที่มีลายสวยงาม) มีหมาก ๑๐๑ ลูก พลู ๑๐๑ ใบ มีเงินค่าสินสอด ซึ่งก็แล้วแต่ตกลงกัน บางคนมีเงินสินสอด ๔๐ บาท บางคนมี ๘๐ บาท คนที่แต่ง ๘๐ บาทนี้เขาถือว่าแพง แต่จะไม่ให้เรียกสินสอดมากกว่าที่ปู่ย่าตายายเคยแต่ง และต้องมีเงินไหว้ผีปู่ย่าตายาย ผีบ้านผีเรือนด้วย นอกจากนี้ยังมีขนม ไม่มีต้นอ้อย ต้นกล้วย ขบวนแห่ขันหมากจะร้องเพลงกันสนุกสนาน เจ้าบ่าวเขานุ่งผ้าม่วง เจ้าสาวเขานุ่งหางกระเบน ถ้าเจ้าบ่าวขึ้นบ้านก็ต้องทำน้ำมนต์ ก่อนจะขึ้นบ้านเจ้าบ่าวต้องผ่านประตู คนเฝ้าประตูเขาก็เรียกเหล้าสักขวด (เหล้าดื่มเอง) ประตูที่กั้นมี ประตูไม้ ประตูเงิน ประตูสุดท้ายเป็นประตูทอง ประตูนี้เองที่เจ้าสาวจะลงมาหาเจ้าบ่าว

เมื่อเจ้าบ่าวผ่านประตูทองก่อนก้าวขึ้นบ้าน ฝ่ายเจ้าสาวเขาให้น้องหรือหลานสาวมาล้างเท้าให้เจ้าบ่าว (ไม่ว่าทำไมต้องล้าง เขาพาล้างมานาน) เขาจะไม่ให้เจ้าสาวมาล้างเท้าให้ ต้องเก็บตัวไว้ก่อน ล้างเรียบร้อยแล้วเจ้าสาวจะลงมารับเจ้าบ่าวด้วยการเกี่ยวก้อยพากันขึ้นไปนั่งหมอบคู่อยู่บนบ้าน ยืนมือมาวางบนหมอน คนมีผีตารึงก็เล่นตารึงไป หลังจากเล่นผีตารึงแล้วคนทำพิธีจะให้คู่บ่าวสาวกินไข่ที่ผ่าครึ่งลูก กล้วยไข่ให้กิน และให้ดื่มเหล้าจากค้ำขวานโยน แล้วจึงนับเงินสินสอด เมื่อครบถ้วนดีแล้ว ก็โรยถั่วเขียว งาคำ บนเงินสินสอด

หลังจากนั้น ปู่ย่าตายาย พ่อแม่พี่น้อง ก็ผูกข้อไม้ข่มมือให้คู่บ่าวสาว หากใครผูกด้วยเงิน เขาก็จะหยิบใส่มือผู้ชาย ผู้ชายก็ให้ผู้หญิงเป็นคนเก็บใส่ขันไว้ เสร็จสรรพแล้วคนเฒ่าคนแก่จะสอน ว่าเงินนี้เอาไปทำหรือซื้อของอะไรเข้าบ้านก็ได้ เช่น มีด ขวาน จอบ เสียม ถ้วย ชาม สนุ่ย ยาสระผม ฯลฯ อย่าเอาไปเล่น เอาไปกิน ส่วนค้ายที่ผูกข้อไม้ต้องทิ้งไว้ ๓ - ๗ วัน ถึงจะแก้ออกได้ ห้ามคัดออกเด็ดขาด

เมื่อเสร็จพิธีกรรม ข้างต้นแล้ว ทุกคนจะร่วมกันกินข้าวกินปลาอย่างอิ่มหนำสำราญ ถึงเวลาเข้าหอ เจ้าสาวจะปูที่นอนให้เจ้าบ่าว พ่อแม่เจ้าบ่าวจะพามาฝากเนื้อฝากตัว เพราะว่าผู้ชายต้องมาอยู่บ้านผู้หญิงก่อนเป็นเวลานานพอสมควร บางครั้งเป็นปี เขาถึงจะให้ผู้หญิงไปอยู่บ้านผู้ชาย (มีค่อนหน้าต่อไป)

ประตูป่าและเครื่องเซ่น

การเล่นผีตาริออต ในพิธีแต่งงานของลูกสาว

ในขณะที่ทำพิธีกรรมจะมีการเล่น

พานบายศรี เครื่องเซ่นตาริออต มีถ้วย ชาม ไม้ ๒ ตัว เหล้า ๒ ไห
กล้วย ๒ หวี มะพร้าวอ่อน ๒ ลูก

ผีตาริออต ส่วนหนึ่งของพิธีกรรมการแต่งงาน

ประเพณีการแต่งงานที่สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ มีพิธีกรรมที่เรียกว่า “เล่นผีตาริออต” สิ่งของที่ใช้มี สร้อยลูกปัด แหวน และกำไล มีการร้องผีตาริออตที่เนื้อหาบางคำเป็น “ภาษาป่า” ภาษาดั้งเดิมของผู้คนแถบนี้ พิธีนี้จัดขึ้นเฉพาะเจ้าสาวที่เป็นคนของ ความเชื่อที่ถ่ายทอดมา คือ ถ้าลูกหรือหลานสาวแต่งงานแล้วไม่ทำพิธี เด็กที่คลอดออกมาจะตาย เลี้ยงไม่รอด ลูกโย พรหมภิบาล (บ้านชมพู) ผู้รับสืบทอดพิธีร้องผีตาริออต เล่าว่า

“คนเฒ่าคนแก่เขาสืบทอดให้ ต้องมีการรับครุ มีไก่ตัว เหล้าขวด ลูกกะปัด แหวน ใช้ในการขึ้นครุ เขามอบให้มีแหวนอยู่ ๗ วง มีกำไล ลูกกะปัด ๗ สาย ไม่มีคาถาอะไร ข้อห้ามก็ไม่มี

เวลาทำพิธีต้องครอบครุ มีดอกไม้มือเทียน แล้วมีลูกกะปัดมาใส่รวม ร้องอ้อมคู่ว่าสาว เวียน สามรอบ คาถาอะไรเราก็ไม่มี นึกถึงคุณพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ครูบาอาจารย์เก่าก่อน ให้ปกปักรักษา จะร้องเพลงแล้วนะ แล้วก็มาเอาลูกกะปัดใส่คอผู้หญิง” เพลงร้องว่า “กิดแกลัดจะไหว้ออกกริด กริดก็กริด ก้อนแก่นปะติโก โก่ก้านก้าน ก้านก้านจะมาขาก้าน ก้าน เอาปัดโดนนัง ระวังโดนนา เอาปัดโดนนัง ระวังโดนนา โอ้วาอินาง เอย”

เนื้อร้องบางคำเป็นภาษาป่า แปลได้ดังนี้

“แกลัด - ไก่ ” “ก้าน - เหล้า” “โดน - อวัยวะเพศหญิง” ซึ่งมีความหมายว่า เป็นการไหว้ครูบาอาจารย์ เป็นการร้องบอกให้พรหยอกเย้าเจ้าสาว ให้อยู่ดีมีแรง มีลูกมีเต้า

จะเห็นได้ว่า ชาวบ้านป่าต้นน้ำคลองระบม - สียัด มีภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ อันเนื่องมาจากความเชื่อ เช่น ไม่เรียกสินสอดมากกว่าปู่ย่าตายาย มองในแง่หนึ่งคือเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ ให้ความนับถือไม่ทำอะไรเกินหน้าเกินตา มองอีกมุมหนึ่งได้ว่าไม่เน้นความสำคัญของเงินมากกว่าคุณค่าทางจิตใจที่มีให้กัน หรืออย่างกรณีนอนเฝ้าขันหมาก ๓ คืนมีความหมายเป็นนัยที่แสดงถึงความอดทน อดกลั้น ไม่ล่วงเกินฝ่ายหญิงก่อนเวลาอันควร อีกทั้งยังเป็นการสร้างความคุ้นเคยเป็นการปรับตัวทั้งเรื่องการกินการอยู่การปฏิบัติตน ก่อนที่จะแต่งงานเข้ามาอยู่ร่วมชายคาเดียวกัน

พิธีกรรมที่เกิดจากความเชื่อข้างต้นกลายมาเป็นพลังอำนาจ สร้างระบบคุณค่าของชุมชนแห่งนี้ สร้างความเหมาะสมทางระบบนิเวศ สร้างคนสอนคน ให้เป็นคนดีมีคุณธรรม จริยธรรม เป็นการสร้างความมั่นใจให้แก่ชุมชนและสร้างความมั่นคงทางสังคม ให้ชุมชนอยู่ได้อย่างมีความสุขตามอัตภาพ ท่ามกลางธรรมชาติแวดล้อมของป่า และสายน้ำคลองระบม - สียัด ที่สอดคล้องและกลมกลืนกันได้อย่างดี

ตลาดเกาะขนุน สถานที่แลกเปลี่ยนและพบปะกัน

ชาวบ้านอธิบายถึงสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในช่วงเวลาของยุคบ้านป่า ตามที่ปู่ย่าตาทวดและรุ่นพ่อแม่เล่าให้ฟัง หรือช่วงที่ตนเองยังเป็นเด็กอยู่ว่า มีการทำมาหากินแบบหาอยู่หากิน พอเลี้ยงชีวิตตนเองและครอบครัว ไม่ใช่เพื่อการค้าขายเป็นหลัก แต่ทว่าไม่ใช่ไม่มีเสียเลย เนื่องจากสินค้าหรือของใช้ที่จำเป็นบางอย่าง ชุมชนบ้านป่าไม่สามารถที่จะผลิตเองได้ เช่น เกลือ เสื้อผ้า เป็นต้น ด้วยลักษณะภูมิประเทศของชุมชนบ้านป่า ที่เต็มไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติประเภทของป่ามากมาย ซึ่งชุมชนภายนอกมีลักษณะภูมิประเทศที่อยู่ริมน้ำและที่ราบลุ่มแม่น้ำ ดังนั้น ผลผลิตจากป่าและของป่าทั้งหลาย จึงเป็นที่ต้องการของชุมชนภายนอก

ตลาดเกาะขนุนและตลาดปากคลองม่วงจึงเป็นตลาดกลางใหญ่ ที่ผู้คนต่างชุมชนได้มาพบปะกัน เป็นสถานที่ที่ชาวบ้านป่าจากชุมชนต้นน้ำคลองระบม-สียัด พาคนนำผลผลิตจากป่า สินค้าของป่ามาขายหรือแลกเปลี่ยนกับสิ่งของที่จำเป็นต้องใช้ในชีวิตประจำวันที่ชุมชนบ้านป่าไม่มี นางทองสุข สาธุชาติ (บ้านฝั่งคลอง) เล่าให้ฟังว่ารุ่นพ่อแม่จะเข้าไปตัดไม้ ถ้าเป็นเสาขายสำหรับทำเป็นเสาบ้านจำนวน ๘ ต้น คือ ๑ ลำรับตามที่ชาวบ้านเรียก แล้วจะค่อย ๆ ทอยชักลากไม้เสาดังกล่าวมาไว้ริมฝั่งคลองสียัด พอหน้าน้ำก็จะตัดไม้ไผ่ทำเป็นลูกบวบ นำเสามาฉีกย่อยแล้วล่องแพไปขายที่ตลาดเกาะขนุน ไม้ไผ่ที่นำมาทำเป็นแพลูกบวบก็ขายได้ ถ้าละหนึ่งสั้งจะมีคนมาซื้อต่อไป เพื่อเอาไปปักให้หอยแมลงภูเกาะ

นอกจากนี้น้ำมันยางยังเป็นสินค้าที่สำคัญของชุมชนบ้านป่า ที่มีกระบวนการผลิตหลายขั้นตอน นับตั้งแต่การเจาะหลุมต้นยางนา^{๒๐} เป็นไม้ยางนาขนาดใหญ่ ประมาณ ๒๐ - ๔๐ กิ่ง^{๒๑} สามารถเจาะหลุมได้ต้นละ ๒ - ๓ หลุม ขนาดของหลุมที่เจาะมีความกว้างปากหลุมประมาณ ๓๐ เซนติเมตร (ชาวบ้านบอกว่าขนาดเท่ากับขันหมากใหญ่) การเจาะหลุมที่ลำต้นแล้วเผาเลนด้วยไฟ เพื่อให้ให้น้ำมันยางไหลมารวมกันในหลุมที่เจาะไว้ หลังจากนั้นประมาณ ๑๐ วันจึงนำกะลามาดักออก ปริมาณน้ำมันยางที่ได้มีตั้งแต่หนึ่งกะลา - ครึ่งปี๊บ ดังนั้นเดือนหนึ่งจะตักน้ำมันยางได้ถึง ๑ - ๓ ครั้ง น้ำมันยางที่ได้หอบมาเทรวมใส่ในหลุมน้ำมันยางที่ขุดเตรียมไว้ และแต่ละหลุมจะต้องทำหลังคามุงด้วยหญ้าคาหรือใบคันทรงปิดปากหลุมไว้ เพื่อกันไม่ให้น้ำฝนตกลงไปในหลุมยางมิฉะนั้นน้ำมันยางจะเสีย

^{๒๐} ยางนา ไม้ในวงศ์ DIPTEROCARPACEAE มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Dipterocarpus alatus* Roxb.

^{๒๑} กิ่ง เป็นมาตรวัดขนาดลำต้นไม้ เมื่อวัดได้เท่าใด แล้วทบทั้ง วัดขนาดโดยรอบนี้ทั้ง ๔ จุดจึงมี ใช้นิ้วหัวแม่มือกดนิ้วเหล่านี้น กิ่งหนึ่งยาวราว ๑๐ เซนติเมตร

การได้มาซึ่งน้ำมันยาง และได้ในครัวเรือน

ดินยางนาต้นนี้อายุประมาณ ๒๐ ปี ดินเล็ก
บ่อหลุมเดียวก็พอ ลนไฟ แล้วน้ำมันจะออกมา

ใช้ใบกระพ้อปิดไว้ กันน้ำ
ฝนกระเด็นใส่

น้ำมันยาง สีนก้าป่าที่สำคัญ ความรู้
เรื่องการเจาะน้ำมันยาง ที่เรียก “บ่อ
น้ำมันยาง” สืบทอดมาจากพ่อแม่
เทคนิคในการเผาเพื่อได้น้ำมันยาง น้ำ
มันยางที่ได้ยังไม่สะอาด ต้องเอาไป
กรอง ด้วยการ “เกรอน้ำมันยาง” ได้
น้ำมันยางใส ๆ กับตะกอนที่ตกค้างอยู่
ข้างบน กักเก็บไว้ในหลุมยาง จนได้
มากพอ จึงใส่ถังแดง (๒๐๐ ลิตร)
บรรทุกควายเทียมเกวียนไปขาย ยัง
ตลาดเกาะขนุน

การทำหลุมน้ำมันยาง แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านป่าได้เป็นอย่างดี เห็นได้จากเมื่อ
ขุดดินเป็นหลุมใหญ่ ขนาดความกว้างของปากหลุม ประมาณ ๖ - ๑๐ เมตร และลึกประมาณ ๔ เมตร
แล้ว หลังจากนั้นชาวบ้านจะนำขี้ไต้มาเผาที่หลุมกันไม่ให้ น้ำมันยางไหลซึมออกมา หากหลุมไหนทำมา
นาน ขี้ไต้จะเกาะติดข้างหลุมเป็นยากันซึมชั้นเยี่ยม จนถึงขั้นเตรียมการเกรอะ(กรอง)น้ำมันยาง
วัสดุที่ใช้หาได้ง่ายจากป่าข้างบ้าน โดยชาวบ้านจะใช้ไม้ไผ่สานเป็นตะแกรงทำเป็นยั้งรองไว้ในชั้นแรก
ส่วนชั้นที่สองจะใช้ไม้ระกำทำเป็นแครงรองไว้อีกชั้นหนึ่ง เมื่อนำน้ำมันยางมาเทใส่หลุม น้ำมันยาง
ส่วนที่ใสบริสุทธิ์ก็จะไหลผ่านตะแกรงไม้ไผ่และแครงไม้ระกำลงสู่ก้นหลุม ส่วนสิ่งเจือปนอื่น ๆ หรือที่
ชาวบ้านเรียกว่า “ขี้ไต้” จะเกรอะติดอยู่ข้างบน

พอได้น้ำมันยางมากพอก็ตัดจากหลุมเอามาใส่ป๊ีบ เจ้าของหลุมยางที่มีต้นยางนาในครอบครองมาก เช่น ตาสั่ง^{๒๒} หลุมน้ำมันยางจะมีขนาดใหญ่ เวลาลงไปตักน้ำมันยางต้องทำบันไดเชือกไต่ลงไปมัดไว้ให้มั่นคง แล้วตักน้ำมันยางขึ้นมาเทใส่ถังแดง ๒๐๐ ลิตร แล้วขนใส่เกวียนเทียมควาย ชักชวนเพื่อนพ้องเดินทางร่วมกันไปขายที่ตลาดเกาะขนุน ส่วนจีไ้ชาวบ้านก็จะนำไปเป็นวัตถุดิบสำคัญในการทำได้จุไฟต่อไป

แสงได้ ที่บอกเล่าเรื่องราวของวิถีบ้านป่า ภูมิปัญญาที่สั่งสม คัดเลือก ไม้ผุที่ทำแล้วลुकติดดี ไม่มีควัน

“ได้ ” ได้จากการนำส่วนของน้ำมันยางที่เรียกว่าจีไ้ เป็นตะกอนที่ตกค้างจากการเกรอน้ำมันยางมาผสมคลุกกับไม้ผุที่หาจากป่า จากต้นไม้ที่ล้มตายแล้วเป็นขอนไม้ผุ หากเป็นไม้กระรอกจะดูดซึมน้ำมันยางได้ดี ต้องไปหาหรือเอาเกวียนไปเข็นมา ได้มาแล้วนำมาทุบมาสับผสมกับน้ำมันจีไ้ให้หนักไว้จนดูดซึมน้ำมันดี เวลาห่อถึงจะใช้น้ำมันยางใส่เกล้าให้จับตัวกันอีกครั้ง การห่อได้ใช้ใบกระพ้อ^{๒๓}มาเย็บ กลัดห่อเหมือนห่อข้าวต้ม ใช้ไม้ยอกระกำทำเป็นตอก มัด เป็นปล้อง ๆ เรียกว่า “ลำ” ที่มีขนาดเท่าแขน ยาวสอกว่า ๆ (ประมาณ ๕๐ - ๖๐ ซม.) มากพอแล้วก็ใช้หาวมามัดรวมกันให้แน่นมัดหนึ่งมี ๑๐ ลำ

ชาวบ้านป่าใช้ได้จุไฟให้แสงสว่างในยามค่ำกั้นเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ เช่น ตำข้าว หาลา ส่องกบ จับเต่า หรือแม้เวลาเดินทาง เพราะได้ที่ชาวบ้านป่าทำมีคุณสมบัติติดไฟนานให้แสงสว่างมาก แม้ในช่วงฝนตกก็ยังสามารณนำทางได้โดยไม่ดับ นอกจากนี้ได้ยังมีประโยชน์ต่อวิถีชีวิตประจำวันของผู้คน กล่าวคือใช้ในการก่อไฟหุงข้าว บางครั้งเมื่อเกิดเรื่องขึ้นในหมู่บ้านเช่น กรณีขโมยควาย ควายหาย ชาวบ้านจะจุดได้มารวมตัวกันแล้วช่วยกันตามหาควายที่หาย

^{๒๒} ตาสั่ง เป็นชื่อของเจ้าของ หลุมน้ำมันยาง ปัจจุบันยังปรากฏชื่อเรียกเป็นบ้าน เช่น บ้านหลุมตาสั่ง บ้านหลุมมะขาม หรือเป็นชื่อสถานที่อื่นๆ เช่น หลุมสังกะสี หลุมจังหวัด (ปัจจุบันเป็นชื่อหน่วยพิทักษ์ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน)

^{๒๓} กระพ้อ พืชในตระกูลปาล์ม PLAMAE ชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Licuala spinosa* Wurm. ใบอ่อนนิยมนำมาห่อข้าวต้มใบกระพ้อ ใบค่อนข้างแก่ใช้ห่อได้

การผลิตน้ำมันยางชาวบ้านจะใช้แรงงานคนเป็นหลัก ประกอบกับใช้เครื่องมือง่าย ๆ เมื่อผลิตน้ำมันยางได้ในปริมาณที่มากพอแล้ว บางครั้งจะมีพ่อค้าจากเกาะขนุน อาทิ เจ้าแก้วเจียวเรือขึ้นมา รับซื้อถึงชุมชนบ้านป่า แต่ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะขนไปขายเองกับบรรดาเจ้าแก้วที่ตลาดเกาะขนุน และตลาดปากคลองม่วง

เกวียน พาหนะเดินทาง ชาวบ้านป่าใช้ควายเทียม ๑ - ๒ ตัวตั้งถึงน้ำมันยางไว้ด้านบน หนึ่งเกวียนบรรจุได้ ๒ ถึง ๓ เชือกหาวัยขันชะเนาะแน่น ป้องกันการหกหล่น หลุด ร่วง หากบรรทุกสูงจะใช้เชือกหาวัยร้อยผูกติดด้านล่าง

ชาวบ้านป่าเล่าว่า “น้ำมันยางสมัยนั้นเขาขายกันเป็นป็น (ป็นคือ ถังแดง ๒๐๐ ลิตร) ป็นหนึ่งได้ประมาณ ๑๑ ปีบ เกวียนหนึ่งมี ๒ ถึง ๓ ราคาเกวียนละ ๓๐ บาท ตกถังละ ๑๕ บาท ต้องเอาไปส่งที่เกาะขนุน ส่วนนี้ได้ขายได้มัดละ ๒ สลึง ๕ มัด ๓ บาท ขนแต่ละเที่ยวก็เต็มเกวียน ทั้งน้ำมันยางและได้ ตอนนั้นราคาทองมันบาทไม่ถึง ๔๐๐ บาท”

จะเห็นว่า น้ำมันยางและได้เป็นผลิตผลหลักจากป่าที่ชาวบ้านนำออกไปขายและเป็นที่มาของรายได้ ซึ่งจะนำไปซื้อแลกเปลี่ยนกับของกินของใช้ที่จำเป็น การที่น้ำมันยางเป็นที่ต้องการของชุมชนภายนอก เพราะมีประโยชน์มากมาย ทั้งในการนำไปทำบ้าน การยาข้าวของเครื่องใช้ประเภทเครื่องจักสาน จำพวก กระบุง กระชู่ กระซอน กระด้ง ฯลฯ และที่สำคัญในช่วงของการคมนาคมทางน้ำ โดยใช้เรือเป็นพาหนะหลัก น้ำมันยางจะถูกนำไปผสมกับชันเพื่อใช้ในการอุดหรือยาตามรอยร้าวของเรือ

เรือเป็นผลิตผลจากป่าอีกชนิดหนึ่ง ที่ชาวบ้านมีการเก็บขายบ้างในยุคนี้แต่ไม่มากเหมือนกับน้ำมันยางและได้ แต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ชาวบ้านจะเริ่มเก็บมาขายเพิ่มขึ้น สอดคล้องกับคำบอกกล่าวของนางโรย นพรัตน์ บ้านวังวุ้น ว่า

“สมัยยายสาว ๆ ทำนาอย่างเดียว ข้าวขึ้นยุ้งแล้วก็หาปลา กิน หาผักกิน ตัดยางบ้าง รายได้ส่วนใหญ่มาจากยาง ขายเป็นสาวใหญ่แล้วถึงเก็บเรือ พอป่ายางหมดก็เลยต้องมาเก็บเรือขาย” ส่วนหนึ่งคือ หลังจากไม้ใหญ่ได้ถูกโค่นลงเมื่ออยู่ในพื้นที่สัมปทานป่าไม้ ทำให้แสงแดดส่องลงมาถึงพื้นมาก

ขึ้น เร่วจึงเติบโตและแพร่กระจายพันธุ์ได้อย่างดีเยี่ยม ดังคำพูดของชาวบ้านว่า “เร่วขึ้นเป็นดง เวลาหาเร่วต้องไปกันหลายคน” เพราะต้องไปค้างคืนในป่า หากมีอันตรายจะได้ช่วยกัน ถ้าพบต้นที่มีผลดก ๆ สุกร่วงหล่นมาก ๆ จะได้ช่วยกันเก็บ วันหนึ่งเก็บได้เป็นปี๊บ เป็นหาบ แล้วนำผลเร่วสุกมากองรวมไว้บริเวณใกล้ที่พักริมหนองน้ำ หลังจากนั้นจึงพากันไปตัดไม้ เพื่อนำมาทำเป็นขาหยั่ง แล้วก่อกองไฟด้านล่าง อย่างเร็วให้แห้ง แทะเอาแต่เม็ดในมาขาย ดังปรากฏหลักฐาน คำเรียกชื่อสถานที่ ว่า “บ้านหนองขาหยั่ง”

นอกจากนี้ยังมีของป่าชนิดอื่น ๆ อีก เช่น ถ่าน สีเสียด ชัน ดังที่นายเม มณีนัง บ้านวังวุ้น เล่าว่า “เก็บสีเสียดมานานแล้ว ส่วนชันมันมีหลายชนิด ทั้งชันค่นอง ชันอีแตก ชันเคี่ยม ชันเป็นยางไม้ที่ไหลออกมาตามกิ่ง ตามต้น แล้วแห้งแข็งยาวเป็นแท่ง ผมเก็บไปจนถึงเขาหนองยาวโน่น” หรือ นายหวิง ศรีเมือง (บ้านนา) เล่าให้ฟังว่า “เมื่อก่อนชาวบ้านจะเข้าป่าไปเก็บชัน”

แพ การเดินทางที่มีค่า

การเดินทางไปมาหาสู่ ซื้อขายแลกเปลี่ยน บางครั้งต้องเดินทางด้วยแพ ใช้ไม้ดลูกบวบ แล้วล่องนำสินค้าออกจากป่าสู่ตลาดเกาะขนุน ทุกสิ่งที่จะต้องลงมาจะขายทั้งหมด แม้กระทั่งไม้ก็ขายให้คนเลี้ยวหอยแมลงภู่ ที่ปากแม่น้ำบางปะกง

การล่องแพต้องใช้ประสบการณ์และความชำนาญ “คลองก็ลึก น้ำก็เชี่ยว คลองที่คดและรก จะเข้ก็เยอะ นานหลายวันกว่าจะถึงจุดหมาย”แพต้องมั่นคง แข็งแรง ด้วยลูกบวบและเชือกหวาย เถาวัลย์ชันชะเนาะ

การเดินทางเพื่อนำสินค้าของป่าออกมาแลกเปลี่ยนค้าขายที่ตลาดเกาะขนุนนั้น ชาวบ้านจะใช้เรือเป็นพาหนะในการเดินทางไปตามลำคลองระบมและคลองสียัด ชาวบ้านบอกว่ามีความลำบากมากเนื่องจากในช่วงหน้าน้ำ กระแสน้ำจะไหลบ่าอย่างรุนแรงและเชี่ยวกราก ทำให้เรือต้องปะทะกับกิ่งไม้ริมตลิ่งอยู่บ่อยครั้ง ส่วนเรือที่ใช้ จะเป็นเรือซุงทั้งลำ “หากใช้เรือต่อเหมือนคนทางลาง เรือมันไม่แข็งแรง กระแทกฝั่งจังกๆ ก็จะแตก หรือเสียหาย แต่เรือซุงมันแข็งแรงกว่ากันมาก” ส่วนยามหน้าแล้งน้ำในคลองระบมและคลองสียัดจะแห้งขาดเป็นช่วงเป็นตอน เรียกว่า “วังน้ำ”

ดังนั้นการเดินทางออกนอกหมู่บ้าน จึงจำเป็นต้องใช้เส้นทางบกเป็นส่วนใหญ่ หากเป็นการขนสินค้าก็จะใช้ควายเทียมเกวียน แต่ใช้เวลานานกว่าการเดินทางเท้า เนื่องจากทางเกวียนอยู่ในป่าต้องเลาะเลียบไปตามคลองที่คดเคี้ยว บริเวณที่เป็นทางเกวียนจะเตียนโล่งเป็นช่อง ข้างทางมีแต่ป่า ไม้ต้นใหญ่ๆ จะโอบล้อมปกคลุมไม่ให้แสงแดดส่องลงมา อีกทั้งสัตว์ป่า เช่น ช้าง หมี เสือ ชุกชุม ชาวบ้านจึงเดินทางไปกันเป็นกลุ่ม บางครั้งมีเกวียนถึง ๒๐ – ๓๐ เล่ม ชาวบ้านเล่าว่า

“เกวียนเขาเอาไปบรรทุกของพวกน้ำมันยาง ได้ ลงไปขายที่เกาะขนุน แล้วก็นำของกินของใช้ขนกลับเข้าป่ามาบ้านเรา คนแต่ก่อนไม่เคียดร้อนอะไรเดินทางเขาก็ไปกันเรื่อย ๆ ไม่รีบไม่ร้อนเหนื่อยก็นั่งพักร้อนก็นั่งลงแช่น้ำในคลอง แล้วก็ไปต่ออีก พอตกเย็นมีดไหนดอนนั้น ถ้าไม่มีบ้านคนก็นอนตามทุ่ง ตามท่า จอดเกวียนรวมกัน แต่ส่วนมากจะจอดนอนตามบ้านคนญาติพี่น้องกันทั้งนั้นทุกบ้านเลย ข้าวปลาก็ใส่เกวียนไป หิวก็จอดเกวียน ตั้งหม้อ เดินหาปลาหาผักแถวนั้น เอามาต้มมาแกงกินคุยกันไปร้องเพลง กันไป”

เส้นทางเกวียนของชุมชนคลองสียัดนั้น เริ่มตั้งแต่บ้านกรอกสะแก ท่าคาน ท่ากลอย วังวังชมพู ถึงทุ่งยายชีก็มีดพоди พักนอนในหมู่บ้านหนึ่งคืน เข้ามาเดินทางต่อไปบ้านท่าม่วงผ่านท่าซุงออกไปสนามชัยเขต ไปบางมะเฟือง บางพะเนียง แล้วก็จะถึงตลาดเกาะขนุน

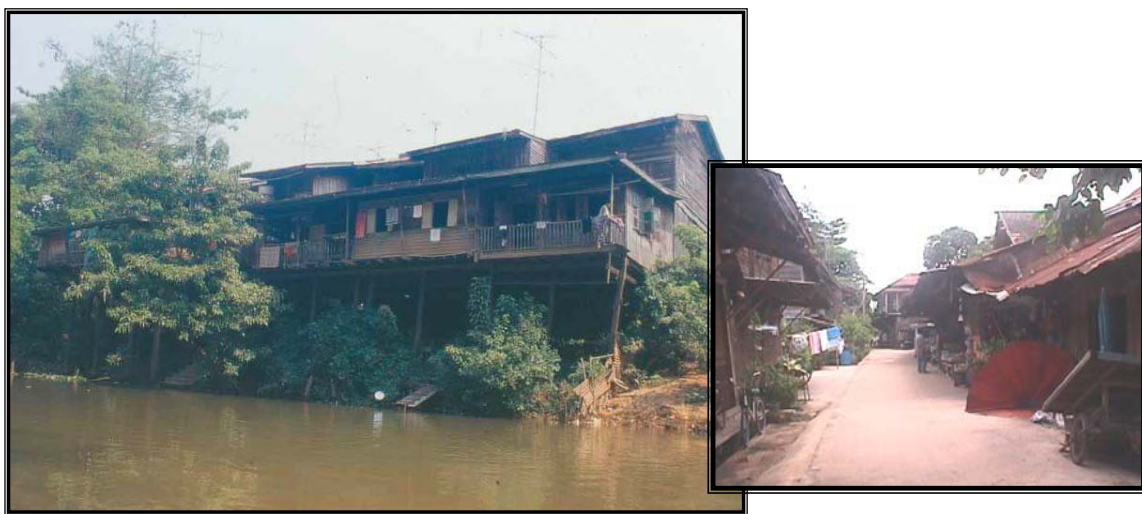
ส่วนเส้นทางคลองระบม เริ่มจากบ้านนาหนองกะพงผ่านชำป่างามทะเลที่บ้านท่ากระดาน ไปกะบกเตี้ย บ้านซุง ท่าไพร ตะเข้ปูน แหลมตะคร้อ แล้วถึงตลาดเกาะขนุน หรือต้องเดินเท้าไป ดังที่นางโรย นพรัตน์ (บ้านวังวู้ง) กล่าวว่า “ไปตามทางเกวียนเก่า เดินไปตามทางป่าข้างคลอง คลองคดเคี้ยวทางเกวียนก็ไป แต่เดินไปมันลัดทุ้งลัดท่าไปได้ บางทีน้ำคลองมันลึก ควายข้ามไม่ไหว คนข้ามไหวก็ลัดกันไป โตเป็นสาวแล้วถึงไปซื้อของกินที่เกาะขนุน” สอดคล้องกับคำบอกเล่าของนางทองสุข สารชาติ (บ้านฝั่งคลอง) ที่ว่า “ตอนนั้นบ้านยายก็เป็นป่า ถนนก็ไม่มี มีแต่ทางเกวียน”

ทางเกวียนเก่าบ้านชมพู เดิมเป็นเส้นทางลากซุงของบริษัท
เอื้อวิทยา เมื่อการสัมปทานสิ้นสุดลง จึงได้พัฒนาเป็นทางรถ
ยนต์ จนกระทั่ง ถนนทางหลวงสาย ๑๒๕๕ สร้างเสร็จ ผู้คน
จึงเดินทางถนนดำ(ลาดยาง) มากกว่า

พ่อค้าแม่ค้าคนกลางที่รับซื้อสินค้าของป่าอยู่ที่ตลาดเกาะขนุนและตลาดปากคลองม่วง นอก
จากเจ๊กตัน เจ๊กหัวทุยแล้ว ชาวบ้านยังจำได้อีกหลายคนคือ กำนันธงชัย ตาเชิด แม่ช่วย เจ้าแก้งก้วย

นายฮวด (พ่อกำนันไกรสร นันทมานพ) นายเพ็ง บุญญไวยโรจน์ นอกจากนั้นก็จะเป็นพ่อค้ารายย่อย พ่อค้าแม่ค้าเหล่านี้จะรวบรวมสินค้าของป่าเอาไว้อีก่อน แล้วจะมีพ่อค้า แม่ค้าจากต่างถิ่นนำเรือมาด เรือ กระแชงลำใหญ่ ๆ ล่องขึ้นมาที่ปากคลองม่วงและตลาดเกาะขนุน เพื่อบรรทุกสินค้าของป่าไปขายต่อ อีกทอดหนึ่ง โดยไปขายที่บางคล้า แปรริ้ว มินบุรี หนองจอก สมุทรปราการ และกรุงเทพฯ ฯ เรือลำใด บรรทุกสินค้าของป่าชนิดใดก็เรียกชื่อตามของป่านั้น ๆ เช่น เรือน้ำมันยาง เรือหวาย เรือถ่าน เป็นต้น

เกาะขนุน

จุดนัดพบของชาวบ้านป่าที่นำสินค้าจากป่า เร่ว ใต้ น้ำมันยาง เรือโกรน ชุง มาแลกเปลี่ยนซื้อขายกับพ่อค้าคนจีนที่นำ สินค้าจากเมือง เสื้อผ้า กะปิ เกลือ หอม กระเทียม เงินทองและความทันสมัยเข้ามา คลองท่าลาดเป็นเส้นทางผ่านของสินค้าทั้งสองแหล่ง สินค้าจากเมืองจะถูกล่องขึ้นมาจากลำน้ำบางปะกง คลองท่าลาดมาขึ้นที่เกาะขนุน ก่อนจะกระจายไปตามชุมชนบ้านป่า สินค้าจากบ้านป่าล่องลงมาผ่านคลองระบม หรือคลองสียัด มาสู่คลองท่าลาด แวะพักที่เกาะขนุน ก่อนจะเดินทางไปจากบ้านป่าตามลำน้ำบางปะกงอีกครั้ง เกาะขนุนเป็นจุดศูนย์กลางของความรู้เรื่องเมืองสู่ป่า และความรู้จากบ้านสู่บ้าน

ชาวบ้านป่าจะมีความสัมพันธ์ทางการค้าที่ดีกับคนภายนอกชุมชน อีกทั้งยังเห็นได้ถึงคุณธรรมจริยธรรมอันแสดงถึงความสัจซื่อต่อกันในเรื่องการค้า เมื่อชาวบ้านป่านำของออกมาขายได้เงินแล้วก็ไม่ได้นำเงินติดตัวกลับไปยังชุมชนบ้านป่า เพราะที่นั่นไม่รู้จะนำเงินไปซื้ออะไร เนื่องจากชาวบ้านมีวิถีชีวิตพอมีพอกิน ไม่เคยใช้เงินเป็นสื่อกลางระหว่างกัน ชาวบ้านจึงจำเป็นต้องฝากเงินทองไว้กับเจ้าเก่าที่เกาะขนุน อย่างที่นายสวัสดิ์ เข้มเฉลิม บ้านเกาะขนุนเล่าถึงตอนที่ตนเองยังเป็นเด็กเกี่ยวกับเรื่องนี้

“จำได้ว่าที่บ้านก็มีหลายกระป๋อง จดชื่อไว้ของนายนั้น นายนี้ เขาเอาทองมาฝากไว้ เวลาใกล้เทศกาลมีงานอะไร เขาก็มาเอาไป เราก็จดบัญชีว่าเขาเอาไป แล้วมาบัญชีทิ้ง จะเอาเงินไปเท่าไร เหลือฝากไว้เท่าไร ธนาคารแต่ก่อนมีที่ไหน เขาฝากไว้กับเจ้าแก้งนั้น” หรือเวลาขนสินค้า อาทิ เรือ เส้าบ้าน ชุง ต้องล่องเป็นแพมา ชาวบ้านป่าต้องร่วมทางกันมาครั้งละหลาย ๆ คน บางที ๑๐ - ๒๐ คนก็มี เมื่อมาถึงตลาดเกาะขนุนแล้วก็จะพากันพักอยู่ที่บ้านเจ้าแก้ง เจ้าแก้งจะหุงข้าวเลี้ยงทั้ง ๓ มื้อ พร้อมทั้งเหล้ายา และมีที่หลับที่นอนให้เสร็จ สังกัดได้จากบ้านเจ้าแก้งจะสร้างบ้านใหญ่โต มีชุดเครื่องนอนหมอนมุ้งพร้อมสรรพจัดเรียบร้อยอยู่ในตู้ หากชาวบ้านป่ามาก็หยิบนอนได้ตามสะดวก

สินค้าป่าที่นำมาขายให้เจ้าแก้ง จะถูกแลกเปลี่ยนด้วยสินค้าที่จำเป็นต้องกินต้องใช้กลับไปยังบ้านป่า หรือหากสินค้าใดที่ต้องการแล้วไม่มีก็วานให้เจ้าแก้งช่วยจัดหาให้ สินค้าที่นิยมนำกลับไปด้วย คือ เสื้อผ้า เครื่องเหล็ก (จำพวก จอบ เสียม) ดินประสิว กำมะถัน (เอาไปตำรวมกันเป็นดินปืน) ตะกั่ว ที่ขายเป็นแท่ง ๆ (สำหรับใช้ทำลูกปืน เอาไว้ล่าสัตว์) กะปิ ข้าวสาร หอม กระเทียม พริก เกลือ จะซื้อครั้งละ ๔ - ๕ ถัง เพื่อนำไปหมักทำปลาไร่ไว้กิน ส่วนน้ำปลาเมื่อก่อนยังไม่มีและชาวบ้านยังไม่รู้จัก ด้วยเหตุนี้จึงมีความจำเป็นต้องใช้เกลือในการปรุงอาหารและถนอมอาหารมาก ต่อมาภายหลังชาวบ้านป่าจึงรู้จักน้ำปลาและกลายเป็นสินค้าที่จำเป็นในช่วงต่อมา “ซื้อน้ำปลาที่เป็นไห กินปีหนึ่งก็ไม่หมด” นำไปกักตุนไว้ให้เพียงพอ จนกว่าจะนำสินค้าออกไปขายอีกครั้งหนึ่ง

จะเห็นว่าตลาดเกาะขนุนเป็นศูนย์กลางการพบปะระหว่างชาวบ้านป่ากับคนภายนอก และเป็นสถานที่แลกเปลี่ยนสินค้าของป่ากับสินค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตที่ชาวบ้านป่าไม่สามารถผลิตเองได้ นับว่าเป็นการแลกเปลี่ยนกันตามเครือข่ายวัฒนธรรมที่สืบสานกันมาอย่างยาวนาน

สายสัมพันธ์ผู้คน

สภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ทำให้ชาวบ้านป่าทั้ง ๘ หมู่บ้านมีความสัมพันธ์ต่อกัน มีการแบ่งปันการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้ภูมิประเทศที่เป็นผืนป่า ลำคลอง และไร่นา ในการจัดการเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างกัน ซึ่งชาวบ้านมีโอกาสที่จะใช้ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ได้อย่างเสมอภาค โดยไม่มีเขตการปกครองของรัฐมาแบ่งแยก

ชาวบ้านบอกว่า “เพราะเราอยู่คนเดียวไม่ได้ ยังต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และคนทำทุกสิ่งทุกอย่างเองไม่ได้ เรายังต้องการแรงงาน ต้องการความเข้าใจ ความช่วยเหลือจากญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้านเมื่อมีปัญหา เราเป็นญาติกันทั้งหมู่บ้าน” หนุ่มสาวแต่ก่อนจะแต่งงานกันเองภายในหมู่บ้าน หรือหมู่บ้านข้างเคียง จึงทำให้คนในชุมชนบ้านป่าเป็นเครือญาติกัน เป็นญาติสนิทกัน ยกเว้นกลุ่มของชาวของที่มีจารีตสั่งสอนกันมา “ห้ามญาติพี่น้อง แต่งงานกันเอง” ส่งผลให้เกิดการแต่งงานข้ามชาติพันธุ์ ก่อให้เกิดการผสมกลมกลืนระหว่างชาติพันธุ์ และแควงเครือญาติที่ขยายเครือข่ายกว้างขึ้น

นอกจากนี้ยังได้เห็นภูมิปัญญาในเรื่อง การจัดการหรือควบคุมธรรมชาติเกี่ยวกับพันธุกรรมของมนุษย์ที่ใกล้ชิดกัน เป็นการป้องกันให้พ้นจากสภาพเสี่ยงทางพันธุกรรม แต่จุดใหญ่ที่สุดน่าจะเป็นเรื่องของการพยายามการปิดบังตัวตน ปกปิดอัตลักษณ์ “ซ่อน” ให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เนื่องจากคนของได้รับการดูถูกจากคนต่างชาติพันธุ์ว่าเป็นคนป่าคนดง คำด้อยไร้การศึกษา เป็นคนโง่และมักจะถูกเอาเปรียบอยู่เสมอ โดยเฉพาะการค้าขายที่ถูกโกงเป็นประจำ หากจำเป็นต้องไปติดต่อกับทางราชการ เมื่อเจ้าหน้าที่รู้ว่าเป็นของก็จะถูกกลั่นแกล้งโดยทำงานให้อย่างล่าช้ามาก หรือถ้ามีปัญหาขัดแย้งกับคนชาติพันธุ์อื่น ๆ ข้าราชการผู้นั้นก็มักจะไม่วางใจหรือไม่ให้ความช่วยเหลือ ทำให้คนของมักเสียผลประโยชน์

แม้กระทั่ง “รัฐ” เอง เห็นได้จากสมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ออกกฎหมายห้ามพูดภาษาอื่นที่มีใช้ภาษาไทย หากผู้ใดพูดก็จะถูกจับและถูกขังคุก อาจทำให้คนของกลัวและไม่กล้าแสดงตน ตลอดจนไม่พยายามพูดภาษาป่า (ของ) ไม่ถ่ายทอดสู่ลูกหลาน เป็นผลให้ปัจจุบันภาษาป่าได้หายไปจากท้องถิ่นแห่งนี้

การแต่งงานและการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนบ้านป่า ก่อให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ตามสภาพที่ตั้งของกลุ่มบ้าน และวัฒนธรรมที่ผสมกลมกลืนกัน กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ ความสัมพันธ์กันของชาวบ้านป่า เห็นได้จากกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาบุกเบิกหักร้างถางพงรุ่นแรก เมื่อตั้งบ้านเรือนจับจองที่ดินทำกินแล้ว ก็จะกลับไปชักชวนญาติพี่น้องเพื่อนและคนที่เคยรู้จักมักคุ้นให้เข้ามาอยู่ร่วมกัน เพื่อตนเองจะได้มีเพื่อนบ้าน เป็นการสร้างความมั่นคงปลอดภัยให้กับตนเองและครอบครัว และได้ตั้งเป็นชุมชนบ้านป่าที่ถาวรขึ้น

เมื่อมีหลายกลุ่มบ้านเกิดขึ้น ทำให้คนในชุมชนบ้านป่ามีการไปมาหาสู่กันระหว่างคนในกลุ่มบ้านเดียวกัน หรือระหว่างคนที่อยู่ต่างบ้าน นางโรย นพรัตน์ (บ้านวังวู้ง) เล่าว่า “ตอนเด็ก ๆ ไปแค่ทุ่งยายชี ทำกลอย ทำคาน ไปเที่ยวหาญาติ” รวมทั้งนางหวิง แสงจันทร์ (บ้านท่าคาน) เล่าถึงอาว่า

“มีญาติอยู่เยอะที่บ้านนา อย่างกำนันเที่ยงก็เป็นอาฉัน เรียกได้ว่าไปมาหาสู่กันตลอด ไม่ได้ขาดเมื่อก่อนเดินไป บางช่วงก็เดินทางเกวียน บางช่วงก็ลัดผ่านหลุมยาง ไม่มีบ้านใคร”

นับเป็นสายสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม เพราะชาวบ้านป่าต่างก็เป็นญาติพี่น้องกัน เป็นพวก เป็นมิตรสหายกัน ผู้ที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่ส่วนใหญ่อาศัยสายสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบ้าน ระหว่างคนกับคน ระหว่างภูมิประเทศที่ต่อเนื่องกัน ดังนั้นการเข้ามาตั้งถิ่นฐานร่วมกันในผืนป่าแห่งนี้ ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นเพราะความสัมพันธ์ของคนที่มีต่อกันนั่นเอง

วิถีชีวิตของชาวบ้านไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการประกอบอาชีพ ประเพณี พิธีกรรม ฯลฯ มักจะแสดงให้เห็นถึงสายสัมพันธ์ที่มีต่อกัน เช่น การเตรียมของไปทำบุญที่วัด ในงานบุญประเพณีที่กล่าวถึงมาแล้ว ซึ่งชาวบ้านจะช่วยกันตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมของ ช่วยกันทำขนม ต้ม แกงต่าง ๆ

หรือเห็นได้จากการออกไปล่าสัตว์ ชาวบ้านป่าจะมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ต้องไปกันหลายคน เพราะสภาพของพื้นที่เป็นป่าทึบ เครื่องมือในการล่าสัตว์ใหญ่ ยังไม่ทันสมัย เพื่อความปลอดภัยในชีวิต และต้องหาอาหารมาทำกิน จึงต้องไปช่วยกันหลาย ๆ คน เมื่อล่าสัตว์ได้ก็จะนำมาแบ่งปันกันกิน ดังที่นายหวิง ศรีเมือง (บ้านนาหนองกะพง) ว่า “พรานคนเฒ่า ๆ เข้าป่าไปยิงหมู ยิงกวางได้ เขาก็มาตามกัน บางทีไม่ไปเขาก็เอามาให้เป็นพวก ๆ ไม่รู้จักก็โล ไม่มีการขาย”

ป็นอาวุธในการล่าสัตว์

การล่าสัตว์ต้องใช้ความร่วมมือของคนสองวัย หากเป็นสัตว์เล็ก จะเป็นกลุ่มของเด็กรุ่น ๆ ถึงเด็กโตจะเริ่มเรียนรู้การล่าสัตว์เล็ก ๆ จำพวก กระแต กระรอก ถ้าเป็นสัตว์ใหญ่ พรานเฒ่าจะพาคนในหมู่บ้านและเด็กโตออกไปด้วย

หากวันใด พรานเฒ่าล่าหมูป่า เก้ง หรือกวาง จะพาเด็กรุ่นโตออกไปเรียนรู้ด้วยกัน เริ่มจากการสังเกตทางเดิน การตามรอย การทำโหวดให้สัญญาณหรือการเอาตัวรอดเมื่อสัตว์บาดเจ็บ เด็กหนุ่มต้องอยู่เฉย ๆ อย่าวิ่งเล่นผ่าน พรานเฒ่าจะล่าเอง เมื่อได้มา จะแบ่งปันเท่า ๆ กันทั้งหมู่บ้าน แม้แต่คนที่ท้องก็ได้รับแบ่งถึงสองเท่า เอื้อเพื่อชีวิตที่กำลังเกิดใหม่

นอกจากแบ่งปันกันเองภายในชุมชนบ้านป่าแล้ว กับคนภายนอกชุมชนก็ยังมีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไปถึง โดยเฉพาะที่เกาะขนุน อำเภอพนมสารคาม ชาวบ้านจะนำเนื้อสัตว์ป่าที่ได้จากการล่ามาทำเป็นเนื้อเค็มตากแห้ง แล้วนำไปฝากเจ้าแก้วที่ตนนับถือ หรือเข้าไปมีความสัมพันธ์ทั้งในด้านการติดต่อค้าขายสินค้าของป่า สินค้าเกษตร และการหยิบยืมเงินดังที่ชาวบ้านเล่าว่า “ลูกน้องที่เขาไปหาไม้ หาของป่า เขาได้แก่ง กวาง ก็เอามาฝากไม่ได้ซื้อกัน สมัยก่อนคนไม่มีอิทธิพลอะไรมีแต่เขาช่วยเหลือกัน”

การไปมาหาสู่กับเจ้าแก้วซึ่งอยู่ภายนอกชุมชน ทั้งที่ตลาดปากคลองม่วง ตลาดเกาะขนุน หรือการไปมาค้าขายระหว่างหมู่บ้านภายในชุมชน ยังเห็นถึงการพึ่งพาอาศัยกัน และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของชาวบ้าน ที่ว่า “รู้จักไปถึงคนในป่า รู้จักกันกว้างขวาง รู้จักเจ้าแก้วนั้น เจ้าแก้วนี้ ไปมาหาสู่กันเป็นประจำ เจ้าแก้วขึ้นไปก็ไปพักบ้านลูกน้อง” หรือแม้กระทั่งอาหารการกินอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นผักที่ชาวบ้านปลูกไว้กินเอง เช่น มะเขือ บวบเหลี่ยม บวบหอม ถั่ว ฯลฯ บ้านไหนไม่มี อยากรับไปทำกับข้าวก็สามารถเก็บไปได้ไม่มีการหวงกัน ไม่ต้องลักขโมย เพียงแค่เอ่ยปากขอาก็ได้แล้ว “ขอกินเอา ไม่มีลักขโมยกัน ใครไปเจอก็เก็บไปกิน ไม่ว่า ไม่หวง” เป็นคำพูดที่มักได้ยินชาวบ้านพูดสม่ำเสมอ

การทำนาเป็นอีกอาชีพหนึ่งของชาวบ้านป่า ที่เห็นถึงสายสัมพันธ์ของผู้นคนที่มีความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการลงแขก ถือแรงกัน เริ่มตั้งแต่หยอดข้าว จนกระทั่งเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยว มีการเลี้ยงข้าว เลี้ยงเหล้ากัน

ลงแขกเกี่ยวข้าว

การพึ่งพาแรงในการทำงาน ในฤดูกาลทำนา คนในชุมชนจะถือนัดลงแขก จากข้าวเปลือก เจริญออกงาม เป็นกล้าเขียวขจี สะสมบ่มพลังพัฒนาเป็นรวงข้าวสีทอง จนเป็นข้าวเม็ดเรียวขาว หอมกรุ่น จากข้าวสารผ่านความร่วมมือของผู้คนจนเป็นแป้งนวม

ลุงหวีง เจริญธรรม คนบ้านหนองกะพง และป้าสมญา แก้วคำ คนบ้านฝั่งคลอง เล่าถึงบรรยากาศการถือนัดช่วยกัน เกี่ยวข้าว นวดข้าว และลานตำข้าวสถานที่ของหนุ่มสาวพบปะ

สมัยโบราณหน้าเกี่ยวข้าว สนุกมาก รุ่นอายุ ๑๔ - ๑๕ ปีจะไปถือนัดแทนพ่อแม่ พ่อแม่เขาอยู่บ้าน ตำข้าวสารไว้เยอะ ลูกสาวก็ตำข้าวช่วยแม่ ตำคืนละ ๒ กระบุง (ครอบครัวใหญ่ ข้าว ๒ ปีบ ตำแล้วได้ก่อนปีบ หุง ๓ วันก็หมด) เตรียมข้าวสารไว้ลงแขกเกี่ยวข้าว ถือนัดกัน ลงแรงวันหนึ่ง ๒๐ คน จะเตรียมทุกอย่าง ตั้งแต่ข้าว กับข้าว น้ำท่าต้องหาบไว้ เดินไปนา ช่วยกัน เขาเรียก “ลงแขกเกี่ยวข้าว” เราจะเลี้ยงเวียน

(ต่อหน้าถัดไป)

(ต่อจากหน้าที่แล้ว) กันไป แล้วกับข้าวก็ไม่ได้ซื้อเหมือนเดิมนี้อ เจ้าของบ้านก็ลงคลอง ทำลัน^{๒๔} ดักปลาไหล ปักเบ็ดหาลามาขังไว้ หน่อไม้ก็อยู่ในป่าต้องหาไว้ ไก่ก็เลี้ยงไว้ พอถึงวันก็ลงแขก เอ้า แกงมะละกอใส่ไก่ ต้องหม้อใหญ่ ๆ เวลาหาลาใส่สาแหรก^{๒๕} ไม่คานอ่อนลู่เลย เขาเลี้ยงหล้า “เหล้าอีดูด” เจ้าของนาต้องทำไว้มาก่อน สมัยนั้นต้องทำเอง ไม่มีคนจ้าง (ทุกวันนี้ปิ่นโตใครปิ่นโตมัน)

เกี่ยวข้าววันเดียวก็เสร็จ นอกจากหว่านแล้วข้าวมันยุ้ง เขาเรียก “ข้าวหมูกวน” จะเกี่ยวยากมาก มันจะแหลกไปหมด ต้องช่วยกันใช้เรียงตัดทีละรวง ๆ ไม่ใช่เกี่ยวเกี่ยวเหมือนสมัยนี้ ลงแขกเกี่ยวเสร็จทุกเจ้า จะรวมเป็นหอบแล้วก็มัดเป็นพ่อนข้าว พอก็ถากลานเตรียมไว้ ลานใช้ขี้ควายยา เพื่อไม่ให้เป็นฝุ่นเป็นดินขึ้นมา จะตั้งรวงข้าวขึ้น ใครมีควายก็ถ่อแรงเอาไว้มาก่อน เอาแรงนวดข้าวกว่าจะเสร็จ ๓ - ๔ วัน แล้วก็สาดข้าว ถ้ามดดี ๆ อาทิตย์เดียวก็เสร็จ ถ้าไม่มีลมก็นั่งผิวปากรอลมอยู่นั่นแหละ ผู้เฒ่าผู้แก่บอกว่า ถ้าผิวปากแล้วลมจะมา เสร็จแล้วได้เป็นเมล็ดข้าวที่ไม่มีลีบ ขนกลับบ้านขึ้นยุ้ง

เมื่อก่อนไม่มีสี สีเพิ่งจะมีมา ก่อนใช้คำว่า “กะข้าว” “ดำข้าว” ต้องใช้ครกมือ ครกกระเดื่อง บางทีว่าสีทุกคืนก็ไม่ทุกคืน คืนนี้สีไว้ คืนพรุ่งนี้ดำ ทำคืนละ ๒ กระบุง มีการเอาแรงกัน บ้านใครมีลูกสาว หนุ่ม ๆ เขาจะไปเที่ยว ชอบคนไหนต้องไปบ้านนั้น โบราณเขามีลานกว้าง พอดกเย็นมาทุ้มครั้งนี้ หนุ่มสาวก็หุ่หึ่ง จะฟังเสียงครกดำข้าว ครกดังทางไหนก็ไปแล้ว ใครชอบคนไหนก็ต้องไปที่นั่น ไปกันเป็นหมู่ ขนาดเครื่องสีข้าวจ้างเขาทำด้วยข้าวเปลือก ๓ - ๔ ถัง^{๒๖} ก็ยังไม่มีทุกบ้าน บ้านไหนมี เขาก็จะมาขอสีตามบ้านนั้น ใช้ครกสี^{๒๗} แล้วก็ฝัด แล้วก็ดำ ใช้สากตะลุมทุก ด้านะ ๘ สาก ถึงจะอร่อย

หรือการค้าขายสินค้าป่าของชาวบ้าน เมื่อต้องนำสินค้าออกไปขายจะไปกันเป็นกลุ่ม ด้วยการหาบ บรรทุกเกวียน หรือล้อแพ หากพบตะกวดตามชายฝั่งคลอง จะจับมาเป็นอาหาร บางครั้งย่างมาฝากเจ้าแก็ ส่วนเจ้าแก็ที่ตลาดเกาะขนุนก็มีสิ่งของมาฝากชาวบ้านเช่นกัน ดังที่ชาวบ้านเล่าว่า “ป่าเชื่อมแม่กำนันไกรสร นั้นทนานพ เวลาแก่ไปกรุงเทพ ฯ แกจะซื้อปูม้ามา ใส่เรือมาแจกชาวบ้าน” ถือเป็นการสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านป่ากับเจ้าแก็ที่ตลาดเกาะขนุน

การร่วมทางเดิน ร่วมหากินในป่าด้วยการล่าสัตว์ หาเก็บของป่ามาเป็นอาหาร และบางส่วนเพื่อการแลกเปลี่ยน ตลอดจนการค้าซึ่งต้องรวมกลุ่มไปพร้อมกัน เพื่อส่งสินค้าให้เจ้าแก็ที่ตลาดเกาะขนุน และตลาดปากคลองม่วง จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ของชาวบ้านป่าที่มีให้แกกันนั้นจะเป็นใน

^{๒๔} ลัน เครื่องมือดักปลาไหล ทำด้วยกระบอกไม้ไผ่ มีงาแซง

^{๒๕} สาแหรก เครื่องหาบของต่าง ๆ ทำด้วยหวายเป็น ๔ สาย

^{๒๖} ถัง มาตราชั่งตวงข้าว หากเป็นข้าวเปลือกหนักเท่ากับ ๑๐ กิโลกรัม ข้าวสารหนักเท่ากับ ๑๕ กิโลกรัม

^{๒๗} ครกสี เป็นคำที่ชาวบ้านใช้เรียก เครื่องสีข้าวมือหมุน สำหรับสีเปลือกข้าวให้ร้อนออกจากเมล็ด ได้ข้าวกล้อง เครื่องสีข้าวสานด้วยไม้ไผ่เป็นรูปทรงกระบอก มีขอบสูงทำเป็นถาดรองข้าวกล้อง ส่วนประกอบที่สำคัญ ๕ ส่วนคือ ท่อนพื้นบน ท่อนพื้นล่าง แกนหมุน ไม้คาน และคันโยก

เรื่องของความเห็นอกเห็นใจกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความเข้าใจที่มีต่อกันในถิ่นที่ทำมาหากิน ในลักษณะของภูมิประเทศที่ร่วมกันในสายน้ำ ร่วมกันในผืนป่า เป็นพื้นฐานของการเข้าใจกันในแง่ของวิถีชีวิตที่ยากลำบาก ไม่ว่าจะเป็นการคมนาคมติดต่อกัน แต่ในทางที่กลับกันทำให้ชีวิตของชาวบ้านป่ามีความเกี่ยวพันกันแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

ทั้งยังเห็นได้ถึง **วิถีแห่งการเรียนรู้** ที่สืบทอดจากอดีต เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ต้องปฏิบัติจริง **พ่อแม่**พาทำ สอนสั่งในเรื่องการทำมาหากิน ความประพฤติให้อยู่ในกรอบที่ควร ให้อำนาจเกียรติยศ ผลิตผลความรู้ใหม่เชื่อมโยงกับความรู้เก่า ถ่ายทอดเป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น **ชุมชน** มีจารีต ประเพณี และวัฒนธรรม ให้คนได้พูดคุย แลกเปลี่ยน ปรับ เชื่อมร้อยประสานคนหลากหลายให้เข้าอยู่ด้วยกันเป็นการลดความขัดแย้งให้มากที่สุด เพื่อให้คนได้อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข เคารพซึ่งกันและกัน คนทุกคนมีคุณค่าเท่าเทียมกัน ไม่มีคนจน คนรวย

พระ กระตุ้นสอนด้านจิตวิญญาณ ให้คิด ความคิด คุณธรรม จริยธรรม สอนให้อ่านออกเขียนได้ ทั้งทางโลกและทางธรรม มีการผ่อนปรน แก้ปัญหาความขัดแย้งในชุมชน ด้วยพื้นฐานของความเข้าใจ เห็นใจ และให้อภัย การเรียนรู้ใช้วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ เพราะแต่ก่อนไม่มีโรงเรียน พระที่มีความรู้จึงช่วยสอนหนังสือให้ ความรู้ที่ได้รับการสั่งสมบ่มเพาะจนเกิดเป็นองค์ความรู้ เป็นภูมิปัญญาที่ทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่กับป่าได้

อำนาจรัฐท้องถิ่น

ชาวบ้านป่าเริ่มมีวิถีชีวิตที่ปรับเปลี่ยนไป เนื่องจากรัฐขยายอำนาจการปกครองลงสู่ชุมชนบ้านป่า ซึ่งเป็นพื้นที่ชายขอบ เห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่จัดให้มีการปกครองแบบเทศาภิบาล มีการรวมศูนย์อำนาจเข้าเมืองหลวงมากขึ้น มีตัวแทนจากเมืองหลวงมาเป็นข้าหลวงปกครองตามมณฑลต่าง ๆ มีการจัดระบบการปกครองเป็นลำดับขั้น จากมณฑล เมือง ตำบล แขวง บ้าน

เมืองสนามไชยเชตรก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๐ หลังจากการตั้งเมืองสนามไชยเชตรแล้ว อำนาจรัฐมักจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับผู้นำของท้องถิ่น โดยเฉพาะเจ้าเมือง คือ ในปี พ.ศ. ๒๔๒๑ พระแก้วกลางณรงค์ เจ้าเมืองคนแรกป่วยถึงแก่กรรม รัชกาลที่ ๕ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานจัดหีบศิลาหน้าเพลิง ๑ ตำรับ ผ้าขาว ๒ พับ ร่ม ๒๐ คัน รองเท้า ๒๐ คู่ พระราชทานในการศพ และสั่งการมาด้วยว่าเมื่อจะทำการเผาศพ ให้เชิญหีบศิลาหน้าเพลิงตั้งในที่สมควร โดยหันหน้าไปทางกรุงเทพ ฯ กราบบังคมแล้ว

จับศิลาหน้าเพลิงขึ้น ตีเพื่อจุดรูปเทียน เสาศพพระแก้วกลางนครศักดิ์ก่อน แล้วจึงให้บุตรภรรยา ญาติพี่น้องเฝ้าศพต่อที่หลัง

เมื่อตำแหน่งเจ้าเมืองว่างลง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ตั้งหลวงทิวสุวรรณ (นายกongส่วยทองเมืองพนมสารคาม) เป็นเจ้าเมืองสนามไชยเขตรคนที่ ๒ พร้อม ทั้งพระราชทานเครื่องยศบรรดาศักดิ์ จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๓๐ รัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดเกล้าฯ ตั้งให้หลวงฉรินอาษาเป็นเจ้าเมืองคนที่ ๓

ต่อมา มีการจัดตั้งมณฑลปราจีนบุรีและเมืองสนามไชยเขตรก็รวมอยู่ในเขตการปกครองด้วย ตำแหน่งเจ้าเมืองได้เปลี่ยนไปเป็น “ผู้รักษาเมือง” นอกจากตำแหน่งเจ้าเมือง ผู้รักษาเมืองแล้ว อำนาจอัฐยังแผ่ขยายมาถึงชุมชนบ้านป่าในตำแหน่งเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น ระดับใกล้ชิดชาวบ้านตามพระราชบัญญัติปกครองท้องที่ ในปี พ.ศ. ๒๔๔๒ คือ ตำแหน่งกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ดังปรากฏข้อความในเอกสารว่า

“...กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งรักษาหน้าที่ราชการนั้น ปฏิบัติราชการยังไม่เต็มหน้าที่ .. การตรวจตราจับกุมโจรผู้ร้ายค่อยแจ้งแรงดิ้นเป็นลำดับมา โดยข้อบังคับปกครองท้องที่ที่กระทรวงส่งไป...เมืองสนามไชยเขตร กำนันทุก ๆ ตำบลนี้เป็นกำนันชั้นเดิม และตั้งใหม่ ได้ให้หมายตั้งเป็นสำคัญ มีคำสั่งเป็นหน้าที่ นำกับภาษีอากรในตำบลของตน ให้ถูกต้องตามอัตรา”

จะเห็นว่าวิถีชีวิตชาวบ้านป่าต้นน้ำคลองระบม-สียัด เปลี่ยนไปจากที่ทำมาหากินอยู่กับป่า แบบพออยู่พอกิน ต้องมีส่วนเกินของการทำกินเพื่อเสียภาษีอากรให้กับรัฐด้วย

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ เมืองสนามไชยเขตร ถูกยุบเป็นกิ่งอำเภอ ปลัดที่มาทำการปกครองดูแลเป็นคนสุดท้าย คือปลัดยวง จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๖๔ ถูกยุบเป็นตำบล ขึ้นอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอพนมสารคาม มีขุนจำเมือง (กัศ คะเสนา) เป็นกำนันคนหนึ่งที่เป็นคนของในท้องถิ่น ตั้งบ้านอยู่ที่บ้านบางมะเฟือง

ขุนจำเมืองกัศ คะเสนา นับว่าเป็นกำนันคนสุดท้ายที่มีตำแหน่งเป็น ขุนจำเมือง เป็นคนเก่งมีความรู้ความชำนาญเรื่องยาสั่ง และมีบทบาทในชุมชนบ้านป่า เป็นที่รู้จักของพ่อค้าที่เข้ามาค้าขาย หากใครมาพักที่บ้านหลังนี้จะปลอดภัยจากยาสั่ง คนบ้านป่าและคนภายนอกจึงรู้จักขุนจำเมืองเป็นอย่างดี และยังอยู่ในความทรงจำของชาวบ้าน ที่เล่าว่า

ท่านขุนชอบจีมาเข้าไปตรวจเยี่ยมตามชุมชนต่าง ๆ เป็นประจำ และเข้าไปมีบทบาทในการแต่งตั้งผู้ใหญ่บ้านตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในเขตปกครอง ด้วยวิธีการเลือกคนที่พอจะรู้หนังสือ เป็นที่ยอมรับนับถือของชาวบ้าน เพื่อเป็นตัวแทนของรัฐในการดูแลหมู่บ้านให้อยู่ในความเรียบร้อย และคอยปราบปรามโจรผู้ร้ายที่เข้ามาปล้นสดมภ์ในหมู่บ้าน นางทองสุข สาธุชาติ เล่าว่า “ที่บ้านท่ากลอย ขุนจำเมืองเข้ามาแต่งตั้ง ผู้ใหญ่น้อย เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกของหมู่บ้าน ทำให้ชุมชนดีขึ้น พวกเสือที่ปล้นก็เกรง ๆ บ้าง ไม่กล้าเข้ามาปล้นที่บ้าน”

เรือนสถานติธรรม บ้านของปู่ขุนจำเมือง (นายกัด คะเสนา)

เรือนหลังนี้ ตั้งอยู่ใจกลางวนเกษตร ของนายวิบูลย์ เข้มเฉลิม เดิมเป็นบ้านขุนจำเมือง นายกัด คะเสนา ขุนจำเมืองคนสุดท้ายของสนามชัยเขต เสียชีวิตเมื่ออายุได้ ๑๐๒ ปี (ประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๕) มีภรรยาหลายคน ทั้งคนไทของ จีน และลาว มีบุตร - ธิดาหลายคน เรือนหลังนี้เป็นของภรรยาคนสุดท้าย เดิมตั้งอยู่ริมคลองสียัดที่บ้านบางมะเฟือง

อายุของบ้านประมาณ ๘๕ ปี (ขั้นต่ำ) บ้านหลังนี้เรียกว่า “ทรงปั้นหยา” ฝาบ้าน ทั้งหลัง ทำจากไม้ตาลหก อันเป็นไม้ถิ่นเดิมในเมืองสนามไชยเขต ลักษณะเด่นของไม้ตาลหกคือ เป็นไม้เนื้ออ่อน แต่ไม่ผุ ไม่เปื่อย ใช้ไปนาน ๆ จะค่อย ๆ บางลง บ้านทรงปั้นหยา เป็นบ้านทรงยุโรปที่ประยุกต์ให้เข้ากับบรรยากาศบ้านของไทย เรือนทรงปั้นหยา อาจเป็นการมองเห็นคุณค่าของทรงบ้านยุโรปที่รับน้ำหนักดี แต่หลายอย่างไม่เหมาะสมต่อบ้านคนไทย เช่น ฝนสาดรับลมไม่ดี ชายคาสั้น แต่สิ่งเหล่านี้ไม่เป็นปัญหา ฝนสาดก็เดิมชายคาให้ยื่นปกคลุมฝาผนัง เดิมกันสาดเข้าไป ให้มีนอกชาน มีครัวโล่ง ๆ แบบไทย แล้วก็ต้องได้ดูสูง ให้ลมพัดโกรก บ้านจะเย็นสบาย ไม่ร้อน การประยุกต์ที่ยังคงเอกลักษณ์บ้านแบบไทย ๆ

สิ่งที่น่าสนใจอีกอย่างคือ ที่ล้างเท้า คนเมื่อก่อนไม่ใส่รองเท้า ที่ล้างเท้าเป็นสิ่งสำคัญ สังเกตดูเถิดว่าบ้านไหนที่มีคนไปมาหาสู่ไม่ได้ขาด จะทำที่ล้างเท้าที่ราดน้ำลงไปแล้ว น้ำสามารถซึมได้ทั้งหมด ไม่ขังและ เป็นความสามารถคนโบราณ

หน้าที่ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในช่วงเวลานั้น คือ การไปเข้าร่วมประชุมที่อำเภอพนมสารคาม การเดินทางจะเห็นถึงความสัมพันธ์ของผู้คน และความยากลำบากของการคมนาคม ผู้ใหญ่บ้านของหมู่บ้านที่อยู่ลึกสุดในพื้นที่บ้านป่า จะออกเดินทางก่อนคนอื่นเพื่อมาสมทบกับผู้ใหญ่บ้านในหมู่บ้านที่อยู่ถัดมา ตามเส้นทางผ่านไปยังอำเภอพนมสารคาม โดยมากเรื่องการประชุมจะเกี่ยวข้องกับบ้านเมือง การดูแลทุกข์สุขของราษฎรรวมทั้งการแจ้งเกิด แจ้งตาย เรื่องโจรผู้ร้าย ส่วนในเรื่องของการเสียภาษีที่ดินชาวบ้านก็จะฝากกำนัน ผู้ใหญ่บ้านไปเสียให้ชาวบ้านไม่ต้องไปเอง ทุกอย่างขึ้นอยู่กับกำนันคนเดียว หากมีคนเกิด คนตายในหมู่บ้าน ต้องเดินไปแจ้งที่บ้านกำนัน และยังมีหน้าที่พาลูกบ้านไปไถ่ทหาร (เกณฑ์ทหาร) ที่อำเภอพนมสารคามทุก ๆ ปี

ปัจจัยสำคัญที่นำพาอำนาจรัฐเข้าสู่ท้องถิ่นบ้านป่า เนื่องด้วยมีสภาพป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ไม่มีค่าสำคัญทางเศรษฐกิจมากมาย เป็นที่สนใจของรัฐและมีบริษัทยื่นขอทำสัมปทานป่าไม้ เห็นจากหลักฐานรายละเอียดรายงานการประชุมผู้ว่าราชการเมือง เจ้าพนักงาน กรมการ ณ ที่ว่าการมณฑลปราจีนบุรี เรื่องการทำไม้ ซึ่งมีพื้นที่ของชุมชนบ้านป่าเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย รายละเอียดจะกล่าวถึงในบทต่อไป

บทที่ ๕...

ยุคสัมปทานไม้

วิถีชุมชนของคนบ้านป่า ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๕๑๕ เริ่มมีการปรับเปลี่ยนไปบ้าง เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ตั้งซึ่งมีสภาพภูมิประเทศเป็นป่า ส่งผลให้มีการเปิดสัมปทานทำไม้ อันเป็นการตัดไม้ที่ถูกกฎหมาย จนกระทั่งชาวบ้านป่าเริ่มมองเห็นหนทางการหากินกับป่า ด้วยการให้ความร่วมมือกับนายทุนรายย่อยในเรื่องของการทำไม้เถื่อน จึงถือเป็นจุดปรับเปลี่ยนที่เกิดขึ้น ณ ชุมชนบ้านป่าต้นน้ำคลองระบม - สียัด

ป่าคลองระบม - สียัด เขตพื้นที่สัมปทานทำไม้

อำนาจรัฐเข้ามาครอบงำเขตชุมชนบ้านป่าต้นน้ำคลองระบม - สียัดอย่างมากขึ้นอีกครั้ง ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๗๕ อันเนื่องจากรัฐได้เปิดให้สัมปทานทำไม้ให้กับบริษัทเอกชน ในเขตพื้นที่ป่าคลองระบม - สียัด บริษัทแรกที่ได้รับสัมปทานคือ บริษัทเอื้อวิทยาพาณิชย์ ซึ่งมี “นายห้างไข่ ตักเสียง” เป็นผู้ดำเนินการรุ่นแรกก่อนที่จะตกทอดมาถึงรุ่นทายาทคือ “เสี่ยกมล” หรือ “นายห้างกมล” ตามที่ชาวบ้านป่ารู้ว่า เป็นเจ้าของบริษัทรับช่วงดำเนินการต่อมา บริษัทเอื้อวิทยาเข้าไปทำไม้ในป่าคลองระบม - สียัด พร้อมกับการลงทุนสร้างทางรถไฟ^๑ เพื่อเป็นเส้นทางชักลากและลำเลียงไม้

ซึ่งแรงงานที่ทางบริษัทจ้างเข้ามาทำการถากถาง วางราง วางหมอนไม้ ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่อพยพมาจากประเทศจีนโดยตรง และหลายคนต้องเอาชีวิตมาทิ้งไว้ในผืนป่าแห่งนี้ เนื่องจากเป็นไข้ป่า (มาลาเรีย^๒) ขึ้นสมองตาย เมื่อการสร้างทางรถไฟเสร็จเรียบร้อยแล้ว บริษัทเอื้อวิทยาจึงใช้รถไฟในการชักลากไม้ซุง จากลาดกระทิงถึงโรงเลื่อยจักรที่ตลาดเกาะขนุน

^๑ เส้นทางรถไฟสายนี้เป็นอีกเส้นทางที่ชาวบ้านป่าอาศัยเดินทางออกไปติดต่อกับชุมชนภายนอก จนกระทั่งหมดสัมปทานทำไม้ครั้งที่ ๑ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ประกอบกับโรงเลื่อยจักรเอื้อวิทยาที่เกาะขนุนถูกไฟไหม้ ทางบริษัทจึงเลิกใช้เส้นทางรถไฟเส้นนี้ แต่ตัวทางรถไฟยังคงอยู่ในสภาพเดิม แล้วมาถูกรื้อเพื่อขายเป็นเศษเหล็กไปในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ปัจจุบันเส้นทางรถไฟยังคงปรากฏร่องรอยให้เห็นเนื่องจากมีการสร้างถนนลาดยางสายโรงเลื่อยจักร-ห้วยพลู ทับลงบนเส้นทางรถไฟเดิม เป็น ระยะทางประมาณ ๑.๗ กิโลเมตร

^๒ มาลาเรีย โรคในประเทศเขตร้อน เกิดเพราะถูกยุงก้นปล่องที่มีเชื้อมาลายีกัด เมื่อสัมผัสยุงถึงเวลา มีการหนาว และสั่นสะท้าน มือและเท้าเย็น เมื่อจวนสร้างให้เหงื่อออก ตัวหายร้อน ลูกขึ้นน่องหรือเดินไปมาได้ ครึ่งรุ่งขึ้นถึงเวลาจับก็จับอีก จับไปทุกวันบางทีก็เว้น ๑ หรือ ๒ วัน เรียกว่า “ไข้จับสั่น” หรือ “ไข้ป่า” ถ้าจับมาได้หลายวัน แก้มไม่หาย จิบน้ำไปจะเป็น “ไข้ป่า” มีอาการไข้คลุ้มเครือ เรื้อรัง มักจับเป็นเวลา รู้สึกหนาวเล็กน้อย แต่ไม่มีอาการสั่น และคนไข้มีลักษณะพุทโธ ม้ามขยาย

พร้อม ๆ กับนำพาบุคคลภายนอกอีกจำนวนหนึ่งเดินทางเข้าไปยังชุมชนบ้านป่าด้วย เช่น นายสาย สมนาถ ผู้จัดการซึ่งทำงานกับบริษัทเอื้อวิทยาฯมาตั้งแต่รุ่นนายห้างใช้ นายสุพร แสงยะธัม ช่างแทรกเตอร์คนแรก เจ้าหน้าที่ป่าไม้ต้องเข้าไปทำการตีตราไม้ กลุ่มคนงานส่วนใหญ่มาจากภาคอีสานเข้ามารับจ้างตัดไม้ให้กับบริษัท โดยใช้ขวานหมูล้มต้นไม้ตามวิธีการที่ชาวบ้านเล่าให้ฟัง ดังนี้

“แต่ก่อนใช้ขวานหมูโค่นไม้ทั้งนั้น ผมฟันวันเดียว ๒๐ กว่ากำ ไม้ใช้คนเดียววันละ ๓ คน โค่น ๓ ขวาน คนนั้นเอาหูนี้ คนนี้เอาหูนั้น เข้ากลางคนหนึ่งพอได้หน้าไม้ใหญ่ ๆ หน้าบนทูลดไม้ถึงหัก ฟันเล็มเข้าไป พอจบหน้าตัดหลังโครมทีเดียว ไม้เป็นพู” ต้องทำห่างขึ้นพาด ๘ สอก แล้วขึ้นไปฟันไม้บนหัว ฟันข้างล่างมันไม่ถนัด ฟันยาก ตอนที่ไม้จะล้ม เราต้องดูว่ามันจะล้มไปทางไหน จะโค่นไปทางไหน มีอะไรเกาะเกี่ยวบ้าง ต้องระวัง”

เครื่องมือตัดไม้ดั้งเดิม เรียงลำดับจากซ้ายไปขวา
คือ เลื่อยยก เลื่อยมือ และขวาน โยน

เมื่อไม้โค่นล้มลงมาแล้วจึงใช้เลื่อยมือตัดทอน ลำต้นที่ยาว ๆ บางครั้งได้ถึงสามท่อน ไม้ที่ถูกตัดทอนเสร็จแล้ว ชาวบ้านเรียกว่า “ท่อนซุง” การทำไม้ระยะเริ่มแรกนั้นจะใช้แรงงานสัตว์ทั้งช้างและควายในการชักลากไม้ออกจากป่า

ช้างเป็นสัตว์ที่ถูกนำมาใช้ชักลากซุงออกจากพื้นที่ป่าที่อยู่ใกล้กับจุดต้นทางรถไฟโดยนำมากองรวมกันไว้ที่หมอนไม้ลาดกระทิง และที่กม.๑ (จุดเริ่มต้นทางรถไฟ บริเวณหน้าศูนย์วิจัยยางพารา) พื้นที่ใดที่อยู่ลึกเข้าไป ท่อนซุงจะถูกชักลากมารวมไว้ตามจุด “หมอนไม้ชายคลอง” เพื่อรอเวลาช่วงหน้าน้ำ ตั้งแต่เดือนหกถึงเดือนสิบสองเมื่อน้ำหลากมาก็จะใช้แพในการล่องซุงลงไปตามคลอง

๑ พู หมายถึง ครีบน้ำครีของต้นไม้ที่โผล่พื้นดินตรงโคนต้น ทำหน้าที่ก้ำยันลำต้น บางครั้งเรียก พูพอน

๒ เลื่อยมือ คือ เครื่องมือสำหรับตัดไม้ ทำด้วยเหล็กกล้า ที่คมเป็นฟันจักๆ

คนที่มารับจ้างล่องซุงจะผูกแพลูกบวบที่ทำจากไม้ไผ่โดยใช้เถาวัลย์หนังแห้งหรือเถาวัลย์คุ่ม (เป็นเถาวัลย์สำหรับผูกแพ) หลังจากทำแพเสร็จแล้ว ก็จะไม่ลงแพหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “กระดี่ซุงลงคลอง” ระดับน้ำที่เหมาะสมสำหรับการล่องแพซุงคือช่วงที่น้ำยังไม่ล้นตลิ่ง หากน้ำล้นตลิ่งจะทำให้ล่องแพซุงลำบาก เพราะกระแสน้ำจะไหลแรงมากจนทำให้แพซุงถูกแรงน้ำพัดต้อออกนอกลำคลองเข้าป่าไผ่ริมตลิ่ง คนล่องแพจึงต้องใช้ไม้จาม (ไม้ค้ำถ่อ) คอยค้ำยันไม่ให้แพหลุดเข้าไปยังซุ่มหนามกอไผ่ หากยังด้านทานไม่อยู่ จำเป็นที่จะต้องลำนแพไว้กับต้นไม้ใหญ่ริมฝั่งคลอง

(ซ้าย) รถไฟพลังไอน้ำของบริษัทเออีวิทยาพาณิชย์ ใช้ในการขนซุงจากหมอนไม้ลาดกระทิง - โรงเลื่อยจักร ด้านหลังคือ ที่พักคนงาน (ขวา) ทางรถไฟเดิม ปัจจุบันคือถนนห้วยพลู - โรงเลื่อยจักร ทางค้ำน้ำขวามือคือจุดพักเดิม น้ำของรถไฟ บริเวณ โรงเลื่อยจักร

ด้วยเหตุนี้ การล่องแพซุงแต่ละครั้งอาจใช้คนประมาณ ๑๐ - ๒๐ คน ชาวบ้านเล่าถึงการหุงหาอาหารกินบนแพว่า “หม้อข้าวหม้อแกงเราใช้เถาวัลย์ หรือหวายโปรงมัด ขันชะเนาะไม่มีเชือก ไม่มีลวด กลัวกิ่งไม้มันละลายน้ำ หากฝนตกทั้งวันก็เปียกทั้งวัน ไปมันทั้งเปียก ๆ อย่างนั้นแหละ” การล่องแพซุงเป็นวิถีชีวิตที่ค่อนข้างลำบาก ตลอดการล่องซุงที่ใช้เวลาถึง ๗ - ๘ วันก่อนถึงโรงเลื่อย สิ่งที่น่ากลัวสำหรับคนล่องแพซุง คือ จระเข้ และงูจงอาง

นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านบางส่วนที่ตัดไม้ออกไปขายให้กับบริษัท ฯ เนื่องจาก พื้นที่สัมปทานนั้นซ้อนทับอยู่บนที่ดินทำนํ้ามันยาง ทางบริษัทจึงประนีประนอมให้สามารถตัดไม้ไปขายได้ โดยการรับซื้อไม้นั้นมี ๒ กรณี คือ ซื่อตันไม้แล้วให้คนงานของบริษัทเข้ามาตัดหรือให้ชาวบ้านตัดออกมาขายให้ ซึ่งในช่วงหน้านํ้าชาวบ้านใช้วิธีล่องแพซุงเหมือนกัน ส่วนในหน้าแล้งชาวบ้านใช้เกวียนเทียมควายชักลากไม้ออกไปขาย ดังที่ นายสวัสดิ์ เข็มเฉลิม บ้านเกาะขนุนบอกว่า

“หน้าแล้งใช้เกวียนบรรทุกซุงมาขาย ซุงท่อนใหญ่เขาก็ลากเป็นสี่เหลี่ยม เอาไม้ไปอยู่ใต้ท้องเกวียน แล้วใช้หนังควายขันชะเนาะให้แน่น เอาควาย ๖ ตัวลากออกมาจากป่า”

เกาะขนุนและปากคลองม่วงคือจุดหมายปลายทางของการล่องแพซุง เนื่องจากเป็นสถานที่ตั้งของบรรดาโรงเลื่อยไม้ทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นโรงเลื่อยมือของโกนุ้ยและของเจ็กสูย ส่วนโรงเลื่อยของนายเชิดใช้เลื่อยยนต์ โรงเลื่อยเหล่านี้รับซื้อไม้จากชาวบ้านในลักษณะไม้ใช้สอย แต่โรงเลื่อยที่ได้รับสัมปทานทำไม้จากรัฐ คือ โรงเลื่อยเอื้อวิทยาพาณิชย์ ซึ่งทันสมัยที่สุดใช้เลื่อยยนต์ขนาดใหญ่และเป็นเครื่องจักรไอน้ำด้วย อีกทั้งบริเวณหน้าโรงเลื่อยจักรเป็นที่น้ำลึก จึงเป็นท่าเรือเมล์เขียว เมลแดง และมีตลาดริมน้ำที่ใหญ่ ดังที่ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า

“โรงเลื่อยของพระประเทศ ตั้งเดิมอยู่หน้าศาลเจ้าพ่อหลวงปลัด ตรงข้างสะพานปากคลองม่วง ต่อมาก็กลับบ้าน เขาก็เลิกลา ก็เหลืยายแห้วอยู่คนเดียว ไปตั้งโรงเลื่อยที่จุกเฒ่า ต่อมาก็มีโรงเลื่อยเก่า เท่าที่จำได้มีอยู่ ๓ โรง มีโรงเลื่อยมือของเจ็กสูยอยู่หลังตลาด โรงเลื่อยตรงแยก มีโรงเลื่อยของบริษัทเอื้อวิทยาฯเป็นเครื่องจักรไอน้ำทันสมัยมาก ส่วนโรงเลื่อยเครื่องยนต์ ก็มีของตาเชิด ซื้อเครื่องร้านตาตันมา”

เมื่อแพซุงล่องถึงโรงเลื่อยหน้าตลาดเกาะขนุน ก็จะผูกแพยาวตลอดลำคลองท่าลาด หน้าโรงเลื่อยต่าง ๆ หลังจากนั้นโรงเลื่อยแต่ละโรงจะนำไม้ซุงขึ้นเลื่อย แปรรูป เป็นเสา เป็นแผ่น เป็นไม้แปร ฯลฯ เพื่อเหมาะสมกับการที่จะนำไปใช้ในการก่อสร้าง แต่โรงเลื่อยที่ตั้งอยู่ไกลจากลำคลองท่าลาดมาก ๆ จะได้ไม้มาแปรรูปขายด้วยการขนส่งทางเกวียน ดังกรณีของโรงเลื่อยดังกล่าว (หากเป็นปัจจุบันจะอยู่หลังตลาด ฝั่งเทศบาลเลยไปทางศาลเจ้า) ซึ่งใช้เลื่อยมือและรับเฉพาะไม้ประดู่เข้ามาเลื่อยแปรรูปเท่านั้น

ภาพ : สุพร แสงะรัมย์

เริ่มแรกโรงเลื่อยขนไม้ทางน้ำ ใช้การล่องแพซุงลงมาตามลำคลองระบม และสียัดผ่านคลองท่าลาด มาหยุดที่โรงเลื่อยตลาดเกาะขนุน ในช่วงหน้าน้ำจะมีซุงจำนวนมากมายี่ถูกล่องลงมาตามเส้นทางนี้ เพื่อรอเข้าสู่โรงเลื่อย บางครั้งซุงมาก จนกระทั่งลำคลองท่าลาดบริเวณตลาดเกาะขนุนเต็มไปด้วยท่อนซุง ทั้งที่จมอยู่ก้นคลอง ริมตลิ่งและไหลพันเหนือ น้ำ ยาวสองถึงสามกิโลเมตร และสามารถเดินข้ามคลองบนท่อนไม้ต่อกันได้โดยไม่เปียกน้ำ (มุล่งซ่าย ทำน้ำและทำเทียบเรือ ที่ตลาดเกาะขนุนใช้ เป็นที่ขนส่งสินค้า มุลบน ท่อนซุงสีขาวริมตลิ่งไหลพันน้ำรำไ ร)

หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้มีการนำรถญี่ปุ่นหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “รถสาละ”^๔ เข้ามาทำการชักลากและขนไม้แทนเกวียนในช่วงหน้าแล้งมากขึ้น แต่ช่วงฤดูฝนก็ยังต้องใช้วิธีการล่องแพอยู่ เนื่องจากเส้นทางถนนออกจากพื้นที่ป่าไม่ดีพอ เป็นหลุมเป็นบ่อค่อนข้างลึก รถลื่นไหลวิ่งไม่ได้ รถสาละเป็นของแปลกใหม่ในสายตาของชาวบ้านป่า “ก่อนหน้านั้นเป็นป่าดงดิบ รถมาก็ไม่เคยเห็น” ซึ่งผลพวงจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ (พ.ศ. ๒๔๘๔ - ๒๔๘๘) มีเหตุการณ์ที่สร้างความตื่นตัวให้กับชาวบ้านป่า จนกลายเป็นที่มาของตำนาน “ตะเฆ่ตาย ขายเครื่องบิน” ของชายชาวบ้านคนหนึ่ง

นางทองสุข สาธุชาติ ได้เล่าถึงชายคนนั้นว่า แกเป็นแฟนขายเองแหละ ชื่อ “บัวพา” แกตายไปนานแล้ว ตอนนั้นแกยิงเสือที่เข้ามากินหมูที่เลี้ยงไว้ได้ถุนบ้าน แล้วมันก็นิ่งไปตายในป่า พอแกตามเจอด้วยความโมโห ก็เลยตะไ้เสือมัน (เสือที่ตายแล้ว) มันบ่งอาจเข้ามาหากินถึงบ้าน เขาก็เลยลือกันว่าแกนะ “ตะเฆ่ตาย” ส่วนไอ้ขายเครื่องบินนี้ มันมีอยู่ว่า

ตอนนั้นคงจะราวสงครามโลก ขายอยู่ในป่าในดงก็ไม่ว่า ค่อยเคี้ยวร้อนอะไรหรอก ใครมันจะเข้ามารบกันในดงอย่างนี้ ตอนนั้นขายได้ลูกแล้ว ลูกสาวคนโตอายุสัก ๑๑ - ๑๒ เห็นจะได้ ปกติขายก็ไปอยู่นา ไปเฝ้าไม้ให้พวกนกกะหร่ง^๕ มากินข้าว จนหมด ไหนจะพวกกวาง พวกเม่นอีก สารเพสาร์พัดสัตว์ป่า มีอยู่ครั้งเดียวที่เกี่ยวกับสงคราม ตอนนั้นเครื่องบินมันตก ไฟมันลุกท่วม ก็ตะโกนเรียกลูกคนโต “เครื่องบินตก ๆ” เครื่องบินอะไรมันเป็นอย่างนี้ มันไม่ธรรมดา จะว่าเหมือนหอ ๆ ตอนนั้นก็ไม่ใช่ รูปร่างมันแปลก ๆ ไม่เคยเห็น มันมาก็ชนต้นไม้แตกบาดเลย ที่นี้ทั้งลูกป็น ทั้งลูกกระเบิดมันแตกอยู่ตรงนั้น ครั้งก่อนวัน ขายเกี่ยวข้าวอยู่ ลูกป็นมันลอยมาเป็นแถวเลย ขายก็กลัวลูกป็นนะ ห่วงควายก็ห่วง ปล่อยควายไว้ทางโน้น ไปเอาควายมา มันใหม่อยู่ใกล้ ๆ เป็นเครื่องบินของญี่ปุ่น

วันรุ่งขึ้นทหารเขาตามมา เอาเรือล่องขึ้นมาตามคลอง กระดุกเอาไปจนหมด เป็นเจ้านายใหญ่ของเขาหรือยังก็ไม่รู้ ของที่มากับเครื่องบินฝั่งหมดเลย ซากเครื่องบินก็ฝังด้วย เอาแต่กระดุกไป ตอนฝังกลบนะ เขาขุดกันทุกคนเลย หัวหน้าเขายังถอดเสื้อขุดด้วยกันกับลูกน้องเหงื่อโชกหยดย้อย เก็บเสร็จเขาก็เอาใส่กระเป๋า เดินมาหาขายที่กระต๊อบ เรียกขาย เขาคงหัวน้ำขายคิดว่าจั้นนะ เขาวางกระดุกไว้บนแคร่ แล้วคำนับกันทุกคน สงสัยจะเป็นคนใหญ่คนโต ขายก็ไม่รู้จะไรหรอกนะ ว่าเขาว่าไง

^๔ รถสาละ หมายถึง รถญี่ปุ่นที่มีการดัดแปลงช่วงกระบะหลังให้สามารถบรรทุกของได้

^๕ “นกกะลิง” เป็นนกในวงศ์นกแก้ว มีชื่อสามัญว่า Grey-headed Parakeet มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Psittacula finschii* ชาวบ้านออกเสียงเป็น “กะหร่ง”

^๖ หอๆ เป็นคำเรียก “เฮลิคอปเตอร์” อากาศยานชนิดหนึ่ง ไม่มีปีก มีใบพัดขนาดใหญ่ติดตั้งเหนือลำตัว ทำหน้าที่พุงตัวและบังคับให้บินไปในทิศทางที่ต้องการได้ ใช้เครื่องยนต์ขับเคลื่อนและบินขึ้นลงในแนวดิ่งได้

พอเขาคำนับยายก็ยกมือรับ เราจะไปฟังมันรู้เรื่องหรือ ภาษาอะไรก็ไม่รู้ของพวกญี่ปุ่น ก็เลยหยิบเหล้าในโหลมาให้เขากิน ทำเหล้าไว้ที่หลังบ้าน ทำลูกแปรงเอง คัมเอง พอยกมาให้ส่งสยหัวน้ำจืด คนนั้นก็ชดคนนั้นก็ดูด พักเดียวก็หมดไห ยังทำไม่ทำมือเหมือนกับอยากกินอีก ยายก็เลยยกมาให้กินเรื่อย ๆ พอพักใหญ่ก็เริ่มเมากัน ก็ปรบมือร้องเพลงกันลั่นทุ่ง กินกันที่กระต๊อบไม่พอ มันยังยกกลับไปด้วยนะ ยกกลับไปประเทศมันหมดเลย ก็ไห ๆ หมดเกลี้ยง

ก่อนกลับเขาก็ควักเอาเครื่องพิมพ์มาพิมพ์เบงค์ให้ยายเดี๋ยวนั้นเลย พิมพ์กันสด ๆ ร้อน ๆ ตรงข้าง เป้ข้างตามความเมา พิมพ์เสร็จก็หัวเหล้ากันคนละไห สองไห เอาไหเราไปด้วยนี้สิมันน่าเจ็บใจ หลังจากนั้นสงครามคงเลิกพอดีเพราะเราใช้เงินเขาไม่ได้ แล้วยายก็ไม่ได้สนใจเงินเขา ไม่ได้เก็บไว้ ลูกหลานเอาไปโปรยเล่น หายหมด ตอนหลังตาบัวพา แก็กไปขุดเอาซากเครื่องบินที่เขาฝังไว้ ใส่เกวียนไปขาย

ส่วนความทรงจำเกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ ๒ ของชาวบ้านป่าต้นน้ำคลองระบม ก็มีอยู่บ้าง อย่างเช่น นายเงิน ศรีเมือง (บ้านนาหนองกะพง) ย้อนรำลึกถึงเหตุการณ์ช่วงนั้นว่า ยังเป็นเด็กอยู่เมื่อมีข่าวว่าจะเกิดสงครามก็กลัวมาก และทางการได้ออกประกาศเตือนในเรื่องของแสงสว่างจากไฟฟ้าย่าให้เครื่องบินฝ่ายตรงข้ามเห็น เพราะอาจถูกทิ้งระเบิดได้ จึงมีการเล่าจากปากต่อปากจนทำให้ชาวบ้านป่าพลอยรับรู้ไปด้วย ความกลัวสงครามทำให้นายเงินถึงกับปรึกษาและชักชวนพ่อ “เราอยู่อย่างนี้คงไม่ปลอดภัย ไปอยู่ตามเขากันเถอะ” ในความคิดของนายเงินหากสงครามรุนแรงมาถึงชุมชนบ้านป่าก็จะไปเจาะภูเขาที่อยู่ใกล้ชุมชน อาศัยหลบอยู่ภายในอุโมงค์ที่ขุดเจาะไว้เพื่อความปลอดภัย

แต่ทว่าสงครามโลกครั้งที่สองก็ไม่ได้ขยายพื้นที่การสู้รบไปถึง ดังที่นายเงินหวาดวิตก จะมีผลกระทบบ้างก็เพียงสินค้าและของใช้จำเป็นที่ชุมชนบ้านป่าต้องซื้อหาจากภายนอก โดยเฉพาะสินค้าจำพวกเกลือ กะปิ น้ำปลา เสื้อผ้า เป็นต้น ที่มีราคาแพงขึ้นความเดือดร้อนดังกล่าวไม่ได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตชาวบ้านป่ามากนัก เนื่องจากไม่ได้ซื้อสินค้าเหล่านี้ด้วยตัวเงิน หากแต่ต้องหาสินค้าของป่ามาแลกเปลี่ยน โดยต้องเพิ่มจำนวนผลิตผลมากขึ้นเท่านั้นเอง

หลังสงครามโลกครั้งที่สองเหตุการณ์ต่าง ๆ สงบแล้ว น่าจะมีการปลดระวางพวกยุทธโธปกรณ์ต่าง ๆ จึงเป็นผลให้บริษัททำไม้ได้นำรถจี๊ปญี่ปุ่นเข้าไปยังพื้นที่สัมปทานของบริษัท เพื่อใช้ชักลากและขนไม้ออกจากป่า มีการตัดต้นไม้ทำทางให้รถวิ่งเข้าไปบรรทุกไม้แถบบริเวณชุมชนบ้านป่าต้นน้ำคลองระบม - สียัด ออกไปยังโรงเลื่อยที่ตลาดเกาะขนุน ทำให้ชาวบ้านป่าเริ่มได้อาศัยรถบรรทุกไม้เดินทางออกไปภายนอกชุมชน โดยเฉพาะไปตลาดเกาะขนุน

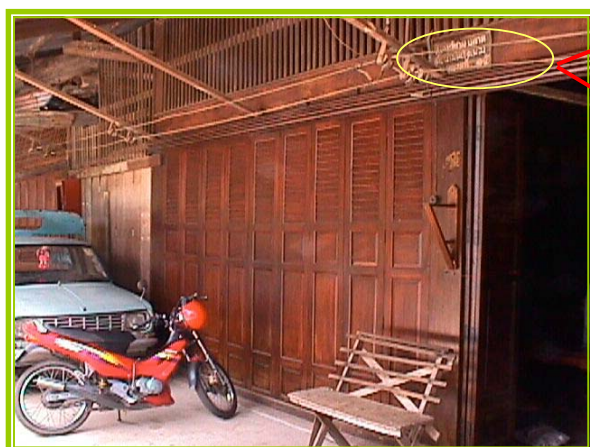
รถแทรกเตอร์ เครื่องจักรกลที่เข้ามาไถ กระจายทางในป่า เพื่อให้รถสาเล่สามารถเข้าไปบรรทุกซุงออกมาแปรรูปได้

ภาพ : สุพร แสงชะอัม

วัน 20 มี.ย. ๐4 ลุงลำไย กงกรณ แสงชะอัม ปันทาง กบ.ก. เพ็ชรวิภา

วิถีชีวิตชาวบ้านป่าต้นน้ำคลองระบม - สียัดเริ่มปรับ จากที่อาศัยและทำมาหากินร่วมกับป่ามาช้านาน โดยเฉพาะในช่วงที่ผืนป่ายังคงอุดมสมบูรณ์ เต็มไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ และหนึ่งในนั้นคือไม้ยางนาที่สามารถให้น้ำมันยาง และขี้เถ้าที่นำมาทำได้ อีกทั้งในช่วงทศวรรษที่ ๒๔๗๐ - ๒๕๑๐ บางพื้นที่โดยเฉพาะชนบทที่อยู่ห่างไกล ไฟฟ้าซึ่งเป็นสาธารณูปโภคสำคัญยังไปไม่ถึง ด้วยเหตุนี้ความสว่างของแสงไฟในช่วงเวลากลางคืนจึงจำเป็น

น้ำมันยางจึงเป็นผลผลิตจากป่าที่จำเป็นต่อวิถีชีวิตผู้คน นำมาซึ่งรายได้อย่างงาม ส่งผลให้ชาวบ้านป่าบางส่วนรวมตัวกันเป็นกลุ่ม ๆ พวกกันเข้าไปสร้างเพิงพักอยู่ในป่า กระจายกันไปตามพื้นที่ซึ่ง “เจ้าของหลุมยาง” ถือสิทธิครอบครองอยู่ เพื่อเจาะเผาต้นยางที่ตนเองจับจองไว้ทำน้ำมันยาง เช่น หลุมตามุ่น หลุมตาเถา หลุมตาสังข์ หลุมสังกะสี หลุมตาไค หลุมตาไทร หลุมตาถา หลุมอ่างพู หลุมช่องแคบ ส่วนหลุมตาเถยเป็นหลุมน้ำมันยางที่ใหญ่ที่สุด (ชื่อหลุมน้ำมันยางเหล่านี้ มักจะตั้งชื่อตามเจ้าของที่เข้าไปจับจองป่าภายในเขตนั่น ๆ) หลุมยางขนาดเล็กจะมีไม้ยางนาประมาณ ๓๐๐ - ๕๐๐ ต้น ส่วนพื้นที่จับจองที่มีขนาดใหญ่อาจจะมีจำนวนเป็นพันต้นขึ้นไป

ป้ายร้านที่ได้รับอนุญาตให้รับซื้อและเก็บเชื้อเพลิง (น้ำมันยาง) เป็นร้านของนางจู ริยะกุล ที่ตลาดเกาะขนุน

ด้วยเหตุนี้ เจ้าของหลุมยางเพียงคนเดียว หรือแรงงานผู้ชายในครอบครัวจึงไม่เพียงพอ จำเป็นที่จะต้องมีคนงานเพิ่มขึ้น หรือลูกจ้างที่มาจากต่างถิ่นซึ่งส่วนมากแล้วจะมาจากภาคอีสาน เช่น จังหวัดมุกดาหาร นครพนม หนองคาย อุดรธานี สุรินทร์ ฯลฯ บางคนมาปักหลักตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร อยู่ในชุมชนบ้านป่า เนื่องจากการแต่งงานกับหญิงสาวชาวบ้าน บางคนกลับไปพาครอบครัวมาอยู่ด้วย ทำให้เกิดการผสมผสานกันทางด้านชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมประเพณีไปในที่สุด ดังที่ นางหวิง แสงจันทร์ (บ้านท่าคาน) เล่าถึงสามีว่า “แฟนยายอยู่นครพนม เขามาตัดยางเจอกันก็เลยอยู่กินด้วยกัน” หรือที่นางทองสุข สาธุชาติ (บ้านท่ากลอย) บอกว่า

“แฟนยายก็มาจากอำเภอมุก (จังหวัดมุกดาหาร) เขาเดินมาลัดมาทางป่ากับหลาน มาทางเขาใหญ่ ปากช่อง อพยพมา เดินค้ำ อ่างแรมมาเรื่อย มีดไหนนอนนั้น ไข้ควาย ก่อไฟหุงข้าวกินกัน รับจ้างมาเรื่อย จนมาอยู่ที่นี่ รับจ้างเจอน้ำมันยาง ๒๐ กว่าปี จนมาเจอยาย”

นางหวิง แสงจันทร์ สามีของที่แต่งงานกับหนุ่มนครพนม

การที่คนจากอีสานพากันอพยพเข้ามารับจ้างเจอน้ำมันยาง ในเขตพื้นที่ป่าของชุมชนต้นน้ำคลองระบม - สียัดมาก ก็ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าแห่งนี้ ที่เป็นปัจจัยดึงดูดสำคัญให้คนพากันเข้ามาทำมาหากิน ประกอบกับทางภาคอีสานต้องประสบกับปัญหาความแห้งแล้งอยู่บ่อยครั้ง จึงเป็นปัจจัยผลักดันอีกอย่างหนึ่ง ที่ทำให้คนต้องออกจากพื้นที่เพื่อแสวงหาพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์กว่า ดังที่นายหนู ทองแก้ว ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับคนงานรับจ้างเจอน้ำมันยางไว้ว่า

“ เป็นคนจากอีสาน สุรินทร์ก็มีเยอะ เขามารับจ้าง คนมุกดาหาร คนอุดร มาเยอะแถวท่าคาน เขาก็มาทำน้ำมันยางมานาน เขาได้เมียแถวท่าคานบ้าง เขาอยู่โน่น การทำมาหากินไม่สะดวก”

การทำมาหากินของชาวบ้านป่าหรือการประกอบอาชีพ หากจำเป็นต้องใช้แรงงานเพิ่มนอกเหนือจากคนในครอบครัวตนเองแล้ว ก็จะได้มาโดยวิธีการ “ลงแขก” ซึ่งมีความสำคัญในวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนแห่งนี้ ที่เห็นคุณค่าของการพึ่งพาอาศัย ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีปองดองกัน “สมัยก่อนมีการเอาแรงกัน เขาไม่ค่อยจ้างกันหรอก” แต่อาชีพทำนํ้ามันยางเริ่มมีการจ้างกันในรูปของ “ตัวเงิน” เกิดขึ้น ณ ชุมชนบ้านป่าต้นน้ำคลองระบม - สียัด ทำให้ความสัมพันธ์ของเครือญาติและเพื่อนบ้านในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเริ่มปรับเปลี่ยนไป

จากหาอยู่หากิน ปรับเป็นเพื่อขายเพิ่มขึ้น จากเดิมชาวบ้านผลิตขึ้นมาเพื่อใช้ในวิถีชีวิตประจำวันเป็นหลัก นอกจากของใช้ที่จำเป็นอื่น ๆ เครื่องมือ เครื่องใช้บางอย่างที่ชาวบ้านป่าผลิตเองไม่ได้ ต้องพึ่งพาจากพ่อค้าคนนอกชุมชน ด้วยเหตุดังกล่าว “เงิน” จึงเริ่มเป็นสิ่งที่จำเป็นในวิถีชีวิตของชาวบ้านป่า แต่ยังไม่มากนัก เพราะส่วนใหญ่ยังคงนำสินค้า “ของป่า” หลากหลายชนิดมาแลกเปลี่ยนที่ตลาดเกาะขนุนแต่เงินเริ่มเป็นตัวการที่ทำให้ชาวบ้านป่าปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ดังคำพูดที่ว่า “คนไหนมีเงินติดกระเป๋าร้อยกว่า เขาว่าคนนั้นเป็นคนรวย”

นอกจากเงินแล้ว อำนาจรัฐ เข้ามาระงับให้ชุมชนปรับเปลี่ยนเพิ่มมากขึ้น ในแง่ของความสัมพันธ์กับภายนอกชุมชนที่เดินทางเข้ามา แต่ช่วงแรก ๆ ยังมีความสัมพันธ์ต่อกันน้อยมาก และยังเป็นลักษณะของ “ต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างทำกิน” หรือกรณีสัมปทานทำไม้ที่ถือเป็นอำนาจรัฐที่แผ่ถึงชุมชนบ้านป่า โดยผ่านทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่เข้ามาทำการติดราไม้

หากเป็นนโยบายของรัฐในเรื่องทั่ว ๆ ไปแล้ว ชาวบ้านป่าจะรับทราบจากผู้นำท้องถิ่นของตน อย่างเช่น นโยบายของรัฐบาลจอมพล.พิบูลสงคราม ที่ห้ามชาวบ้านกินหมากและนุ่งโจงกระเบนนั้นทางการได้ออกประกาศให้ชาวบ้านปฏิบัติตาม ผู้ที่นำประกาศของทางการไปแจ้งต่อชาวบ้านป่าให้รับรู้ และปฏิบัติตาม คือ “ขุนจำเมือง” มีตำแหน่งเป็นกำนันของท้องถิ่น ซึ่งชาวบ้านก็ปฏิบัติตามบ้างเป็นบางส่วน แต่บางกลุ่มก็หลีกเลี่ยง ดังที่ ชาวบ้านกล่าวถึงนโยบายของรัฐพร้อมทั้งมีความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

“คนแถวนี้เขากินหมากกินพลูกันมานานแล้ว ถิ่นเกิดมาก็กินแล้ว
ก็ว่าได้ ปีนั่นเขาตัดเถาพลูหมดเลย เขาห้ามไม่ให้กินหมาก ผ้าหางก็
ห้ามนุ่ง พ่อเด็กก็ลงไปตัดผ้าถุงมาให้นุ่ง ก็นุ่งไม่เป็น ต้องแอบนุ่งผ้า
หางกันตอนกลางคืน เจ้านายข้างล่าง ขุนจำเมืองเขามอบอก เขาเป็นพี่
น้องทางพ่อ เขาให้นุ่งผ้าถุง ก็ไม่เห็นใครนุ่งเท่าไร”

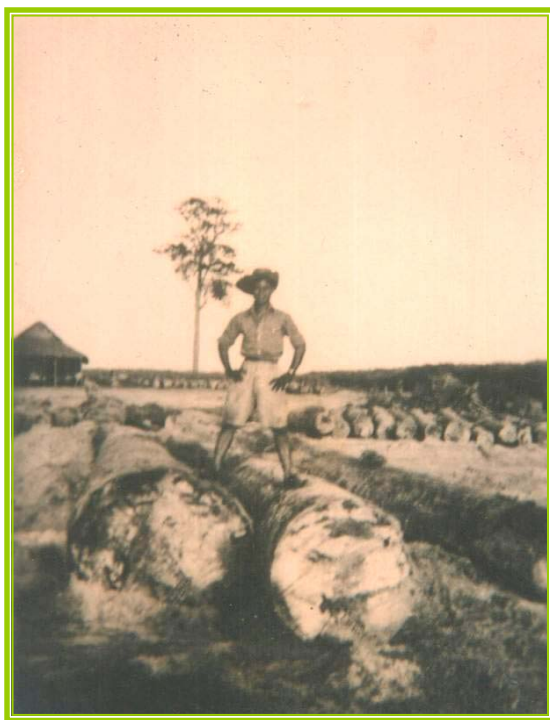
กระจาดหมากและผ้าหาง ชีวิตคนเฒ่าคนแก่

การที่ชาวบ้านป่าไม่ค่อยนิยมนุ่งผ้าถุง เพราะความที่มีวิถีชีวิตเคยชินกับวัฒนธรรมการแต่งกายด้วยผ้าโจงกระเบนเนิ่นนานมาแล้ว จึงไม่เคยชินกับการแต่งกายแบบใหม่ด้วยผ้าถุง ดังความคิดของชาวบ้านที่มีต่อการแต่งกายอย่างเก่าและอย่างใหม่คือ “นุ่งผ้าหางนี้มันสบาย นุ่งผ้าถุงนี้มันเย็นยามยังงี้ก็ไม่รู้” การที่ชาวบ้านป่าไม่ได้ปฏิบัติตามนโยบายของรัฐอย่างเคร่งครัด ก็ไม่ได้มีผลต่อวิถีชีวิตเท่าใดนัก เนื่องจากผู้นำท้องถิ่น ต่างก็เป็นญาติพี่น้องกับชาวบ้าน จึงไม่ได้ทำการลงโทษ เพื่อที่จะทำให้ชาวบ้านเข็ดหลาบหรือปฏิบัติตามแต่อย่างใด

เมื่อชาวบ้านลุกขึ้นมาสู้กับบริษัทฯ

เมื่อไม้ยางใหญ่ถูกโค่นลงหมดจากบรรดาบริษัททำไม้ ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านในชุมชนบ้านป่า ทั้งเจ้าของหลุมยาง เครือญาติที่เข้าไปร่วมเป็นคนงานและลูกจ้างทั้งหลาย ต้องพากันเลิกอาชีพทำน้ำมันยางไปโดยปริยาย การที่ไม้ยางหมดลงในระยะเวลาอันสั้น เนื่องจากบริษัททำไม้อ้างสิทธิที่ได้จากสัมปทาน เนื้อพื้นที่ป่าเข้าไปทำการตัดไม้ยางในพื้นที่ครอบครองของเจ้าของหลุมยาง จึงเกิดสภาพ “สิทธิซ้อนสิทธิ” เนื้อที่ทรัพยากรป่า นั่นคือสิทธิในการตัดโค่นต้นไม้ซ้อนทับสิทธิในการทำน้ำมันยาง ในกรณีนี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่ารัฐเป็นผู้กำหนดความชอบธรรม ด้วยการตัดสินใจให้สิทธิแก่บริษัททำไม้ในการเข้าไปทำการตัดโค่นเหนือสิทธิการทำมาหากินของชาวบ้าน ซึ่งเป็นเรื่องที่ชาวบ้านป่ารับรู้ เห็นได้จากคำพูดที่ว่า

“บริษัทเข้ามาตัดไม้ เขาเข้ามาทำเยอะมาก เขามาทำอยู่หลายปี บริษัทเขาได้สัมปทาน เขาก็ตัดไม้เราหมดเลย ป่าเดียญ การทำน้ำมันยางก็หายไป เรามันหวนหาไม่ได้หรอก มันเป็นของเขาพอบริษัทตัดไม้เข้ามา มีเจ้าหน้าที่เข้ามาตีตรา ว่าไม้อย่างนี้นะตรงนี้เขาตัดได้ เราตัดไม่ได้ เขาทำอย่างถูกกฎหมาย ป่านี้นะเขาสัมปทานแล้ว”

ซ้าย, ขวา ภาพ : สุพร แสงชะม

(ซ้าย) หมอนไม้ลาดกระทิง แหล่งรวบรวมไม้ซุงก่อนที่จะขนส่งต่อโดยรถไฟสู่โรงเลื่อยจักรของ บริษัทเอื้อวิทยาพาณิชย์ (ขวา) ไม้ซุงขนาดใหญ่ ที่โค่นล้มลง สูงท่วมหัวคน รอการลำเลียงสู่โรงเลื่อย

แต่เดิมชาวบ้านป่าเจ้าของหลุมยางต่างยอมรับในสิทธิของกันและกัน ทั้งยังรู้จักในการจัดสรรผลประโยชน์และแบ่งปันทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยการแบ่งพื้นที่กันทำน้ำมันยาง เมื่อแบ่งสรรเสร็จแล้วจะไม่ล่วงล้ำพื้นที่กัน ต่างคนต่างทำตามความสามารถของตนเอง ความขัดแย้งจึงไม่เกิดขึ้นในสังคมบ้านป่า

แต่เมื่ออำนาจรัฐแผ่เข้าไปตัดสิทธิของชาวบ้านป่าโดยผ่านทางบริษัททำไม้ จนเป็นผลให้ชาวบ้านป่าต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเอง เพื่อรับกับสภาพดังกล่าวในหลายวิธีการ เช่น เจ้าของหลุมยางบางคนหันเหไปเป็นหัวหน้าคนงานให้กับบริษัททำไม้ คนงานลูกจ้างหลุมยางรวมทั้งชายชาวบ้านป่าบางกลุ่มก็พากันไปสมัครเป็นคนงานตัดไม้ ทั้ง ๆ ที่วิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้าน “ไม่เคยออกไปรับจ้างใคร” แต่มีเจ้าของหลุมยางบางคนไม่ยอมให้ตัดไม้ยางในพื้นที่ครอบครองของตน จึงเกิดความขัดแย้งกันอย่างรุนแรง จนกระทั่งบางคนต้องกลายสภาพเป็น “เสือ” เป็น “โจร” ไป

ดังนั้นของนายเสือ คำมณี นักสู้เพื่อสิทธิตัวเอง ที่ชาวบ้านเล่าว่า

“เสี้ยกมลมาเอาป่าน้ำมันยาง ๓ ป่าของแกไปหมด แกแค้นใจเลยไปเป็นเสือ ไปรวมกับพวกเสือที เสือเท็ง เสือรุ่นเดียวกัน แต่ลุงเสี้ยวจะสูงกว่าเขา ชื่อของแก นายเสือ คำมณี แกบนี้ก็สูงเสี้ยนนี้แหละ ใหญ่กว่าเขา”

๔ เสือ คือ คนที่มีความเก่งกล้าสามารถ และมีอำนาจ ที่สามารถลุกขึ้นมาปกป้องสิทธิของตนเองและพวกพ้องได้ แต่ถ้าเป็น “โจร” หมายถึง คนที่ชอบลักขโมย หรือปล้นสะดมทรัพย์สินผู้อื่น

นายเสือ คำมณี เป็นคนดั้งเดิมอยู่ที่บ้านทุ่งยายชี มีปายางนาที่เป็นของแกอยู่ในบริเวณบ้านและใกล้เคียง แสดงถึงความเป็นคนดั้งเดิมได้อีกประการหนึ่ง นายเสือเป็นกรณีการต่อสู้ของชาวบ้านคนแรกกับบริษัทเอื้อวิทยาพาณิชย์ ตาเสือมีส่วนสำคัญในการพยายามจะปกป้อง และรักษาทรัพยากรหลังจากที่มีสัมปทานเข้าไป ตีภาคัดไม้ ในที่ดินที่แกคิดว่าเป็นของแก แกคือเจ้าของยางเพราะแกคั่นน้ำมันยาง และเรื่องราวของตาเสือยังคงอยู่ในเรื่องเล่าของชาวบ้านป่า

ชื่อของแก “ตาเสือ คำมณี” เมื่อบริษัทเอื้อฯ ได้ตัดทางจากหลุมมะขามวกกลับมาข้ามคลองสียัดแถบบ้านทุ่งยายชี ได้ไปตัดป่าน้ำมันยาง ๓ ปายของตาเสือตรงห้วยโสมที่หนองผาละมี ซ้ายมือทั้งหมดเป็นปายางของตาเสือ ตั้งแต่ห้วยโสม จนถึงทุ่งนาที่อยู่คนละฝั่งไปชนคลองทุ่งยายชี ยางเกหลายร้อยต้น เพราะตรงนั้นเป็นที่ราบ ซึ่งบริษัทเอื้อเอาแทรกเตอร์ไปตัดทางที่บ้านของตาเสือ ช่วงที่ไปตัดรากลัดไม้ ตาเสือเริ่มไม่ยอมให้ตัด ทำให้ตาเสือต้องมาต่อรองถ้าไม่ให้คั่นละ ๒๐ บาทก็ไม่ให้ตัด จะเอาคั่นละ ๒๐ บาท แต่พอบริษัทเอื้อรู้ว่าต้องเอาเงินไปให้แกคั่นละ ๒๐ บาท บริษัทไม่ยอมเพราะว่าให้สัมปทานกับรัฐแล้วทำไมต้องให้ตาเสือ ตาเสือไม่ใช่รัฐ ในที่สุดก็ไม่ยอมซึ่งกันและกัน ตาเสือจึงจำเป็นต้องสู้เพื่อไม่ให้เขามาตัดยางของแก ก็ต้องยิงกัน แกก็หาปืนพวกลูกซอง ไม่ใช่ลูกซองยิงสู้ไม่ได้ แล้วก็ใช้ปืนลส. เล็กสั้น) แกมายิงคนขับแทรกเตอร์ของบริษัท แกตั้งใจจะมาตัดยางของแก

แกจึงเป็นเสือโดยจำเป็นกลายเป็น “เสือเสือ” ต้องเป็นอย่างนั้น ไม่เช่นนั้นแกจะรักษาปายางเอาไว้ไม่ได้ พอเริ่มมีการยิงกันก็เริ่มไม่กล้าตัด บริษัท ฯ ก็เอาหลวงนรินทร์ที่เป็นตำรวจมาปราบกัน แกก็โดนปราบ ตอนเกี่ยวข้าวอยู่ แกเอาดาบไว้บนคันทนา แกก็โดนยิงหลายหน แต่ยังไม่ถูกยิงไม่เข้า วิ่งหนีเข้าป่า แล้วแกก็หนีไปที่ทำซ้าง

ต่อสู้อยู่พักหนึ่ง ก็มีการเจรจา มานั่งต่อรองกัน ตาเสือแกก็เป็นเสือเหมือนกัน บริษัทถามว่าคั่น แล้วก็จ่ายไป พอต่อรองกันเสร็จแล้ว ตกลงกัน ตาเสือก็ว่าเงินเอา ๒๐ บาทแต่ต้องมาหักนาให้ด้วย แกก็ออกมายอมมอบตัว กับหลวงนรินทร์เหตุผลเพราะว่ายอมที่บริษัทเอื้อให้แกคั่นละ ๒๐ บาท เพื่อจะตีภาคแล้วก็ตัดยาง เพราะฉะนั้น ตาเสือถึงได้มาที่ทุ่งยายชี ๕๐ ไร่ไง แล้วก็เอาแทรกเตอร์ มาคั่นทำที่นาให้ ไถให้ด้วย แล้วยังไปดันทางเข้าหมู่บ้านถึงบ้านให้แก ช่วงหลังแกติดลูกอยู่หลายปีออกมา มาบริษัทก็จ้างแกเป็นหัวหน้าคนงาน คุณคนงานอีก แกอายุ ๕๐ กว่าแล้วถึงมาตาย แกป่วยเสียชีวิตมาสิบกว่าปีแล้ว

นายวิบูลย์ เข้มเฉลิม ให้ความเห็นว่า “เหตุการณ์นี้น่าจะเกิดก่อน พ.ศ. ๒๔๕๐ คือช่วง พ.ศ. ๒๔๔๐-๒๔๕๐ กว่า เพราะ ๒๔๔๐ กว่าสงครามยังไม่หยุด แต่ว่าแทรกเตอร์มันมาตั้งแต่ปี ๒๔๗๐ กว่าแล้ว เพราะคนภาคภูมิใจที่เขาเข้ามาในพื้นที่ได้ นั่งถ้ำรูปกันใหญ่โต แล้ว ๒๕๐๐ สัมปทานมันหยุดแล้ว”

การที่บริษัททำไม้เข้าไปตัดไม้ขนาดใหญ่ ทั้ง ๆ ที่เป็นแหล่งทำมาหากินของชาวบ้านป่า เป็นไม้เศรษฐกิจหลักของชุมชนต้นน้ำคลองระบม - สียัด ที่ได้อาศัยทำน้ำมันยางและทำได้เลี้ยงชีพมาอย่างยาวนาน ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างชาวบ้านป่ากับบริษัททำไม้ในบางส่วนของพื้นที่บ้างประปราย แต่ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านต้องอยู่ในภาวะจำยอม

พร้อมทั้งปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเอง โดยการหันไปรับจ้างตัดไม้ให้กับบริษัททำไม้ “รับจ้างเขตัด ไม้อย่างนั้นเขาก็ให้คนอื่นมาตัด” บางกลุ่มก็หันไปตัดไม้ยางนา ในเขตพื้นที่ของตนเองที่ได้จับจองไว้สำหรับทำน้ำมันยางอยู่ ขายให้กับบริษัทโดยตรง “ถ้าโค่นขายให้เขา เปิดทางให้รถเขาเข็นได้ เขาก็ให้ค่าละ ๕ บาท” และบางส่วนขายไม้ยางในเขตพื้นที่ให้กับบริษัททำไม้ซึ่งรับซื้อในราคาที่ถูก “ยางเราเขาก็ตัด เขาซื้อเป็นตอ ตอละ ๑๕ บาท” ไม้ยางนาจึงถูกโค่นลงต้นแล้วต้นเล่า จำนวนไม้ยางค่อย ๆ ลดน้อยลง

แต่วิถีชีวิตของชาวบ้านป่าต้องปรับเปลี่ยนมากขึ้น ด้วยเหตุที่การตัดไม้ยังมีอยู่อย่างต่อเนื่อง หลังจากบริษัทเออีวิทยาฯหมดสัมปทานครั้งที่ ๑ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ในช่วงระยะเวลาของสัมปทานครั้งแรกบริษัทได้ทำการตัดโค่นเฉพาะต้นไม้ขนาดใหญ่เท่านั้น ส่วนไม้ยางนาที่ได้ขนาดถูกตัดลงไม้มากนักร จึงแทบจะไม่เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตโดยรวมของชาวบ้าน อีกทั้งการตัดไม้ยังอยู่ห่างไกลจากชุมชนและพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน

จนกระทั่งช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๑๒ มีกลุ่มบริษัททำไม้หลายบริษัท เข้ามาตัดไม้ในรูปแบบของการขอไม้ใช้สอย ซึ่งทำให้ป่ายางนาหมดไปจากป่าแถบนี้ พร้อมกับการหายไปของอาชีพทำน้ำยางในที่สุด และสิ่งนี้ยังอยู่ในความทรงจำของนางทองสุข สารชาติ ซึ่งเล่าให้ฟังว่า “เสียกมลเขามาโค่นไม้ยาง เข้าโรงเลื่อยของเขา เขาก็มาโค่นไม้ยางของเราด้วย เราจะไปห้ามเขาก็ไม่ได้ เขามาตีเขาเอาลูกน้องมาโค่น ถึงตอนนี้น้ำมันยางก็ไม่มีแล้ว แต่ก่อนแถวนี้ป่ายางทั้งนั้น เขาตัดยางกันจนไม้หมด” แต่ชาวบ้านป่าเองก็พยายามปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตตนเองในการทำมาหากิน ด้วยการหันไปเก็บรวบขายแทน “รายได้ส่วนใหญ่มาจากยาง พอป่ายางหมดก็เลยต้องมาเก็บรวบ” ทั้งยังต้องหาซื้อน้ำมันก๊าดมาใช้จุดตะเกียงให้ความสว่างแทนได้

บรรดานายทุน มุ่งสู่ชุมชนบ้านป่า

การทำไม้จากป่าคลองระบม - สียัด นำมาซึ่งผลประโยชน์อย่างมหาศาล จึงเป็นปัจจัยนำพาให้เหล่านายทุนทั้งหลายพากันมุ่งสู่พื้นที่ของชุมชนบ้านป่า นายทุนที่เข้าไปทำไม้ในเขตพื้นที่คลองระบมคือ เสี่ยอุดรซึ่งมาจากกรุงเทพ ฯ ต่อมาก็มีครูเรือง ครูขาว และครูกลิ้ง เป็นนายทุนที่ไปจากตลาดเกาะขนุน ส่วนป่าในเขตพื้นที่ต้นน้ำคลองสียัดก็มีบริษัทเออีวิทยายังคงตัดไม้อย่างต่อเนื่อง และมีบริษัทศิริพนมมาศที่เริ่มเข้าไปตัดไม้ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๓ - ๒๕๐๔

กระบวนการตัดไม้เถื่อนจึงเกิดขึ้นในช่วงระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๐๐ - ๒๕๑๒ หลังการสัมปทานทำไม้ครั้งที่หนึ่งของบริษัทเออีวิทยาฯหมดสัญญาลง จึงมีกลุ่มนายทุนจากที่กล่าวถึงข้างต้นนั้น กระจ่ายเข้าไปทำการตัดไม้ ที่หลงเหลือจากการทำสัมปทานของบริษัทเออีวิทยาฯ ส่งผลให้มีการตัดโค่นไม้ลง

^๔ เป็นไม้ที่รัฐอนุญาตให้ชาวบ้านมีสิทธิตัดใช้ได้คนละ ๓ ต้น แต่ในทางปฏิบัติ บริษัทมีการล่ำรายซื้อไปขอตัดไม้ใช้สอยเป็นจำนวนมาก

เป็นจำนวนมากในรูปของ “ไม้เถื่อน” และ “การตัดไม้สวมตอ^{๑๑}” ซึ่งการกระทำเช่นนี้ของชาวบ้าน ป่ากับนายทุนเป็นความร่วมมือกันตัดไม้ในป่าอย่างต่อเนื่อง

บริษัททำไม้ ได้ทำการสร้างเส้นทางเพื่อชักลากไม้ซุงออกจากป่าและขนส่งไม้ไปยังโรงเลื่อย ทั้งทางรถยนต์และทางรถไฟ เป็นสิ่งที่ทำให้การเข้าถึงพื้นที่ป่าสะดวกและง่ายขึ้นมาก ประกอบกับการนำเทคโนโลยีเครื่องจักรกล ไม่ว่าจะเป็นรถบรรทุก รถแทรกเตอร์ รถจี๊ปญี่ปุ่น เลื่อยยนต์ “เลื่อยเครื่องเข้ามาตอนเขาตัดไม้ได้ มีรถลากซุงแล้ว มีเลื่อยเครื่องเข้ามา” รถไฟ ฯลฯ เข้าไปในพื้นที่

ทำให้มีการตัดโค่นไม้อย่างมากมายและรวดเร็ว โดยเฉพาะการทำไม้เถื่อนที่ชาวบ้านป่าเองก็ตัดขายให้พ่อค้า นายทุนเอกชน แข่งกับไม้ดีตราที่ถูกต้องตามกฎหมาย “พวกทำไม้เถื่อนมาหาไม้ใหญ่ ๆ เราก็ตัดขายเขา แข่งกันเพราะไม้กานี้เป็นของเขา แต่ไม้เถื่อนเป็นของเรา” การที่ชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำลายทรัพยากรป่าไม้ด้วย เพราะถึงแม้ชาวบ้านไม่ทำ ไม้ในป่าแถบชุมชนของตนเอง ก็ถูกบริษัทหรือกลุ่มนายทุนตัดไปอยู่ดี หากชาวบ้านตัดเสียเองยังจะได้เงินมาใช้บ้าง

ด้วยเหตุนี้สภาพของป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์จึงต้องเสื่อมสภาพลงอย่างมาก อีกทั้งยังเป็นส่วนสำคัญต่อการบุกเบิกและตั้งถิ่นฐานจากบุคคลภายนอกชุมชนเพิ่มขึ้น เนื่องจากผู้คนจากทั่วสารทิศ ได้พากันหลังไหลเข้าสู่ชุมชนบ้านป่า เพื่อรับจ้างตัดไม้ จึงเท่ากับเป็นการ “เปิดป่า” ในอีกลักษณะหนึ่ง

ทำให้คนภายนอกชุมชน รู้จักพื้นที่ป่าในเขตต้นน้ำคลองระบม - สิชต์เป็นอย่างดี และแพร่กระจายข้อมูลเกี่ยวกับป่า ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ดิน ของทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ไปยังญาติพี่น้องและพวกพ้องต่อ ๆ กันไป แม้งานตัดไม้สิ้นสุดลง แต่จะมีคนงานจำนวนหนึ่งที่พากันโยกย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนการทำมาหากินในพื้นที่ป่าที่เปิดใหม่ และชักชวนญาติพี่น้องให้ตามไปสมทบในภายหลังด้วย ส่งผลให้ชุมชนบ้านป่าเป็นชุมชนที่ใหญ่ขึ้น พร้อมทั้งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอีกมากมาย ภายหลังจากที่มีการตัดไม้อย่างไม่เลือกชนิด หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ล้างป่า”

สัมปทานล้างป่า (พ.ศ. ๒๕๑๓ - ๒๕๓๒)

ขณะที่ขบวนการทำไม้เถื่อน ยังมีการดำเนินอยู่และทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น ในส่วนของภาครัฐเองได้เปิดให้บริษัทเอกชนเข้ามาสัมปทานทำไม้ในพื้นที่ป่าคลองระบม - สิชต์ อีกครั้งในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ มีบริษัทเอื้อวิทยาพาณิชย์และบริษัทอื่น ๆ ที่เข้าร่วมทำไม้ จำนวน ๕ บริษัท แบ่งพื้นที่ป่าสำหรับทำไม้ออกเป็น ๘ ป่าโครงการ นอกจากนั้นยังมีกลุ่มนายทุนอีกหลายกลุ่มที่มาร่วมขบวนการทำไม้ มีการแบ่งพื้นที่เป็นแปลงในการทำไม้อย่างชัดเจน ไม่มีการข้ามเขตกัน

^{๑๑} การตัดไม้สวมตอ คือ การที่บริษัทตัดไม้เกินกว่าจำนวนที่ทางรัฐตราให้ตัด

“การทำไม้เขาก็มีการแบ่งกัน มีเส้นแก่หลายเส้นแก่ ทำงานในป่า เขาจะเป็นลูกน้อง สายใครสายมันทั้งนั้น ยายจูเค้าก็ไปทางเขาหินซ้อน ถ้าพระชัยขึ้นไปถึงปรือหวาย เขาทับมอญ ส่วนปู่กลิ้ง เขาก็ไปแหลมเขา ทำกระดาน บ้านนา ชำป่างาม หินแร่ ของ นายจำลอง เขาก็ไปนี้ ไปทาง ยางแดง ดอนท่านา สูงเจริญ ไปรวมอยู่ปลายทางรวมที่เขาตะกုပ် ที่นายาว

นายวิเชียร ไปหนองยาง อ่างตาผึ้ง หนองกระทิงขึ้นไปเกาะกลาง บริษัทเอื้อวิทยาฯ เขาไปทางคลองตะเกราเขาจะทำ ทางไครทางมัน ไปวังทางเดียวกันไม่ได้ เพราะทางเขาต้องทำ ต้องเกณฑ์ ลูกน้อง ทำทางตอนกิ่งไม้ ประมาณเดือนสิบ เค้าก็ทำทางกัน สมัยที่ไม่ได้อ่อนออกวังซุกที่สุด สมัยนั้นรถแทรกเตอร์มาทำทางเกลี่ยจากนี้ถึงนายาว” (เจ้าอาวาส, วัดพงษาราม)

การทำไม้ในช่วงนี้เป็นลักษณะของการตัดไม้ลำป่า เพราะว่ามีไม้ค่าขนาดใหญ่ได้ถูกตัดลง ไปเกือบหมด จากการสัมปทานทำไม้ครั้งแรก และการทำไม้เถื่อนที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ไม้ที่เหลืออยู่ส่วนใหญ่เป็นไม้ที่มีขนาดกลางและเล็ก ขบวนการทำไม้เป็นไปอย่างรวดเร็วใช้ระยะเวลาเพียง ๔ - ๕ ปี ไม้ในป่ารอบนอกลดจำนวนลงอย่างมาก การตัดไม้จึงต้องเข้าไปในป่าลึกมากขึ้น

เลื่อยยนต์ เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่เขาเข้ามาผลิให้การตัดไม้หมดไปอย่างรวดเร็ว จากเดิมที่ใช้ขวานโยนตัดต้นไม้ขนาด ๑๐ - ๑๒ ก่า ต้องใช้แรงงาน ๒ - ๓ คน ใช้เวลา ๑ วัน แต่พอมาใช้เลื่อยยนต์ตัดต้นไม้ขนาดเดียวกัน สามารถตัดได้ในคน ๆ เดียวและใช้เวลาไม่ถึง ๑ ชั่วโมง

กลุ่มคนที่เข้ามาตัดไม้ให้นายทุนในช่วงนี้มีจำนวนมาก ทั้งคนจากภายนอกและชาวบ้านป่าเอง ที่เปลี่ยนวิถีชีวิตมาเป็นคนตัดไม้ขาย มีทั้งตัดไม้ล่องแพไปขายให้กับโรงเลื่อยที่ตลาดเกาะขนุนโดยตรง และรับจ้างกลุ่มนายทุนตัดไม้ โดยมีรถสาลี่ขนออกมาส่งให้กับโรงเลื่อยที่เกาะขนุน

รถสาลี่เป็นลักษณะการนำรถจี๊ปมาดัดแปลงเป็นรถขนไม้ แต่ยังมีปริมาณไม่มากนัก จนเมื่อมีการสัมปทานทำไม้รอบที่ ๒ หลังจากปี พ.ศ. ๒๕๑๓ การตัดไม้สามารถทำได้อย่างทั่วถึง มีการนำรถแทรกเตอร์เข้ามาเกรดทำทางให้รถขนซุงวิ่งหลายเส้นทาง และตัดทางซอยกระจายอยู่เต็มผืนป่าเป็นตาข่ายเมฆมูม แต่รถสามารถวิ่งได้เฉพาะหน้าแล้ง

ส่วนหน้าน้ำก็ยังใช้การล่องแพ ทำให้กลุ่มนายทุนบริษัทและโรงเลื่อย รวมทั้งพ่อค้าที่ตลาดเกาะขนุน ซื่อรตมาขนซุงกันเพิ่มจำนวนมากขึ้น บ้างก็รับจ้างขนซุง บ้างก็ไปซื้อไม้ซุงมาขายให้กับโรงเลื่อย ตามที่นายประสพ ริยะกุล (บ้านเกาะขนุน) เล่าว่า

“พอช่วงหลังสงครามโลกที่สอง ก็เริ่มมีรถจี๊ปเข้ามาแทนเกวียน เดิมใช้บรรทุกข้าวต่อมาก็มีการแปลงเป็นรถสาลี่มี ๔ ล้อ ใช้บรรทุกไม้ซุงมาขาย มันขายได้

เยอะก็เพิ่มกันจากบ้านละคัน เพิ่มเป็น ๒ คัน วันหนึ่งวิ่งได้ ๒,๐๐๐ - ๓,๐๐๐ บาท ปี พ.ศ.๒๕๑๕ - ๒๕๑๖ รถขนส่งวิ่งก็กักอยู่ในป่าแถวคลองระบม - สียัด วิ่งอยู่ ๔ - ๕ ปี ทำกำไรให้กับเจ้าของเป็นอย่างมาก ต่อมาประมาณปี พ.ศ.๒๕๑๘ - ๒๕๑๙ ก็เกิด การเปลี่ยนแปลง โรงเลื่อยไม้เถื่อนหลายโรงถูกจับ การทำไม้เถื่อนเริ่มมีปัญหามากขึ้น ไม้เองก็เริ่มลดลง ค่าใช้จ่ายในการขนส่งแพงขึ้น เจ้าของได้กำไรน้อยลง

พ่อค้า นายทุน เจ้าของรถ บางส่วนจึงเริ่มทยอยหยุดกิจกรรมลงปรับเปลี่ยน ไปขนส่งผลผลิตทางการเกษตรแทน ประมาณปี พ.ศ.๒๕๒๑ - ๒๕๒๒ ป่าเปลี่ยนไป เลยจากหน้ามือเป็นหลังมือ ก็เลยเลิกทำไม้ พวกเราไม่มีงานทำ ก็เปลี่ยนไปทำอะไรกัน คือ ลักษณะที่ว่าพวกที่เปลี่ยนไปทำไร่มันเป็นพวกทำไม้เถื่อนมาก่อน เป็นรถที่วิ่งใน ป่า วิ่งขึ้นถนนไม่ได้”

การล่องแพขนซุงในช่วงนี้ยังมีความสำคัญอยู่มาก เพราะฤดูฝนรถไม่สามารถวิ่งได้ ช่วงเดือน ๖ ถึงเดือน ๑๒ ไม้ซุงที่จะทำการล่องมากับแพจะอยู่ไม่ไกลจากลำคลองมากนัก เพราะถ้าไกลจากลำ คลองใช้ช้างชักลากก็จะไม่คุ้ม ดังคำบอกเล่าของชาวบ้านที่ว่า

“การล่องแพซุง หลังปี พ.ศ. ๒๕๑๓ นั้นก็กักมาก ทั้งคลองระบมและ คลองสียัด ฤดูน้ำหลากนั้นจะมีแพล่องมาตามลำคลองตลอดเวลา ล่องซุงมาขาย กันที่เกาะขนุน ช่วงนั้นแพซุงจอดรอการซื้อขายกันยาวเป็นกิโล ๒ กิโลเมตร” (วิบูลย์ เจริญเฉลิม)

ตลิ่งสูง ขุนหนัก ศาลนี้ตั้งอยู่ที่บ้านวังวุ้ง บริเวณสะพานไม้วังวุ้ง ริมถนนเส้นในที่ใช้ ลากซุง ช้างเชือกนี้ เป็นของผู้ใหญ่แหลม พรหมภิบาล (เสียชีวิตแล้ว) ได้ลากซุงให้ผู้ใหญ่แหลม มีรายได้จากการรับจ้างลากไม้มากมาย แล้วเกิดอุบัติเหตุเสียชีวิต ในขณะที่ลากไม้ ผู้ใหญ่แหลม จึงสร้างศาลช้างตรงจุดที่ช้างตาย เพื่อรำลึกถึงความสำคัญและบุญคุณของมัน

“ตอนที่มีการตัดโค่นไม้ยางก็ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๑๓ - ๑๔ ผมอายุ ๑๖ - ๑๗ ปี แล้ว ออกจากโรงเรียน ตัดไม้ก็ล่องแพไปตามคลอง ก็มีคนเฒ่าคนแก่ แถวบ้านชมพู บ้านทุ่งยายชี เขามาพาล่องซุงไปขาย คนที่ทำไม้ส่วนใหญ่เป็นคนบ้านท่ากลอย บ้านทุ่งยายชี บ้านบางมะเฟือง คนบ้านท่าคานเขาไม่เคยล่องเขาไม่ทำไม้เลย น้ำประมาณครึ่งค่อนคลองเพราะว่ามันจะล่องสะดวก ไม้ซุงขนาด ๑๗ - ๑๘ ก้ำ ยาวประมาณ ๕ วา ก็ล่อง ๒ คนไหว

แต่ต้องมีความชำนาญ มีเทคนิคในการล่อง พอถึงตรงช่วงคลองโค้งหักข้อศอก เราก็ใช้เชือกในล่อนใหญ่มามัดกับต้นไม้ใหญ่ริมคลอง คอย ๆ ขยับปล่อยให้หัวแพเดินโค้ง คนอยู่หัวแพต้องคอย ๆ ค้ำออกไม่ให้ชนตลิ่ง พอมันเบี่ยงมาประมาณสักวา คนหัวแพเขาบอกว่าให้รีบปล่อยเชือกก็ต้องรีบปล่อยทันที ถ้าไม้ขนาดเล็กประมาณ ๑๐ - ๑๒ ก้ำ ล่องครั้งหนึ่งก็ ๒ ต้น แต่ต้องเป็นคนแข็งแรงนะ ถ้าไม่แข็งแรงล่องไม้ได้หрок ก็ล่องซุงอยู่ ๓ - ๔ ปี ไม้ริมคลองก็หมด เอาซ้างลากมันมาก็ไม่คุ้มค่าซ้าง เพราะไม้ขนาด ๗ - ๘ ก้ำ เอาซ้างมาค่าซ้างคันก็ประมาณ ๗๐๐ - ๘๐๐ บาท เราไปให้ค่าซ้างมันก็ไม่เหลือเท่าไรประมาณ ๒๐๐ บาท” (มาลัย พรหมพิทักษ์, บ้านฝั่งคลอง)

ต่อมาประมาณปี พ.ศ. ๒๕๑๘ การตัดไม้ได้ซบเซาลง ดังที่ นายสาคร นิ่มเสนาะกุล (เจ้าของรถขนไม้ บ้านเกาะขนุน) เล่าว่า ขบวนการทำไม้มีหลายกลุ่มหลายพวก ความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์จึงเกิดขึ้น โรงเลื่อยหลายแห่งที่ทำไม้เดือนถูกจับ โดยมีหน่วยงานของรัฐบางส่วนเข้ามาเกี่ยวข้อง นายทุนรายย่อยที่ตัดไม้เดือนมาขายบางส่วนต้องเลิกไป ประกอบกับขณะนั้นกระแสการปลูกพืชไร่ได้เข้ามาในพื้นที่ โดยเฉพาะมันสำปะหลังที่มีราคาแพง

กลุ่มนายทุนบางส่วนเปลี่ยนอาชีพเข้ามาจับป่า ถางป่าทิ้งนำที่ดินมาปลูกมันสำปะหลังแทนการทำไม้ การทำไม้ในป่ายังคงมีอยู่ทั้งทำไม้สัมปทานถูกกฎหมายและทำไม้เถื่อน จนกระทั่งมีการประกาศปิดป่าใน ปี พ.ศ. ๒๕๓๒ ขบวนการทำไม้สัมปทานจึงหมดไปเหลือแต่การทำไม้เถื่อนและรูปแบบการทำไม้ก็เปลี่ยนแปลงไป กลุ่มคนทำไม้เปลี่ยนรูปแบบจากการขายไม้ซุงมาเป็นการตัดต้นไม้แล้วแปรรูปเป็นไม้แผ่น ไม้กระดาน บางส่วนก็เลื่อยไม้สร้างบ้านทิ้งไว้ ๒ - ๓ ปี ให้ดูเก่า แล้วจึงขายเป็นบ้านทั้งหลังแทน เพื่อหลบเลี่ยงกฎหมายให้สามารถขนย้ายออกจากพื้นที่ได้

“มีโรงเลื่อยรับซื้อไม้ซุงอยู่ที่ตลาดเกาะขนุน เขาก็จ้างคนบ้านป่า แถวบ้านท่ากระดาน บ้านนา บ้านทุ่งยายชี บ้านชำปางาม บ้านท่ากลอย บ้านวังรุ่ง บ้านชมพู ต้องอาศัยคนในพื้นที่ตัดให้แล้วเราไปซื้อต่ออีกทีหนึ่ง มีโรงเลื่อยอยู่หลายโรงที่รับ

ชื่อไม้ มีโรงเลื่อยเฮงซังเดิมอยู่ที่พานทอง เขาเรียกว่าบริษัทพานทอง เหตุที่ผมต้อง
เลิกขนไม้ เพราะว่ารอดเสียไม่มี พอรอดี้ ไม้หมด ได้ป่าดิมไม้เยอะ มีคนตัดไม้ ให้
แต่โรงเลื่อยก็มาโดนจับ อาชีพนี้ก็ทำไม่ได้แล้ว ผมกลับมาขายรถหมดเลย ”

ถนน เส้นทางสู่การเปลี่ยน

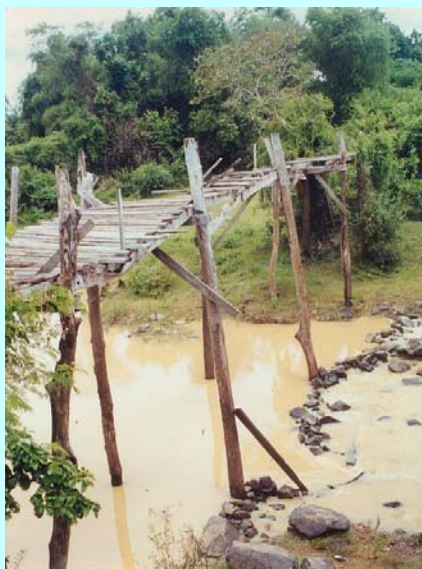
แต่หลังจากปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ทางชักลากไม้ได้รับการพัฒนาดีขึ้นจนสามารถเดินทางได้
สะดวกรวดเร็วกว่าปี มีรถยนต์เข้าไปวิ่งขนไม้มากขึ้น ชาวบ้านป่าจึงหันมาใช้เส้นทางชักลาก
ไม้และอาศัยรถยนต์ การล่องซุงขนส่งตามลำคลองก็ค่อย ๆ ลดลง จนในที่สุดเลิกไปพร้อม ๆ กับ
การหมดไปของต้นไม้ที่อยู่ตามริมคลอง หลังจากปี พ.ศ. ๒๕๒๐ จึงไม่มีการเดินทางโดยใช้เส้นทาง
น้ำในลำคลองระบบ - สียัด ไม่มีการล่องแพทั้งการขนซุงและน้ำมันยาง หน้าที่ของคลองระบบและ
คลองสียัด เป็นเส้นทางในการเดินทางขนส่งสินค้าจึงหมดไป การเดินทางและการขนส่งสินค้าหันมา
ใช้รถยนต์และถนนแทน

สะพานข้ามคลองเชื่อมสองฟากฝั่ง
คลองให้ถึงกัน รดวิ่งสะดวกขึ้น

ภาพ : วิบูลย์ เข็มเฉลิม

การที่ชาวบ้านป่าเริ่มหันหลังให้คลองและเลิกใช้เรือในการสัญจรไปมา ส่วนหนึ่งอาจจะเป็น
จากสภาพของคลองที่ค่อนข้างรก คดเคี้ยว มีไม้หักขวางลำคลอง หน้าน้ำกระแสน้ำไหลแรงมาก รวม
ทั้งมีสัตว์ร้าย เช่น จระเข้และงูจงอางมาก ส่วนหน้าแล้งน้ำมักขาดช่วงขาดตอนเป็น “วังน้ำ” การ
คมนาคมที่ยากลำบากเช่นนี้ เมื่อมีเส้นทางใหม่ที่สะดวกกว่า รวดเร็วกว่า ปลอดภัยกว่าเข้ามาแทนที่
ส่งผลให้ชาวบ้านป่าปรับเปลี่ยนวิถีสัญจรของตนเองไป

สะพานไม้ข้ามคลองสียัดที่บ้านท่ากลอย

สะพานสะพานบ้านป่าสร้างตามสภาพของคลองสียัดที่ ตลิ่งสูง น้ำเชี่ยว ทราบในคลองมาก เพราะฉะนั้นเวลาสร้างสะพาน ต้องฉีกดินน้ำลงไปให้เป็นหลุมแล้วจึงตอกเสาลงไป พร้อมกับฉีกน้ำตามไปเรื่อย ๆ จนได้ฐานค้ำสะพานที่มั่นคง

เมื่อไม้ขนาดที่ต้องการหมดไปจากป่า กลุ่มนายทุนและชาวบ้านบางส่วนได้ปรับเปลี่ยนอาชีพมาปลูกพืชไร่ ประกอบกับกระแสความต้องการ และการส่งเสริมการปลูกพืชไร่ของภาครัฐ เผยแพร่ไปตามสื่อต่าง ๆ ทั้ง วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และหน่วยงานรัฐ นอกจากนั้นยังมีการบอกเล่าจากปากต่อปากของกลุ่มคนที่เคยเข้ามาจับจองในพื้นที่ ถึงความอุดมสมบูรณ์และความกว้างใหญ่ของพื้นที่ป่าต้นน้ำคลองระบม - สียัดกระจายออกไปทั่วสารทิศ

ทำให้มีคนจำนวนมากหลั่งไหลเข้ามา บางคนมารับจ้างตัดไม้ ถางป่าเพื่อปลูกพืชไร่ มาจับจองมาซื้อป่า ทำให้มีการขยายพื้นที่การปลูกพืชไร่กระจายกันอยู่เป็นกลุ่มทั่วพื้นที่ป่าคลองระบม - สียัด เส้นทางที่ใช้ในการชักลากไม้เดิมเปลี่ยนไปเป็นเส้นทางที่ใช้ในการขนส่งผลผลิตจากพืชไร่แทน เมื่อมีทางให้รถยนต์วิ่งได้สะดวก ใช้เวลาเพียง ๑ - ๒ ชั่วโมง และที่สำคัญเป็นจุดที่นำพาให้คนจากภายนอกเดินทางเข้ามาอาศัยอยู่ในป่าลึกได้มากขึ้น

ทำให้ลำคลองที่เคยเป็นเส้นทางสำคัญในการเดินทาง ขนส่งสินค้า และวิถีชีวิตของชาวบ้านป่าเปลี่ยนไป ลำคลองที่เคยใช้ถูกทิ้งให้รกร้าง ขณะที่ถนนได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้น รถวิ่งได้สะดวกทั้งปี เป็นจุดสำคัญที่ทำให้ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนบ้านป่า ระหว่างคนในชุมชนเดียวกัน ระหว่างชุมชน และเจ้าเก่าที่ตลาดเกาะขนุนที่เคยพึ่งพาอาศัยกันค่อย ๆ ลดน้อยลง

บทที่ ๖...

ยุคพืชเศรษฐกิจ

การจับจองผืนป่าในอดีตที่ผ่านมา ไม่ได้มีสิทธิเหนือผืนป่าทั้งหมด ทรัพยากรที่หวงห้ามคือ ดินยางนาเพียงชนิดเดียว ส่วนทรัพยากรอื่น ๆ นั้น ผู้อื่นสามารถเก็บหรือหาสิ่งใดก็ได้ ซึ่งแต่ละครอบครัวมีอาณาบริเวณในการจับจองดินยางนาชัดเจน ดินยางนาที่ครอบครองนั้นมีจำนวนหลายร้อยหลายพันต้น หากคิดเป็นพื้นที่พบว่าครอบคลุมพื้นที่อย่างน้อย ๑๐๐ ไร่ จนถึงมากกว่า ๑,๐๐๐ ไร่ และสิทธิในการจับจองดังกล่าวนั้นตกทอดมาถึงรุ่นลูกด้วย จนกระทั่งรัฐให้อำนาจในการสัมปทานทำไม้กับเอกชน สิทธิของชาวบ้านป่าที่เคยมีอยู่เหล่านี้ได้รับผลกระทบ เมื่อไม้ยางที่ถือว่าเป็นไม้เศรษฐกิจชนิดเดียวของชุมชนบ้านป่าและไม้ใหญ่อื่น ๆ ที่เคยใช้สอยถูกกลุ่มคนจากภายนอกเข้ามาตัด โดยที่ชาวบ้านป่าไม่สามารถปกป้องได้เต็มที่ แต่เมื่อสัมปทานทำไม้ครั้งแรกหมดสัญญาในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ชาวบ้านป่าจึงได้กลับเข้าไปจับจองเหนือผืนป่านั้นอีกครั้ง

ในช่วงระหว่าง ปี พ.ศ. ๒๕๐๐ - ๒๕๑๓ ลักษณะของการใช้ประโยชน์จากป่าของชาวบ้านป่านั้นมีอยู่สองส่วน ส่วนหนึ่งเป็นเรื่องของการยังชีพเพื่อปากท้องหาอยู่หากินจากป่า อีกส่วนหนึ่งเป็นเรื่องของเศรษฐกิจซื้อขายแลกเปลี่ยน ระหว่างสินค้าป่ากับสิ่งของที่ต้องนำเข้าจากภายนอก เช่น เกลือ เสื้อผ้า ฯลฯ สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรนั้นยังค่อนข้างมีความเสมอภาคกัน กล่าวคือ ในขณะที่มีคนจำนวนประมาณ ๖,๐๐๐ คน มีทรัพยากรป่าไม้มากกว่า ๑.๗ ล้านไร่ (ครอบคลุมพื้นที่อำเภอสนมชัยเขตและท่าตะเกียบเกือบทั้งหมด)

เมื่อป่ามีไว้จับจองซื้อขาย

หลังปี พ.ศ. ๒๕๑๓ สิทธิและการใช้ประโยชน์จากผืนป่าก็เปลี่ยนไป เมื่อภาครัฐเข้ามามีการจัดการกับพื้นที่ป่าอีกครั้ง โดยการให้สัมปทานทำไม้กับเอกชน ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ป่าคลองระบม - สียัดทั้งหมด และตัวแปรที่สำคัญคือ ระบบการทำการเกษตรเพื่อการค้า ที่เริ่มเข้ามาในชุมชนบ้านป่า

* สิทธิเหนือผืนป่า ชาวบ้านป่าใช้สิทธิในการจับจอง ๒ ส่วน คือ ป่าที่หักล้างเพื่อทำนา มีพื้นที่ประมาณ ๓ - ๕ ไร่ และป่าดินยางนาที่ใช้ในการเพื่อผลิตน้ำมันยางและได้ แต่ในบริเวณปายางนานั้น ผู้อื่นสามารถเข้าไปฟุ้งฟิง หรือใช้ทรัพยากรส่วนอื่น ๆ ได้ เช่น หวาย ยอดผัก หั้วมัน หรือพืชสมุนไพรอื่น ๆ เป็นต้น การจับจองดังกล่าว บอกอาณาบริเวณด้วยดินยางนาที่บ่งแล้ว และหลุมยาง ป่าอันไพศาล ดินยางนาที่มีมากมาย ทำให้แต่ละครอบครัวมีอาณาบริเวณทำกินกว้างใหญ่ พื้นที่ปายางนาของชุมชนบ้านป่ามีพื้นที่ลึกเข้าไปจนเลยบริเวณที่ตั้งเขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เป็นเหตุผลที่ทำให้คนอพยพที่เข้ามาในภายหลังต้องมาซื้อที่ดินกับคนเหล่านี้ เป็นเหตุผลหนึ่งที่ต้องเอื้ออ้ำถึงชุมชนใหม่ที่เข้ามายังพื้นที่แล้วส่งผลกระทบต่อชุมชนบ้านป่า เนื่องจากเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้พื้นที่หากินของชาวบ้านป่าหดแคบและหายไป

ผืนป่าไม่ได้มีประโยชน์แค่เพียงทรัพยากรของป่าและต้นไม้ที่เป็นปัจจัย ๔ อีกต่อไป เมื่อกระแสนของการปลูกพืชเศรษฐกิจ (มันสำปะหลัง อ้อย ข้าวโพด ถั่วเหลือง ฝ้าย ฯลฯ) เข้ามาในพื้นที่คลองระบม - สียัด มีกลุ่มคนหลายกลุ่มที่เข้ามาจับจองผืนป่าเพิ่มมากขึ้น บางส่วนเข้ามาซื้อจากเจ้าของพื้นที่เดิม บางส่วนเป็นกลุ่มทุนจากภายนอก ซึ่งเป็นกลุ่มที่เคยเข้ามาตัดไม้และนายทุนหน้าใหม่ที่เข้ามาแสวงหาที่ดินเพื่อการปลูกพืชเศรษฐกิจโดยเฉพาะตามกระแสการพัฒนาของประเทศ ผืนป่าบางส่วนถูกแปรสภาพให้เป็นพื้นที่โล่งเตียน เพื่อทำการปลูกพืชเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันผืนป่าบางแห่งเริ่มมีการซื้อขาย ความขัดแย้งที่เพิ่มมากขึ้นเกิดจากกลุ่มคนต่าง ๆ เหล่านี้

ภาพ : พงษ์ศักดิ์ พลเสนา

การเห็นคุณค่าของทรัพยากรเพื่อตอบสนองชีวิต พื้นฐานเดิมมองทรัพยากรอย่างมีคุณค่า แต่เมื่อแลเห็นทรัพยากรเป็นมูลค่า ผู้คนจึงจับจองพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมมากมาย ทำการหักโค่น ถากถางและเผาไม้ทิ้ง เพราะต้องการที่ดิน ในการผลิตให้ได้มาซึ่งเงินตราซื้อหาจับจ่ายสิ่งของ และสุดท้ายแลกเปลี่ยนผืนดินกับเงินตราเมื่อราคาที่ดินถีบตัวสูงขึ้นอย่างรวดเร็วในปี พ.ศ. ๒๕๓๔-๓๕ เพราะกระแสการสร้างเมืองใหม่ที่ท่าตะเกียบแพร่สะพัด

ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๖ เป็นต้นมา มีการจับจอง ซื้อขายผืนป่ามีเนื้อที่มากกว่า ๑.๖๔ ล้านไร่ ผืนป่าถูกแบ่งเป็นแปลงเล็กแปลงน้อยตามเส้นทางที่ตัดซอยกระจายอยู่เต็มพื้นที่ ชุมชนบ้านป่าที่เคยอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เปลี่ยนมาเป็นพื้นที่บ้านป่าเมืองเถื่อนที่มีแต่ความขัดแย้งเกี่ยวกับเรื่องผลประโยชน์ ระหว่างกลุ่มนายทุนและผู้มีอิทธิพล^๒ ที่แย่งชิงความเป็นเจ้าของเหนือผืนป่าและที่ดินเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ปัญหาถูกตัดสินด้วยอำนาจปืนที่ฆ่ากันตายอยู่บ่อยครั้ง

การซื้อขายผืนป่าที่กล่าวมาข้างต้น มักจะซื้อขายด้วยปากเปล่า ไม่มีเอกสารสิทธิ์ หลักฐานอื่นใดยืนยันความเป็นเจ้าของที่ดินทั้งสิ้น จึงเป็นเหตุให้มีการซื้อขายทับซ้อนกัน เพราะพื้นที่บอกขายนั้นไม่มีอาณาเขตชัดเจนว่าสิ้นสุดอยู่ที่ใด ส่วนมากแล้วใช้วิธีชี้ป่าขาย^๓ หรือใช้ความดั่งของเสียงปืนวัดอาณาเขต ทำให้เกิดความขัดแย้งกันขึ้นและตัดสินกันด้วยลูกปืน หรือที่ชาวบ้าน เรียกกันติดปากว่า “ใช้โป้ง”^๔

^๒ กลุ่มนายทุนและผู้มีอิทธิพล ประกอบด้วยคนจากเกาะขนุน กลุ่มจากเมืองชล กลุ่มจากสระแก้ว และที่อื่นๆ ที่มีเงินและกำลังคนในครอบครอง โดยมีคนบางส่วนของชุมชนบ้านป่าเข้าไปมีส่วนในผลประโยชน์ร่วมกัน

^๓ การชี้ป่าขาย ส่วนมากจะชี้บอกขายตามความกว้างของถนนชักลากไม้ ส่วนความลึกนั้นแล้วแต่กำลังของผู้ซื้อว่าสามารถเข้าไปได้ไกลเพียงใด

^๔ ใช้โป้ง หมายถึง คนที่ถูกกลืนอิงด้วยปืน หากเสียชีวิตเรียกว่า ตายด้วยโรคไข้โป้ง

การซื้อขายผืนป่าในช่วงแรก (พ.ศ. ๒๕๑๓ - ๒๕๒๒) นั้นราคาไม่แพง อยู่ระหว่างไร่ละ ๒๐-๖๐ บาท แต่ในช่วงที่ผู้คนถูกกระตุ้นให้บริโภคสิ่งอำนวยความสะดวกที่ได้จากการซื้อด้วยเงิน ทำให้กระแสการปลูกพืชเศรษฐกิจแล้วจะรวยทวีความรุนแรง ทำให้ผืนป่ามีราคาสูงขึ้นตลอดเวลา หลังจากปี พ.ศ. ๒๕๒๓ ขยับขึ้นมาไร่ละ ๒๐๐ - ๕๐๐ บาท มาถึงช่วง ปี พ.ศ. ๒๕๒๓ - ๒๕๒๘ ราคาที่ดินเพิ่มขึ้นมาจนถึงไร่ละ ๒,๐๐๐ - ๓,๐๐๐ บาท การจับจองซื้อขายผืนป่าและที่ดินในช่วงนี้ เป็นลักษณะของความต้องการที่ดินเพื่อทำการเกษตร ปลูกพืชเศรษฐกิจเป็นหลัก

แต่หลังจากปี พ.ศ. ๒๕๓๒ ยุคของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีการประกาศนโยบายการพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (นิคส์) และ มีการจัดทำโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (อีสเทิร์นซีบอร์ด) ขึ้น ได้มีการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานขึ้นมารองรับจำนวนมาก ทั้งการคมนาคม ไฟฟ้า นิคมอุตสาหกรรม ด้านการพัฒนาแหล่งน้ำนั้น กรมชลประทานได้รับมอบหมาย จากคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๓๒ ให้ดำเนินการสำรวจออกแบบ และก่อสร้างโครงการพัฒนาแหล่งน้ำในลุ่มน้ำบางปะกงตอนบนและสาขาจำนวน ๘ โครงการ มีการก่อสร้างในจังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน ๒ โครงการ คือ โครงการคลองสียัด และโครงการคลองระบมตอนล่าง นอกจากนั้นในช่วงระหว่าง ปี พ.ศ. ๒๕๓๔ - ๒๕๓๗ มีกระแสข่าวลือของการสร้างศูนย์ราชการ (เมืองใหม่) ขึ้นในพื้นที่ป่าคลองระบม - สียัด

โครงการโนนสาวเอ้ ๑,๒ หมู่บ้านจัดสรรที่กรมป่าไม้ได้จัดให้ราษฎรในป่าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าได้เคลื่อนย้ายออกมา เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๒ - ๒๕๓๔

ภาพ : พงษ์ศักดิ์ พลเสนา

การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและกระแสการสร้างเมืองใหม่อ้างกล่าว ส่งผลทำให้มีกลุ่มนายทุนและกลุ่มผู้มีอิทธิพล เข้ามากว้านซื้อที่ดินและจับจองพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมเพิ่มจำนวนมากขึ้น กระแสการซื้อขายที่ดิน ทวีความรุนแรง ราคาที่ดินขยับสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว จากเดิมไร่ละ ๓,๐๐๐ บาท เป็น ๘,๐๐๐ - ๓๐,๐๐๐ บาท บางแห่งราคาสูงลิบลิ่วถึงไร่ละหนึ่งแสนบาท เพราะอยู่ทำเลการคมนาคมสะดวกและอยู่ในพื้นที่เมืองใหม่ การซื้อขายที่ดินดังกล่าว จากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่งทำให้ราคาสูงขึ้น ทำให้ที่ดินมีการเปลี่ยนมือตลอดเวลา

นายลิ ศรีเมือง อดีตกำนัน ต.ท่ากระดาน กล่าวถึงที่ดินที่มีการซื้อ-ขาย เปลี่ยนมือกันอยู่ตลอดเวลาในช่วงนั้น ว่า

“ป่าไม้มาโล่ง ๆ อย่างนี้ สัก ๒๐ ปีนี้แหละ ก่อนนี้มันร่มรื่น ต่อมาพวกทำไร่เลื่อนลอยก็เข้ามาตากถาง คนหนึ่งก็ประมาณ ๒๐ - ๓๐ ไร่ ปลูกล้วย ปลูฟักทองกัน สมัยก่อนนั้นมันสำปะหลัง ยังไม่มีหรอก ก็ถางป่าปลูกล้วยเรื่อย ๆ ไปป่ามันก็เตียน ราคาที่ดินแต่ก่อนก็ ๓ ไร่ ๑๐๐ บาท นายจำลอง ราชประเสริฐ เป็นนายอำเภออยู่บางคล้า ก็มาซื้อ ๔ ไร่ ๑๐๐ บาท ไร่ละ ๒๕ บาท ทุกวันนี้มีอยู่ ๖๐๐ ไร่ เดียวนี้เกษียณไปแล้ว แยกไปเป็นผู้ว่า อยู่โคราช สมัยนั้น ราคาไร่หนึ่ง ๒๕ , ๓๐ , ๕๐ บาท

ต่อมาก็แพงขึ้นมาเรื่อย ๆ ที่แถวนี้ไปจำป่างาม สายนาโพธิ์ สายนั้นเขาทำทางเข้ามา ราคาที่เพิ่มขึ้นมาเป็นไร่ละ ๒,๐๐๐ - ๓,๐๐๐ บาท ที่ดินมันมีราคาแพงมากก็ตอนที่ พลเอกชาติชาย มาเป็นนายกรัฐมนตรีนี้แหละ พอ พลเอกชาติชาย มาเป็นนายกฯ ราคาที่ดินจาก ๓,๐๐๐ บาท เพิ่มมาเป็น ๓๐,๐๐๐ บาท จาก ๓๐,๐๐๐ เป็น ๕๐,๐๐๐ ๖๐,๐๐๐ บาท จนถึง ๓๐๐,๐๐๐ บาท

สนามชัยเขตนี้ พวกนายหน้าจะฆ่ากันตาย จะเหยียบกันตาย ก็หาซื้อที่ดิน ซื้ออะไรนี้แหละ กระแสการสร้างเมืองใหม่มันมาที่หลัง ช่วงก่อนกำลังบูม ตอนชาติชายเป็นนายกฯ ราคาที่ดินแพงขึ้น เป็นสิบเท่า แถวบ้านผมไร่สองพัน สามพันบาท คิดตอนขึ้นมา ๓๐,๐๐๐ บาท ตอนนี้ไร่ ละ ๓,๐๐๐ บาท ยังไม่มีใครอยากซื้อเลย ไอ้พวกที่ซื้อ ไว้โค่นธนาคารยึดไม่รู้ก็เจ้า”

อิทธิพลความขัดแย้งของกลุ่มทุน

เมื่อมีผลประโยชน์เกิดขึ้นจากการซื้อขายที่ดินมหาศาล ทำให้มีนายหน้าเกิดขึ้นทุกหนแห่ง ทั้งนายทุน ผู้มีอิทธิพลที่มาจากภายนอก ส่วนคนในชุมชนนั้น มีทั้ง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำ และคนบ้านป่าก็มีส่วนร่วม เงินจำนวนมากแพร่สะพัดในพื้นที่บ้านป่า ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งและความรุนแรงทุกหนแห่งที่อำนาจเหล่านี้ครอบคลุมถึง ส่วนคนอพยพจากภาคอีสานนับหมื่นคนนั้น ส่วนใหญ่มีบทบาทเป็นลูกจ้างของกลุ่มผู้มีอิทธิพลและนายทุน

ปัญหาความขัดแย้งของคนกลุ่มต่าง ๆ นั้น เริ่มเกิดขึ้นมาหลังจากที่มีกลุ่มคนจากภายนอกเข้ามาปลูกพืชเศรษฐกิจ หลังปี พ.ศ. ๒๕๑๕ - ๒๕๑๖ แต่ความรุนแรงยังมีไม่มาก ด้วยพื้นที่บริเวณนี้เป็นผืนป่าที่มีพื้นที่ราบขนาดใหญ่ ยังมีพื้นที่ให้จับจองได้อีกมาก มีคนอยู่น้อย และราคาที่ดินซื้อขาย

กันในขณะที่นั้นก็ไม่แพง แต่นับจากปี พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นต้นมา ปัญหาความขัดแย้งก็ทวีความรุนแรงมากขึ้น เมื่อพื้นที่ป่าคลองระบบ-สียัด มีกลุ่มคนอพยพเข้ามาถางป่าปลูกพืชไร่จำนวนมาก ขณะที่พื้นที่ป่าก็เหลือน้อยลงและที่ดินก็มีราคาสูงมากขึ้น

ในพื้นที่ของคลองระบบ ปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มทุนจากเกาะขนุน และกลุ่มจากสระแก้ว นั้นไม่รุนแรงมากนักเนื่องจากการขยายตัวของชุมชนและการเกิดขึ้นของชุมชนใหม่รอบ ๆ ชุมชนบ้านป่าเดิมในระยะแรกนั้นเป็นกลุ่มคนในพื้นที่ ทั้งจากเครือญาติในชุมชนเดิม ชุมชนใกล้เคียง และเกาะขนุน ซึ่งมีความสัมพันธ์กันมาต่อเนื่องยาวนาน อีกทั้งผู้นำชุมชนเป็นคนในชุมชนดั้งเดิมเป็นส่วนใหญ่

ขณะที่กลุ่มผู้อพยพเข้ามาในช่วงหลังนั้น เป็นกลุ่มเกษตรกรที่ต้องการเข้ามาหาที่ดินทำกิน ด้วยการปลูกพืชเศรษฐกิจคือมันสำปะหลังและอ้อยเป็นส่วนมาก ซึ่งจะซื้อขายจากเจ้าของเดิมที่เป็นคนในชุมชนบ้านป่า และตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่กันเป็นกลุ่มเป็นชุมชน ห่างไกลจากชุมชนเดิม ในขณะที่เดียวกันชุมชนใหม่บางชุมชนนั้นมีขนาดใหญ่เป็นพันครอบครัว เช่น บ้านนายาว ซึ่งเป็นชุมชนอพยพเข้ามาทางอำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว

แต่ปัญหาความขัดแย้งเรื่องป่าและที่ดินระหว่างคนในชุมชนเดิมกับผู้ที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่จึงเกิดขึ้นน้อย แต่ในกลุ่มที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่นั้น ส่วนใหญ่เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการจับจองพื้นที่ซ้อนทับกัน แต่ปัญหาเหล่านี้ไม่รุนแรงเท่ากับเขตพื้นที่คลองสียัด

พื้นที่ของคลองสียัด ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องการจับจองป่าและที่ดินมีความรุนแรงมากกว่าเนื่องจาก เป็นเขตติดต่อระหว่างจังหวัดฉะเชิงเทราและจังหวัดชลบุรี โดยเฉพาะชลบุรีนั้นนับว่าเป็นเขตที่ทำการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้ามานาน เมื่อการปลูกพืชเพื่อการค้าและการส่งออกได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐมากขึ้น ส่งผลให้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูก การบุกรุกป่า จับจองป่าเพื่อถางปลูกพืชเศรษฐกิจจึงขยายตัวอย่างรวดเร็วเข้ามาในพื้นที่ป่าคลองสียัด

ในช่วงแรกนั้นมีกลุ่มนายทุนอยู่ ๒ กลุ่มหลัก ๆ คือ ๑) เจ้าแกตลาดเกาะขนุน และ ๒) จากชลบุรี ซึ่งทั้งสองกลุ่มจะขยายพื้นที่การบุกรุกป่าเข้ามาบรรจบกันที่อำเภอท่าตะเกียบ มีแนวเส้นแบ่งเขตอิทธิพลระหว่างคนสองกลุ่มนี้ใช้ถนนทางหลวงสาย ๓๒๕๕ (สนามชัยเขต - หนองคอก - วังน้ำเย็น) ต่อมาได้มีคนอพยพเข้ามาจำนวนมากขึ้นจากทั่วทุกภาคของประเทศไทย ทำให้มีกลุ่มนายทุนกลุ่มผู้มีอิทธิพลจากภายนอกอีกหลายกลุ่มที่เข้ามาแย่งชิงผลประโยชน์ ถือว่ากลุ่มอิทธิพลเหล่านี้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดินของเขตพื้นที่ป่าคลองระบบ - สียัด

กลุ่มนายทุนจากเขตจังหวัดชลบุรี ขยายเขตการปลูกพืชเศรษฐกิจเข้ามา ได้นำระบบเงินทุนที่ชาวบ้านเรียกว่า “การตักเกี่ยว”^๖ มีการนำเครื่องจักรที่ทันสมัยเข้ามาใช้ในการทำการเกษตร ทั้งรถไถ รถสิบล้อ รถแทรกเตอร์ รถแบ็คโฮ เป็นปัจจัยเอื้อให้การขยายพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจ สามารถทำได้อย่างรวดเร็ว และในช่วงเวลานี้มีผู้อพยพมาจากภาคอีสานและภาคอื่น ๆ บางส่วนเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างปลูกพืชเศรษฐกิจ บางส่วนที่มีเงินทุนก็จะซื้อผืนป่า เพื่อถากถางและปลูกพืชเศรษฐกิจ ปัญหาความขัดแย้งจึงทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น เมื่อมีการซื้อขายที่ดินทับซ้อนกัน ก่อให้เกิดกระแสของการแย่งชิงกันซื้อขาย

นอกจากนั้นแล้วอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่ป่าคลองระบม - สียัด มีความรุนแรง คือ เรื่องของเอกสารกรรมสิทธิ์ที่ดินไม่มีความชัดเจน พื้นที่รอบ ๆ ชุมชนบ้านป่าทั้งหมดเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติแควระบม - สียัด หลายพื้นที่ยังมีสภาพเป็นป่าที่มีความสมบูรณ์อยู่มาก บางส่วนเป็นพื้นที่โล่งเตียนที่มีชาวบ้านเข้าไปจับจองทำการเกษตรอยู่นั้นมีเพียงการเสียภาษีบำรุงท้องที่ (ภ.บ.๕) หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ภาษีดอกหญ้า” แต่ส่วนใหญ่แล้วไม่มีเอกสารสิทธิ์อะไรในที่ดินนั้น ที่ดินส่วนใหญ่ของเขตป่าสงวนฯ

ได้มีการกันออกมาเป็นพื้นที่ของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (สปก.) เพื่อทำการจัดสรรให้กับเกษตรกร แต่ที่ผ่านมาในทางปฏิบัติยังไม่สามารถทำได้มากนัก เนื่องจากปัญหาของกลุ่มนายทุนและกลุ่มผู้มีอิทธิพลที่เข้ามาครอบครอง ที่ดินไว้เป็นจำนวนมากนับหมื่นไร่ ประกอบกับชาวบ้านยังไม่ต้องการเอกสารสิทธิ์ของสปก. จึงมีพื้นที่เพียงน้อยนิดในชุมชนบ้านป่าที่มีเอกสารสิทธิ์เป็นนส.๓

ทำให้ผู้คนในผืนป่าคลองระบม - สียัด ต้องสะพายปืนกับเกือบทุกคน มีทั้งอาวุธธรรมดาและอาวุธสงคราม เสี่ยงปืนและการฆ่ากันตายในพื้นที่เริ่มเป็นเรื่องปกติของชุมชนที่อยู่ในป่า จนเป็นที่เข้าใจกันว่าถ้าได้ยินเสียงปืนดังก็ต้องได้เผาศพ มีคนมากมายที่ต้องเอาชีวิตมาทิ้งที่พื้นที่ป่าคลองระบม - สียัด จากความขัดแย้งกันเรื่องผลประโยชน์ และการหักหลังกันเองในกลุ่มผู้มีอิทธิพล เพื่อแย่งกันเป็นใหญ่เกิดขึ้นตลอดเวลาจนแก่ตายไปคนใหม่ก็ขึ้นมาแทน

ต่อมาเหตุการณ์ความรุนแรงเหล่านี้เริ่มเบาบางและจางจืดแคบลง เมื่อภาครัฐเข้ามามีการจัดการกับพื้นที่ป่าภาคตะวันออกมากขึ้น มีการประกาศปิดป่าและอพยพคนออกจากป่า^๗

^๖ การที่ชาวบ้านกู้เงินหรือนำปัจจัยการผลิตล่วงหน้าจากเจ้าแก่ เช่น ไถที่ ปุ๋ยเคมี ยาเคมี เป็นต้น เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวเกษตรกรต้องนำผลผลิตมาขายให้เจ้าแก่ เจ้าแก่จะคิดต้นทุน พร้อมดอกเบี้ย และคืนเงินส่วนเหลือให้ นิยมใช้เฉพาะอ้อยเท่านั้น

^๗ เนื่องจากในปีพ.ศ. ๒๕๒๕ กองทัพอากาศที่ ๑ ได้ประกาศให้พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติแควระบม-สียัดที่หลงเหลือออกเป็นเขตหวงห้าม ห้ามบุคคลเข้าไปอยู่อาศัย (ป่าปิด) เนื่องจากราชการลงความเห็นว่าผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ใช้เป็นฐานปฏิบัติการ เป็นภัยต่อความมั่นคงของประเทศไทย ทำให้มีการอพยพราษฎรออกจากพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนในปีพ.ศ. ๒๕๓๒ - ๒๕๓๔ ซึ่งทางกรมป่าไม้จัดพื้นที่รองรับไว้ ๔ แห่ง คือ โครงการปรับปรุงป่าสงวนแห่งชาติแควระบม - สียัด (๑) และ (๒) โครงการปรับปรุงป่าสงวนแห่งชาติ ป่าเขาฉกรรจ์-โนนสาวเอ้ (๒) และ (๓) รวมราษฎรที่อพยพทั้งสิ้น ๕๐๔ ครอบครัว

มีการสร้างหมู่บ้านป่าไม้และจัดสรรที่ดินทำกินรองรับ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๒ และ ๒๕๓๔ แต่เสียงปืนและความตายก็ยังมีอยู่อย่างประปรายในกลุ่มของผู้มีอิทธิพลด้วยกันเองที่แย่งชิงผลประโยชน์ในที่ดิน เนื่องจากกระแสของการซื้อขายที่ดิน ได้กลับมารุนแรงอีกครั้งหนึ่ง ในช่วงของรัฐบาลที่มีพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี พร้อมกับกระแสการสร้างเมืองใหม่ที่อำเภอท่าตะเกียบ และการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองสียัด มีการซื้อขายที่ดินเพื่อการเก็งกำไรเป็นจำนวนมาก แต่หลังจาก ปี พ.ศ. ๒๕๓๗ เป็นต้นมาปัญหาความรุนแรงจากความขัดแย้งเรื่องป่าและที่ดินลดน้อยลงเมื่อกระแสต่าง ๆ ที่เข้ามาได้ลดลง รวมทั้งเกษตรกรที่ทำการปลูกพืชเศรษฐกิจก็ประสบกับภาวะการเป็นหนี้สิน และนายหน้าทำการซื้อขายที่ดินเพื่อการเก็งกำไรก็ขายที่ไม่ออก

แต่อย่างไรก็ตามในพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านเคยทำมาหากินได้อย่างอิสระ ไม่มีการหวงห้ามกัน ก็ไม่สามารถหากินได้เหมือนเก่า กลายเป็นที่มีเจ้าของจับจองและวางป่าจนโล่งเตียน กลายเป็นแปลงปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดต่าง ๆ อยู่เต็มพื้นที่

พืชเศรษฐกิจ : การผลิตเพื่อค้าเพื่อขาย

การปลูกพืชเศรษฐกิจในภาคตะวันออกมีการทำกันมาอย่างยาวนาน นับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีการผลิตพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้ามากที่สุด ระยะแรก คือ พริกไทย ยาสูบ อ้อย ข้าว พืชตัวแรกที่มีการผลิตเพื่อส่งออก คือ ข้าว (สมัยรัชกาลที่ ๔ หลังสนธิสัญญาเบาริง)

จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๔ เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ พื้นที่ภาคตะวันออกจึงได้รับผลกระทบจากแผนพัฒนา ฯ โดยตรง เนื่องจากเป็นภูมิภาคที่อยู่ติดกับศูนย์กลาง คือ กรุงเทพฯ ฯ มีชายฝั่งทะเลที่เหมาะสมกับการขนส่งสินค้า นโยบายรัฐให้การส่งเสริมการปลูกพืชส่งออกและเขตอุตสาหกรรม ได้ใช้พื้นที่ภาคตะวันออกเป็นจุดเริ่มต้น โดยเฉพาะจังหวัดฉะเชิงเทรา มีเป้าหมายที่จะเป็นศูนย์กลางความเจริญทางด้านเศรษฐกิจใหม่ที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมเพื่อการส่งออก ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดินและการบุกรุกถางป่าเป็นอย่างมาก เพื่อตอบรับกับการส่งออกและอุตสาหกรรมเกษตร ประกอบกับในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๑ - ๒๕๒๑ มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเพาะปลูกจากพืชเชิงเดี่ยวที่เน้นข้าวในที่ลุ่มอย่างเดิมมาเป็นการปลูกพืชไร่เพื่อการส่งออกมากขึ้น พืชที่สำคัญ คือ มันสำปะหลัง และอ้อย

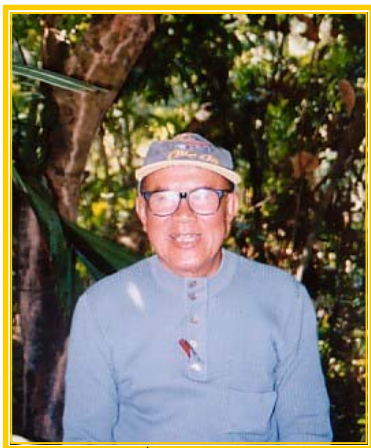
การเพาะปลูกพืชไร่เหล่านี้ ปลูกกระจายกันอยู่รอบนอกพื้นที่ป่าคลองระบม - สียัด ยังขยายตัวเข้ามาไม่ถึงพื้นที่ของชุมชนบ้านป่า และยังไม่เป็นที่รู้จักของชาวบ้านเนื่องจากวิถีชีวิตของชาวบ้านป่ายังพึ่งพิงอยู่กับทรัพยากรจากป่า

ก่อนปี พ.ศ. ๒๔๕๐ พื้นที่ปลูกพืชไร่จะอยู่บริเวณเกาะขนุนเป็นหลัก และต่อมาได้มีการขยายพื้นที่ปลูกเข้ามาใกล้พื้นที่ชุมชนบ้านป่ามากขึ้น เริ่มจากหลังตลาดเกาะขนุน (ด้านหน้าตลาดคือคลองท่าลาด) เข้ามาบ้านไร่ดอน บ้านปากดง บึงยายจันทร์ ม่วงโพรง ชำขวาง เขาหินซ้อน หนองปูน บ้านกระบกเตี้ย บ้านนาโพธิ์ บ้านท่ากระดาน บ้านชำป่างาม บ้านนาหนองกะพง ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่ของคลองระบมเป็นส่วนใหญ่ ไม่ได้ขยายเข้ามาในเขตพื้นที่ของคลองสียัด ในช่วงนี้ชาวบ้านป่าส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นผู้ปลูกพืชไร่ โดยมากเป็นนายทุนจากเกาะขนุน เนื่องจากการปลูกพืชไร่ต้องใช้ทุนที่เป็นตัวเงินมาก แต่ชาวบ้านป่ายังคงมีวิถีการหาอยู่หากิน เก็บของป่าเป็นหลัก

พืชไร่ที่นำเข้ามาปลูกในเชิงการค้า ชนิดแรก ๆ คือ ถั่วลิสง แดงโม แพง และฟักทอง ซึ่งปลูกมากในช่วงสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ถึง พ.ศ. ๒๕๐๐ โดยเฉพาะฟักทองมีการเพาะปลูกกันอย่างกว้างขวางแต่เป็นการปลูกในระยะเวลาที่สั้น ไม่สามารถปลูกติดต่อกันในพื้นที่เดิมได้ ดังนั้น ๒ - ๓ ปี ก็ต้องย้ายที่ปลูก ถ้าปลูกซ้ำติดต่อกันหลาย ๆ ปี ผลผลิตจะลดลง ดังที่นายเคลือบ เกตุสุนทร, บ้านชำป่างาม และนายเงิน ผ่องศรี, บ้านนาหนองกะพง เล่าถึงการโค่นป่า ถางป่า ปลูกฟักทอง และนายสวัสดิ์ เข้มเฉลิม เล่าถึงการรับซื้อฟักทอง ที่ตลาดเกาะขนุน

“สมัยก่อนนี้ เข้าดงป่ายังที่บ่อยๆ พอจะปลูกฟักทองก็โค่นไม้เงินเดียน พอถางเสร็จก็ปลูกฟักทองก่อนเลย ไปเอาพันธุ์บ้านใครบ้านมัน ฟักทองมาจากเกาะขนุน มาก่อนมันสำปะหลัง ข้าวโพดอีก ปลูกกันเยอะมาก สมัยนั้น แล้วก็เงินเอาไปเขาหินซ้อน เกาะขนุน มีคนเงินมารับซื้อ พันธุ์ก็ไปซื้อมาจากเขา หรือไม่ก็ไปเอาเมล็ดที่มันอยู่ตามลูกที่หล่นมา ผ่านแล้วก็เอาเมล็ดมาปลูก พวกที่เกาะขนุนเขาปลูกมาเรื่อย ๆ คนแถวนี้ก็ไม่รู้อะไรนี้ พอมันใกล้มาบ้านเห็นเขาทำอะไรก็ทำตาม เห็นเขาปลูกก็ตามเขา พออยู่มา ๆ มันก็ไม่ดี ขาดทุน เขาก็เลิกกัน หันมาทำมันสำปะหลัง

โดยมากพวกชาวบ้านและพวกเจ้าแก่ปลูกฟักทอง แถบบ้านนาปลูกฟักทองมากที่สุดเจ้าแก่ไปถางป่าปลูกเองเลย เสร็จแล้วก็บรรทุกเกวียนบ้าง รถยนต์รถจักรยานบ้าง บรรทุกฟักทองมาขายตลาด พวกเรื่อก็จะมารับเอาไปส่งบางคล้า,แปดริ้ว เข้ากรุงเทพฯเป็นลำ ๆ เรือ เช่น เรือกระแซง” (นายสวัสดิ์ เข้มเฉลิม, บ้านเกาะขนุน)

นายสวัสดิ์ เข้มเฉลิม ชาวบ้านเกาะขนุน

ฟักทองเป็นพืชไร่ที่นิยมปลูกมาก ดังคำพูดของ นายวิบูลย์ เข้มเฉลิม เล่าถึงความทรงจำในสมัยเด็กที่ต้องเดินหลีกกองฟักทอง ว่า “สมัยก่อน พ.ศ. ๒๕๐๐ นั้น เดือนพฤษภาคม ถึงหน้าฟักทองจะมีกองฟักทองเต็มตลาด ตรงไหนที่เกวียนเข้าถึงได้ ฟักทองกองเต็มไปหมด เดินไปตรงไหนก็มีแต่ฟักทอง เรียกได้ว่า คนต้องเดินหลีกกองฟักทอง วันหนึ่ง ๆ มีเกวียนเข็นฟักทองมาเป็นร้อยเล่ม”

พันธุ์ฟักทองที่ปลูก มีตั้งแต่ลูกเล็ก เหนียว ที่เรียกว่า “ฟักทองแคะ” ไปจนถึงลูกใหญ่ ที่เรียกว่า “พันธุ์คางคก” หลังจากเก็บฟักทองแล้ว ชาวบ้านจะเริ่มปลูกถั่วเหลืองลงไปในที่ดินเดิม เมื่อเก็บถั่วเหลืองเสร็จแล้ว ถือว่าเป็นสิ้นสุดการทำไร่ในรอบปี

การปลูกฟักทองเริ่มมีปัญหา (หลังปี พ.ศ. ๒๕๐๐) ทั้งเรื่องการผลิตและราคา จึงมีการนำมันสำปะหลัง ข้าวโพด และอ้อยเข้ามาปลูกแทน โดยเฉพาะมันสำปะหลังนั้นได้รับความนิยมมาก ถึงแม้จะใช้เวลาปลูกนานกว่าฟักทอง สามารถปลูกซ้ำที่เดิมได้ ไม่ต้องใช้เงินทุนมาก ปลูกง่าย ไม่มีโรคแมลงรบกวน ผลผลิตขายได้ราคา จึงมีการขยายพื้นที่เพาะปลูกอย่างรวดเร็ว กระจายอยู่เต็มผืนป่าตะวันออก มีทุกหนทุกแห่ง ไม่เว้นแม้กระทั่งริมถนนหนทาง ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านเป็นอย่างมาก

มันสำปะหลัง มันสำปะหลังได้รับการส่งเสริมมากขึ้น ช่วงระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๐๔ – ๒๕๑๓ จึงมีกลุ่มคนจากภายนอกเข้ามาทำการถากถางป่าเพื่อปลูกมันสำปะหลังเพิ่มมากขึ้น โดยเข้ามาตามเส้นทางหลัก ๆ คือ

เส้นทางแรก เป็นเส้นทางที่กลุ่มนายทุนจากเขตจังหวัดชลบุรีเคลื่อนตัวเข้ามาตามถนนทางหลวงที่เชื่อมต่อถึงชุมชนบ้านป่าต้นน้ำคลองระบม เริ่มจาก อำเภอพนัสนิคม อำเภอเกาะโพธิ์ อำเภอเกาะจันทร์ ไปถึงบ้านหนองคอก การเข้ามาของมันสำปะหลังในเส้นทางนี้จะกระจายตัวอยู่ในพื้นที่ป่าริมถนนเส้นทางหลวงสาย ๓๒๕๕ (เฉพาะฝั่งขวาเท่านั้น) ตั้งแต่อำเภอสนามชัยเขต บ้านหนองคอกเลยเข้าไปในป่าจนถึงเขตอำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว

(ซ้าย) ถนนแยกจากสนามชัยเขต ขำป่างาม บ้านนา และบ้านนายาว

ภาพ : วิบูลย์ เข้มเฉลิม

(ขวา) การสร้างถนนเส้นสนามชัยเขต – หนองคอก
ผ่านลาดกระทิง ในปี พ.ศ. ๒๕๐๔

เส้นทางที่สอง เริ่มต้นที่บริเวณเกาะขุ่น แยกเข้าชุมชนบ้านป่าเป็น ๒ สาย สายแรก ไปทางพื้นที่ **คลองระบม** จากเกาะขุ่น ไป อำเภอสนามชัยเขต บ้านยางแดง บ้านจำป่างาม บ้านนา บ้านหินแร่ บ้านนายาว และเชื่อมต่อกับ ตำบลพระเพลิง อำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว **สายที่สอง** เข้าไปในพื้นที่ **คลองสียัด** เริ่มจาก ตลาดเกาะขุ่น ไป อำเภอสนามชัยเขต แล้วแยกออกเป็นสองสาย สายหนึ่งไปตามเส้นทางลากซุงเดิม จากตำบลลาดกระทิง (อำเภอสนามชัยเขต) บ้านทุ่งยายชี บ้านชมพู บ้านวังวู้ง บ้านท่ากลอย บ้านท่าคาน บ้านกรอกสะแก (อำเภอท่าตะเกียบ) อีกสายหนึ่งไปตามถนน ๓๒๕๕ สนามชัยเขต ลาดกระทิง บ้านหนองคอก

ตลาดเกาะขุ่น เป็นจุดเริ่มต้นการขยายตัวของมันสำปะหลังเข้าสู่พื้นที่บ้านป่า เพราะว่ามีกลุ่มพ่อค้า นายทุน ที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับชาวบ้านป่า เป็นแหล่งรับซื้อผลผลิตและเป็นทางผ่านของข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่จะเข้าไปในชุมชนบ้านป่า โดยมีกลุ่มพ่อค้าเก่าที่มีเงินทุนมากพอที่จะทำการปรับเปลี่ยนอาชีพมาทำการปลูกพืชไร่ โดยเฉพาะมันสำปะหลัง ส่งผลให้กระแสนการปลูกมันสำปะหลังขยายตัวอย่างรวดเร็ว นอกจากนั้นพ่อค้ากลุ่มนี้ยังเป็นนายทุนปล่อยเงินกู้ให้กับชาวบ้านป่า และกลุ่มคนจากภายนอกด้วย เพื่อต้องการเป็นคนกลางรับซื้อผลผลิตจากชาวบ้านที่กู้ยืมเงินไปลงทุนปลูกมันสำปะหลัง เป็นผลให้เกิดการขยายพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังรุกเข้าไปในพื้นที่บ้านป่ามากขึ้น

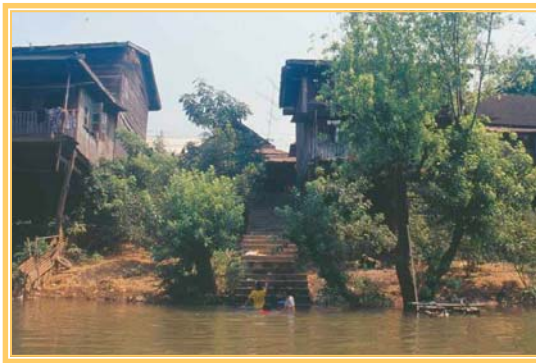

สภาพป่าเมื่อประมาณปี

พ.ศ. ๒๕๒๐ - ๒๕๒๕ เป็นช่วงที่ป่าพื้นที่ป่าไม้ลดลงอย่างรวดเร็ว และเป็นระยะแรกของการบุกเบิกปลูกพืชเศรษฐกิจ “มันสำปะหลัง” ของชุมชนบ้านป่า

ภาพ : นิกร แก้วคำ

การปลูกมันสำปะหลังในช่วง ปี พ.ศ. ๒๕๐๔ จะปลูกเฉพาะในเขตพื้นที่อำเภอสนามชัยเขต แถบบ้านห้วยหิน บ้านลาดกระทิง ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากชุมชนบ้านป่าต้นน้ำคลองระบม - สียัด เป็นระยะทางกว่า ๓๐ กิโลเมตร ดังนั้นชาวบ้านป่าจึงยังไม่รู้จักมันสำปะหลัง จนกระทั่งประมาณ ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ จึงเริ่มที่จะรู้จักการปลูกมันสำปะหลัง นับว่าใช้เวลานานเกือบ ๑ ทศวรรษ กว่ามันสำปะหลังจะเข้ามาถึงชุมชนบ้านป่า

เกาะขุ่นสายสัมพันธ์อันเก่าแก่ (ซ้าย) ตลาดริมน้ำเมื่อครั้งสินค้าและทรัพยากรจากป่า มีการค้าขาย แลกเปลี่ยน และขนส่งทางเรือ เมื่อถนน ๓๐๔ สร้างเสร็จ รถยนต์สามารถเดินทางเข้ามาส่งสินค้าแทนเรือ ตลาดริมคลองเขยิบ ขึ้นมาอยู่ริมถนน (ขวา) เส้นทางผ่านของรถโดยสารท้องถิ่น พนมสารคาม - เกาะขุ่น - สนามชัยเขต เมื่อถนนหลาย เส้นทางเชื่อมบ้านป่ากับตลาดรับซื้อพืชเศรษฐกิจ คนจึงเริ่มปลูกมากขึ้น เพราะขายสะดวก รถวิ่งรับซื้อถึงไร่

สาเหตุหนึ่งก็เนื่องมาจากเส้นทางที่ใช้ในการเดินทางและการขนส่งผลผลิตไม่สะดวกยังไม่มี ถนนตัดผ่าน มีเพียงเส้นทางเกวียนและทางซีกลากไม้เท่านั้น การเดินทางเข้าสู่ชุมชนบ้านป่ายากลำบาก ต้องใช้เวลาเดินทางมากถึง ๑ วันเต็ม ๆ ชาวบ้านต้องทำทางกันเอง แต่ก็ยังมีกลุ่มคนจากภายนอกอพยพเข้ามา ทำการถางป่าปลูกมันสำปะหลังรุกเข้าไปในพื้นที่ชุมชนเดิมมากขึ้นเรื่อย ๆ

แกนนำคนหนึ่งที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่ป่า คือ ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ที่เข้ามาเป็นเกษตรกร และพ่อค้าคนกลางรับซื้อผลผลิต รวมทั้งยังเป็นนายหน้าเงินกู้^๔ ให้ชาวบ้าน

นายวิบูลย์ เข้มเฉลิม เล่าให้ฟังถึงตอนจับป่าเจอปืน ในช่วงนั้นว่า

“เราเข้าไปถางในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ จริง ๆ เราขึ้นไปตั้งแต่ก่อนปี ๑๕ เล็กน้อย ช่วงปี ๑๕, ๑๖ นี้เรา เริ่มจับที่แล้ว เราจับป่าไปเรื่อย แปลงละ ๑ กิโล จับเป็นระยะ ๆ เราเคยจับอยู่ตรงที่ห้วยน้ำโจน ตรงหน้า ศูนย์วิจัยยางเลยไป ในปี ๑๕ ปีนั้นเราจำได้ว่าเราเข้าไปทำอะไรที่ท่าคน ตรงป่าออป. ตรงนั้นจับอยู่ ๑ กิโล เป็นแปลงที่สัมปทานเข้าไปตัดแล้ว หนึ่งกิโลนี้เราเจาะแนวไว้แล้ว ให้รู้ว่าตรงนี้เราจองนะ ถางเฉพาะข้าง ล่างนี้แหละ ข้างบนยังไม่ได้ถาง เขาตัดเสร็จเราเข้าไปถางปลูกมันฯ ๑ ล็อต ๖๐๐ กว่าไร่ เราเอาคนห้วย หินทั้งหมดเข้าไปถางที่นั่น คนละ ๕๐ ไร่ ๖๐ ไร่ ๑๐๐ ไร่ ๒๐๐ ไร่ เราก็ถางเตียนเลย ไม้ใหญ่ก็ล้มลง ตัด ให้หมด เราถางได้ระยะหนึ่งก็ชะงักหยุดลง เพราะมีการเจรจาในกลุ่มที่จับป่าด้วยกัน ตอนที่คิดจะเป็นเจ้าของที่แปลงใหญ่ ๆ ก็น่าห่วงเหมือนกัน บริเวณไหนจับไปแล้วมีปัญหาเราก็เริ่มถอย เราเห็นว่าเราลัวตาย เราก็ไม่เอา แต่ตอนหลังเราคืนให้อปป. (องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้) เอาไปปลูกสักแทน

ตอนนั้นเราไม่ได้ซื้อที่ใคร ชาวบ้านตั้งแต่ทุ่งยายชี ถึงกรอกสะแกเขาไม่สนใจที่ทาง ใครอยากจับ ก็จับไป เขาสนใจแต่หาของป่า ป่าของเรา เราจะซื้อไปทำไม ซื้อแต่ลูกปิ่น แต่มันเริ่มมีการขายที่ดินเมื่อ ประมาณ หลัง ปี ๒๕๒๐”

^๔ นายหน้าเงินกู้ เป็นคนกลางที่ทำแหล่งเงินทุนมาให้ชาวบ้านกู้ และได้รับสิทธิพิเศษหลายเรื่อง เช่น ดอกเบี้ยส่วนเกิน การยึดสิ่งค้า ประกัน

การสัมปทานทำไม้ในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ บริษัทได้สร้างเส้นทางชักลากไม้ขึ้นมากระจายเต็มทั่วผืนป่า และมีการทำทางซอยเป็นตารางสี่เหลี่ยม (ทุก ๒ กิโลเมตร) ลึกเข้าไปในพื้นที่ป่าคลองระบม - สียัด ผ่านเลยชุมชนบ้านป่าเข้าไป มีผลให้การเดินทางติดต่อระหว่างชุมชนบ้านป่ากับตลาดเกาะขนุนสามารถเดินทางได้สะดวกขึ้น และมีรถยนต์สามารถวิ่งเข้าไปได้ถึงชุมชนบ้านป่า แต่ยังคงมีความยากลำบากในช่วงฤดูฝน เพราะถนนจะแปรสภาพเป็นหลุมเป็นบ่อโคลนตม รถยนต์ที่จะเข้าได้คือ รถโฟล์ค

ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๑๔ - ๒๕๑๕ มันสำปะหลังจึงเข้ามาถึงชุมชนเดิม ในพื้นที่คลองสียัด โดยเริ่มปลูกที่บ้านทุ่งยายชี บ้านชมพู บ้านวังวุ้ง ที่บ้านท่ากลอยมีนายประยงค์ ส่งเสริม และนายสมปอง ฉัตรชัยศิริ เป็นผู้นำมันสำปะหลังเข้ามาปลูกเป็นกลุ่มแรก แต่ยังไม่กระจายมากนัก ปลูกกันคนละไม่กี่ไร่ ใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก ใช้จอบขุดหลุมฝังต้นมันฯ เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวผลผลิต ใช้จอบขุด หัวมันขึ้นมา ใส่เกวียนขึ้นไปยังที่ตลาดเกาะขนุน ด้วยสภาพของพื้นที่ป่าเปิดใหม่ อีกทั้งยังมีป่าผืนใหญ่ที่อยู่ด้านใน ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดินยังมี ต้นมันฯ จึงเติบโตดี หัวมันฯ มีขนาดใหญ่ ผลผลิตที่ได้ไม่ต่ำกว่า ๔ - ๕ ตันต่อไร่ ขายได้ราคาดี พื้นที่ในการเพาะปลูกจึงเริ่มขยายตัวตามแรงและกำลังของคนในครอบครัว

การรับรู้เรื่องมันสำปะหลังของชาวบ้านป่ามีมากขึ้น จากการได้เห็น ได้ฟังคำบอกเล่า และกระแสการเข้ามาจับป่า ถางป่า เพื่อปลูกมันสำปะหลังของคนจากภายนอก ประกอบกับในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๕ - ๒๕๑๖ มันสำปะหลังมีราคาแพงขึ้น ต่อมาปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ภาครัฐมีนโยบายเปิดโอกาสให้ชาวบ้านบุกรุกถางป่าทำการเกษตรได้โดยไม่ผิดกฎหมาย ส่งผลต่อการขยายพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังในชุมชนเดิมเป็นไปอย่างรวดเร็ว พื้นที่ของป่าตะวันออกจึงเป็นแรงดึงดูดให้คนจากทุกภาคของประเทศหลั่งไหลเข้ามาเป็นจำนวนมาก จนก่อให้เกิดปัญหาการปะทะ และขัดแย้งกันของกลุ่มคนที่เข้ามาจับจองป่า

วิธีการผลิตของชาวบ้านป่าเองได้เปลี่ยนไปจากเดิม โดยเข้ามามีส่วนร่วมกับขบวนการถางป่าเพื่อปลูกมันสำปะหลัง พี่เชษฐภักดีตัวนี้จึงเข้ามามีบทบาทเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านมากขึ้น ตั้งแต่เข้าก็เข้าป่า ถางและเผาไม้ทิ้ง ในขณะเดียวกันมีผู้คนจากภายนอกจำนวนมากเข้ามาจับจองอยู่ในพื้นที่ป่า เกิดชุมชนใหม่กลางป่าขึ้นหลายหมู่บ้าน เช่น

บ้านหนองคอก จากเดิมก่อนปี พ.ศ. ๒๕๑๓ เป็นเพียงพื้นที่เลี้ยงสัตว์ของชาวบ้านป่า มีบ้านคนอยู่ ๒ - ๓ หลังคาเรือน แต่มาในปี พ.ศ. ๒๕๒๒ บ้านหนองคอกกลายเป็นชุมชนใหญ่โต และมีคน

เข้ามาอาศัยอยู่หลายร้อยหลังคาเรือน มีคนจากข้างนอกอพยพเข้ามาอยู่ตลอดเวลา บางวันมากันเป็นคันรถสิบล้อ มีรถโดยสารวิ่งเข้าออกสองเส้นทาง สายหนึ่งวิ่งมาจาก อำเภอพนัสนิคม-บ้านหนองคอก และอีกสายหนึ่งจากอำเภอนมสารคาม - อำเภอสนาบชัยเขต - บ้านหนองคอก (เส้นทาง ๓๒๔๕ และ ๓๒๕๕ ช่วงที่๑) บ้านหนองคอกพัฒนาขึ้นมาเป็นตลาด มีห้องแถว และร้านขายของชำ พ่อค้าแม่ค้าเข้ามาตั้งร้านขายของมากขึ้น

บ้านนายาว จากเดิมก่อนปี พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นป่าดงดิบ เป็นเขตพรมแดนติดกับอำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว คนกลุ่มแรกที่เข้าไปบริเวณนี้คือ ลูกจ้างตัดไม้ของบริษัท ที่เข้าไปทำทางตัดไม้ และรับจ้างตัดไม้ เมื่อเข้าสู่ช่วงของการสัมปทานป่าไม้ครั้งที่ ๒ ทำให้มีแรงงานรับจ้างตัดไม้หลังไหลเข้าสู่บริเวณนี้โดยเข้าทางอำเภอเขาฉกรรจ์ ที่ห่างจากบ้านนายาวเพียง ๓๕ กิโลเมตร ในช่วงก่อน พ.ศ. ๒๕๒๐ การเดินทางจากบ้านนายาวมาอำเภอสนาบชัยเขต ทำได้โดยอ้อมไปที่อำเภอเขาฉกรรจ์ - สระแก้ว - นมสารคาม เนื่องจากถนนสายชำป่างามนั้นตัดทางทะเลถึงแค่บ้านหินแร่ เลยจากบ้านหินแร่เข้าไปเป็นป่าดงดิบ จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. ๒๕๔๐ บ้านนายาวมีจำนวนครัวเรือน ถึง ๑,๘๐๐ หลังคาเรือน

เหตุการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว มีรถบรรทุกคันแล้วคันเล่าที่พาคนอพยพเข้ามาจนจินดาชาวบ้านป่า บ้านเรือนปลูกสร้างเพิ่มมากขึ้นตลอดเวลา จนกลายเป็นชุมชนใหม่กระจายอยู่รอบชุมชนบ้านป่าเดิม พื้นที่ป่าลดลงอย่างรวดเร็ว มีไฟไหม้ป่าเกิดขึ้นทุกวัน จากปี พ.ศ. ๒๕๑๖ จังหวัดฉะเชิงเทรา มีพื้นที่ป่าทั้งหมด ๑,๖๔๐,๐๐๐ ไร่ มาถึงปี พ.ศ. ๒๕๒๔ มีพื้นที่ป่าเหลืออยู่เพียง ๘๔๖,๒๕๐ ไร่ ภายในชั่วระยะเวลาเพียง ๘ - ๙ ปี พื้นที่ป่าถูกบุกรุกทำลาย ถางแล้วเผาทิ้ง เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจโดยเฉพาะมันสำปะหลังเป็นจำนวนมากถึง ๘๐๐,๐๐๐ ไร่ กว่าไร่ เฉลี่ยแล้วปีละประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ ไร่ หรือวันละ เกือบ ๓๐๐ ไร่

กลุ่มคนที่ปลูกมันสำปะหลังในพื้นที่ของป่าต้นน้ำคลองระบม - สียัด ช่วงก่อนปี พ.ศ. ๒๕๒๔ แยกตามกำลังการผลิตได้เป็น ๒ กลุ่มหลัก ๆ คือ

กลุ่มแรก เป็นกลุ่มที่มีพื้นที่ขนาดเล็กทำตามกำลังแรงงานที่มีในครอบครัว อาศัยระบบการเอาแรงกัน ไม่มีการจ้างแรงงาน จึงทำการเพาะปลูกได้ไม่มาก ครอบครัพละ ๕ - ๑๐ ไร่ อย่างมาก ๒๐ - ๓๐ ไร่ คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มชาวบ้านป่าเดิมและกลุ่มชาวบ้านที่อพยพมาจากภาคอีสานเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งมีวิถีชีวิตอยู่ในระบบเศรษฐกิจ ๒ ระบบ คือ ระบบการทำอยู่ทำกินและระบบการผลิตเพื่อค้าเพื่อขาย

กลุ่มที่สอง คือ กลุ่มนายทุนและคนที่กำลังในการกู้ยืมเงินมาลงทุนในการปลูกพืชเศรษฐกิจ คนกลุ่มนี้ใช้รูปแบบการจ้างแรงงานในการผลิตทั้งระบบ ตั้งแต่ถางป่า ปลูก ทำรูนั่นๆ (ถางหญ้าใน ร่องมัน ๗) ขุดและขนมันสำปะหลังสู่ตลาด จึงสามารถทำการผลิตได้ในพื้นที่เป็นแปลงขนาดใหญ่ ไม่ ต่ำกว่าหนึ่งร้อยไร่ ขึ้นอยู่กับกำลังเงินทุนและคนงานที่มารับจ้าง และในช่วงนี้ชาวบ้านป่าไม่นิยมรับ จ้างเป็นแรงงานผู้อื่น เมื่อขาดแคลนแรงงานกลุ่มนายทุนจึงต้องใช้วิธีการจ้างคนงานจากภายนอกโดย เฉพาะจากภาคอีสาน

กระแสการปลูกมันสำปะหลังรุนแรงในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านป่า เนื่องมาจากราคาที่เป็นอย่างสูง ใจ ทำให้รู้สึกว่าการปลูกมันสำปะหลังแล้วสามารถทำให้ร่ำรวย ส่งผลให้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูก มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ลานตากมัน ๗ ผุดขึ้นราวกับดอกเห็ด จากเดิมที่ชาวบ้านป่าเคยขายผลผลิตหีบ เงินร้อย เพิ่มมาจับเงินเป็นหมื่นเป็นแสนบาท จึงเป็นวัฏจักรอย่างดี

ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๒๒ - ๒๕๒๔ สถานการณ์เริ่มพลิกผัน เมื่อราคามันสำปะหลังตกต่ำตามภาวะ เศรษฐกิจโลก จากเดิมราคา กิโลกรัมละ ๘๐ สตางค์ถึง ๑ บาทกว่า ลดลงเหลือกิโลกรัมละ ๒๕ สตางค์ ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านและกลุ่มนายทุนที่ปลูกมันสำปะหลังโดยตรง เนื่องจากการปลูกมัน สำปะหลังต้องใช้เงินในการลงทุนและการจ้างแรงงานที่สูงขึ้น เมื่อราคาผลผลิตมีราคาต่ำกว่าต้นทุน การผลิต เกษตรกรจึงขาดทุนและอยู่ในสภาพเป็นหนี้เป็นสินกันมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านบางส่วนต้อง สูญเสียที่ดินให้กับเจ้าหนี้ ต้องขายที่ดินใช้หนี้ได้แก่ ชาวบ้านป่าหลายคนจึงเข้าสู่วงจรหนี้สิน เป็นผล ให้การปลูกมันสำปะหลังซบเซาลง

หลังปี พ.ศ. ๒๕๒๕ กระแสการปลูกมันสำปะหลังได้กลับมา “บูม” อีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากมัน สำปะหลังมีราคาสูงขึ้นถึงกิโลกรัมละ ๑ บาท ประกอบกับมีระบบเงินทุนใหม่เข้ามาในชุมชนบ้านป่า ที่ชาวบ้านเรียกว่า “เกี้ยว”

เทคโนโลยีเข้าสู่ชุมชนบ้านป่า

เทคโนโลยีเข้ามาพร้อมกับกลุ่มนายทุนจากชลบุรี โดยเฉพาะเครื่องจักรใหม่ ๆ เช่น รถไถ รถ แตรกเตอร์ รถบรรทุก เป็นต้น ทำให้เกิดการปฏิวัติรูปแบบการปลูกมันสำปะหลังขึ้นในพื้นที่ของชุม ชนบ้านป่า จากเดิมชาวบ้านใช้จอบและแรงงานคนเป็นหลัก ต่อมาเริ่มมีการใช้ควายไถทำรูนั่น ๆ แทนแรงงานคน พอนายทุนจากเมืองชลบุรีเข้ามา ก็เปลี่ยนมาใช้รถแทรกเตอร์ไถคดทั้งแปลงแล้วยก ร่องปลูกต้นมันๆ ทำให้สามารถปลูกมันๆ ได้รวดเร็วขึ้น และใช้แรงงานคนน้อยลง มันสำปะหลังที่ใช้ ปลูกช่วงแรก ๆ เป็นพันธุ์พื้นเมืองที่ให้ผลผลิตน้อย มีคุณภาพต่ำ ต่อมา มีการนำพันธุ์ชนิดใหม่ ๆ เข้ามา แทนหลายพันธุ์ เช่น พันธุ์ระยอง พันธุ์เคอ ๗๗ มันสำปะหลังพันธุ์ดีเหล่านี้เข้ามาพร้อมกับปุ๋ยและสาร เคมีในการฆ่าหญ้า

นายไพบูลย์ เจ็มจรรณ อายุ ๓๗ ปี
ลูกหลานชาวลาวพวน บ้านฝางคลอง

“หลังจากปี พ.ศ. ๒๕๒๐ ขึ้นมาเริ่มทำมัน
สำปะหลังกันเยอะ คนที่มีที่ดินก็ทำมันสำปะหลัง คน
ไม่มีที่ดินก็รับจ้างเขา ก่อน ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ก็ยังใช้
จอบขุดอยู่ ควาก็ไม่ไถ รถไถก็ไม่มี คนชลบุรีมา
สอนไถเดียว มันก็ทำเป็นแต่พวกชลบุรี เราทำไม่เป็น
เราไถเป็นแต่นา ตอนนั้นยังทำมาหากินกันในป่า แล้ว
ก็ยังไล่หมู ไล่ควาย ไล่แก่ง กันอยู่เลย เริ่มมีการเปลี่ยน
แปลงมากก็ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๒๕ - ๒๕๒๖ เพราะว่า
คนเมืองชลบุรีเข้ามา ประคังกับเค้าแก่เกาะขนุนก็เริ่ม
มา คนที่อื่นก็เข้ามามากขึ้น การ“เกี่ยว”ก็เริ่มเข้ามา

ผมมาเริ่มรู้จักคำว่า “เกี่ยว” “ตกเกี่ยว” ก็จากคนชลบุรี คือชาวบ้านเราไม่มีทุน ชาวบ้านเขามีที่
ดินอยู่แล้ว พอเกี่ยวมาก็ทำได้เลย รถก็มาไถให้ คล้าย ๆ ฟรีแต่ต้องส่งให้เขาทีหลัง เพราะฉะนั้นการทำไร่
บ้านเราจึงเริ่มใช้รถไถแล้ว พอมีรถไถก็เต็มทีเลย คราวนี้ก็แข่งกันเกี่ยว เป็นลูกไล่แข่งกัน ป่าไผ่ริมคลอง
ที่มันปล่อยทิ้งไว้ ก็เริ่มมีคนเอารถไถมาคัน กอไผ่ก็กอไผ่เถอะเรียบร้อยเหมือนกัน เอาที่มาปลูกมันฯ ”

การเข้ามาของเทคโนโลยีและปัจจัยการผลิตใหม่ ๆ นี้ ส่งผลให้เกิดการแข่งขันกันปลูกมัน
สำปะหลังอย่างเต็มที่ มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกตลอดเวลา ใช้เงินลงทุนที่สูงกว่าเดิม เนื่องจากต้องซื้อ
ปัจจัยการผลิตจำนวนมากและมีราคาแพง ความต้องการเงินทุนมีมากขึ้น กลุ่มชาวบ้านที่ไม่มีเงินลงทุน
ก็ใช้วิธีแสวงหากู้ยืมเงินจากแหล่งทุนต่าง ๆ แหล่งเงินกู้เดิมมีเงินทุนไม่เพียงพอกับความต้องการ
ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๒๗ - ๒๕๒๘ “ธ.ก.ส.” ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เข้ามามี
บทบาททำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้วิธีการหมุนเงิน กล่าวคือ กู้จาก ธ.ก.ส. คืนให้นายทุน และกู้จากนายทุน
คืนกลับให้ ธ.ก.ส. ซึ่งชาวบ้านต้องแบกรับภาระดอกเบี้ยที่ทบถมทวีคูณขึ้นเรื่อยๆ วงเงินกู้จึงสูงขึ้น
เป็นเงาตามตัว

นอกจากนี้ ธกส. ยังได้นำระบบการส่งเสริมพืชพันธุ์ใหม่หลายชนิดเข้ามา มันสำปะหลังพันธุ์
ใหม่ เทคโนโลยีสมัยใหม่ ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดแมลงและวัชพืช รถไถ ฯลฯ ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยน
แปลงในระบบการผลิตของชุมชนบ้านป่าเป็นอย่างมาก จากเดิมเป็นการพึ่งธรรมชาติ พึ่งแรงงานคนใน
ครอบครัวและเครือญาติ ได้เปลี่ยนมาเป็นพึ่งเทคโนโลยี เงินทุน และแรงงานจากภายนอก มีการปลูก
ในพื้นที่ขนาดใหญ่ เป็นผลให้พื้นที่ป่าไม้ถูกถางทำลายไปกว่า ๒๒๓,๘๕๕ ไร่ พร้อมกับการเพิ่มขึ้น
ของประชากรกว่า ๔๒,๑๒๐ คน (พ.ศ. ๒๕๒๓ - ๒๕๓๔) ชาวบ้านป่าจึงมีวิถีชีวิตที่รีบเร่ง เนื่องจาก

ต้องออกไปทำไร่ ทำให้ไม่มีเวลาหาอยู่หากินเหมือนอดีต ประกอบกับพื้นที่ป่าที่เคยเป็นแหล่งอาหารก็หายไปจากชุมชนด้วย

การเข้ามาของมันสำปะหลังในรอบสองนี้ ได้มีการนำเทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่เข้ามาด้วย นำเครื่องจักรกลการเกษตร จำพวก รถไถ เครื่องจักรกลการเกษตร รถไถเข้ามา การถากถาง โคนไม้ ขุดตอ กระทำได้ง่ายขึ้น นำปัจจัยการผลิต ปุ๋ยเคมี สารเคมี และพันธุ์ ปักจี้เหล่านี้เอื้อให้พื้นที่การปลูกมันสำปะหลังขยายตัวอย่างรวดเร็ว

(บน) รถไถ เครื่องจักรที่ทำให้มีการขยายพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังเต็มพื้นที่ป่าตะวันออก (ล่าง) การเตรียมพื้นที่ปลูกมันสำปะหลัง ทำการไถ และยกร่องไว้ รอการเสียบท่อนพันธุ์

“อ้อยมาป่าเตียน” เป็นคำพูดที่ติดปากชาวบ้านป่า เนื่องจากอ้อยเป็นพืชเศรษฐกิจอีกชนิดหนึ่งที่มีผลต่อการทำลายพื้นที่ป่า และวิถีชีวิต ซึ่งเข้ามาพร้อมกับนายทุนเมืองชลบุรี และเป็นพืชชนิดเดียวที่ใช้ระบบโคกดำในการเพาะปลูก เรียกว่า **“เกี้ยว”** จึงมีการผูกขาดสูง ราคาขึ้นอยู่กับความต้องการของตลาดโลก เดิมอ้อยปลูกมากในเขตจังหวัดชลบุรีแล้วค่อยขยายพื้นที่เข้ามายังชุมชนบ้านป่า

ก่อนปี พ.ศ. ๒๕๒๕ มีการปลูกอ้อยกระจายอยู่หลายพื้นที่ แถบบ้านลาดกระทิง บ้านหลุมมะขาม และตำบลเขาหินซ้อน หลังจากนั้นอ้อยได้ขยายเข้ามาตามเส้นทางสายพนัสนิคม - เกาะจันทร์ - เกาะโพธิ์ - หนองไม้แก่น - บ้านหนองคอก การเข้ามาของอ้อยพร้อมทั้งเงินทุนและเครื่องจักรในครั้งนี้ มีผลให้ผืนป่าที่ยังหลงเหลืออยู่ของพื้นที่คลองระบม - สียัด ถูกทำลายเป็นจำนวนมากขึ้น พื้นที่ดำริมคลองที่มีสภาพเป็นป่าธรรมชาติและเป็นแหล่งหากินของชาวบ้านป่า ที่หลงเหลืออยู่เนื่องจากไม่สามารถทำการปลูกมันสำปะหลังได้ในช่วงที่ผ่านมา ถูกบุกรุกทำลายเพื่อทำการปลูกอ้อย ซึ่งมีผลกระทบต่อการใช้หากินของชาวบ้านป่าโดยตรง

เนื่องจากอ้อยเป็นพืชที่มีระบบการผูกขาด ราคาอ่อนข้างตายตัว จะได้กำไรมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับผลผลิตที่ได้และต้นทุนการผลิตที่ใช้ ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๒๖ ราคาน้ำตาลในตลาดโลกตกต่ำลงอย่างมาก ทำให้เกษตรกรชาวไร่อ้อยต้องประสบกับภาวะขาดทุน เป็นหนี้สินนายทุนและโรงงานน้ำตาลกันเป็นจำนวนมาก หลายคนต้องสูญเสียที่ดินให้กับนายทุนและโรงงานน้ำตาล บางรายต้องหันกลับไปปลูกมันสำปะหลังเหมือนเดิม ยกเว้นคนที่มีเงินทุนมากและมีพื้นที่ขนาดใหญ่จึงจะสามารถปลูกอ้อยมาจนถึงปัจจุบันได้ เป็นเหตุให้การปลูกอ้อยซบเซาลง ประกอบกับโรงงานผลิตน้ำตาลที่เคยตั้งอยู่แถบภาคตะวันออกเฉียงใต้ขยับโยกย้ายขึ้นไปตั้งอยู่ที่ภาคอีสาน

(บนซ้าย) รถบรรทุกอ้อยเข้าสู่โรงงานน้ำตาลทรายที่สระแก้ว รถบรรทุกใช้เส้นทาง บ้านจำป่างม-อ่างเก็บน้ำระบบ ก่อนจะตัดทะลุออกเขาหินซ้อน ดึงแถวสร้างไม่เสร็จ ด้านหน้ารถสิบล้อ คือ ร่องรอยของกระแสน้ำใหม่ท่าตะเกียบ (บนขวา) สองข้างทางบางช่วงระหว่างบ้านชมพูและวังวุ้ง คือ ไร่อ้อย สลับกับนาข้าว ดันไม้สูงเด่นซ้ายมือของภาพ คือ ดันยางนา

นอกจากมันสำปะหลังและอ้อยแล้ว ยังมีพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ อีกหลายชนิด ที่มีการส่งเสริมและนำเข้ามาปลูก ในพื้นที่ ตามแต่กระแสความนิยม ดังนี้

ยูคาลิปตัส เป็นพืชที่เข้ามาในช่วงจังหวะที่มันสำปะหลังและอ้อยประสบปัญหาเรื่องราคาและผลผลิตตกต่ำ เกิดภาวะขาดทุนเป็นหนี้สิน ยูคาลิปตัสเข้ามาโดยกระบวนการส่งเสริมของภาครัฐและบริษัทเอกชน ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๒๖ - ๒๕๒๗ เป็นลักษณะของความร่วมมือระหว่างบริษัทเอกชนกับเกษตรกรผู้ปลูก มีการประกันราคาและมีโรงงานมารับซื้อผลผลิต ทำให้ชาวบ้านหันมาปลูกยูคาลิปตัสเป็นพื้นที่หลายหมื่นไร่ แต่ยังน้อยกว่ามันสำปะหลังมาก เนื่องจากการปลูกต้องใช้ระยะเวลาประมาณ ๔ - ๕ ปีจึงสามารถตัดขายได้และราคาไม่ได้เป็นอย่างที่ประกันไว้ ต่างจากมันสำปะหลังที่ได้ผลผลิตทุกปี ถึงแม้ว่าราคาจะไม่แน่นอนก็ตาม

(บนซ้าย) พื้นที่ปลูกยูคาลิปตัส เป็นที่ตั้ง
“เมืองสนามไชยเขตร” (บนขวา) ถนน
เส้นทางใต้อ่างเก็บน้ำระบม-วัดท้าวอุไท
สองฟากถนนสุดหุบเขา (ล่าง) การปลูก
พืชหลายชนิด จากพื้นที่นามของ
ภาพ ได้เปลี่ยนมาปลูกมันสำปะหลังและ
ยูคาลิปตัส

การปลูกยูคาลิปตัสส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่แถบคลองระบม เนื่องจากเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับพื้นที่
ของบริษัทรถสวนป่ากิตติจำกัด อีกทั้งยังมีเส้นทางรถขนส่งผลผลิตสะดวก ตามเส้นทางบ้านนา - เขา
หินซ้อน ส่วนพื้นที่แถบคลองสียัด มีการปลูกยูคาลิปตัสไม่มากนัก

มะม่วงหิมพานต์ เข้ามาในเวลาใกล้เคียงกับยูคาลิปตัส โดยการส่งเสริมของหน่วย
งานภาครัฐและเอกชน อย่างเป็นระบบ โดยมีทั้งเงินทุนให้กู้จาก ธกส. มีพันธุ์และเทคนิคการจัดการ
รวมทั้งมีการประกันราคาซื้อขายจากบริษัทเอกชน(Contract Framming) เกษตรกรเป็นเพียงผู้ปฏิบัติตาม
ทำให้ชาวบ้านป่ารู้จักพันธุ์ “มาบุญครอง” และได้ทดลองปลูกกันหลายราย แต่ผลปรากฏว่าผลผลิต
และราคาไม่ได้เป็นไปตามข้อตกลง ทำให้ชาวบ้านประสบกับปัญหาการขาดทุนซ้ำซาก หนี้สินเพิ่มพูน
มากขึ้น ทำให้เกษตรกรหลายรายได้ตัดสินใจตัดโค่นต้นมะม่วงหิมพานต์ทิ้ง เพื่อนำที่ดินไปปลูกอย่าง
อื่นแทน

มะละกอ เป็นพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ เน้นการผลิตเพื่อขายให้กับโรงงานผลไม้กระป๋อง ที่
ตั้งอยู่ในภาคตะวันออก ที่นาที่ไร่บางส่วนซึ่งอยู่ใกล้แหล่งน้ำจะถูกเปลี่ยนไปปลูกมะละกอแทน เป็น

แปลงขนาดเล็ก ๆ ประมาณ ๑๐ - ๒๐ ไร่ มะละกอพันธุ์ใหม่นี้ อ่อนแอต่อโรค และแมลง ต้องย้ายพื้นที่ปลูกหมุนเวียนอยู่ตลอดเวลา หากปลูกติดต่อกันเป็นเวลานานเกิน ๓ ปี จะทำให้ผลผลิตลดลง และยืนต้นตาย ประกอบกับราคาที่โรงงานประกันให้ในช่วงเริ่มต้นของการผลิตที่กิโลกรัมละ ๔-๘ บาท แต่เมื่อผลผลิตมีป้อนให้โรงงานมากขึ้น ราคาจึงตกต่ำเหลือกิโลกรัมละ ๑-๓ บาท อีกทั้งไม่สามารถผลิตเมล็ดพันธุ์เองได้ ทำให้ต้นทุนในการผลิตสูงขึ้นเป็นเงาตามตัว ปัญหาการขาดทุนและหนี้สินจึงตามมา เช่นเดียวกับการปลูกพืชไร่ชนิดอื่น ๆ ที่เคยปลูกมาก่อนหน้านั้น

มะละกอโรงงาน เริ่มปลูกกำไรดี แต่นานไปเริ่มขาดทุน จากโรคแมลงรบกวนและ ราคา

จากการส่งเสริมการทำการเกษตรเพื่อการค้าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ทำให้อาชีพและระบบการผลิตทางการเกษตรของชุมชนบ้านป่าเปลี่ยนแปลงไป จากอดีตที่ระบบการผลิตทางการเกษตรมีความหลากหลายน้อย มีพื้นที่หลายแสนไร่ แต่ปลูกพืชไม่กี่ชนิด เช่น มันสำปะหลัง อ้อย ข้าวโพด ยูคาลิปตัส ส่วนมากจะทำเหมือน ๆ กันเป็นแปลงขนาดใหญ่ แต่หลังจากปี พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นต้นมา มีการเพาะปลูกที่ความหลากหลายมากขึ้น มีการทำสวนไม้ผล เช่น ขนุน มะม่วง กระท้อน ฯลฯ มีการทำปศุสัตว์ เช่น วัวเนื้อ วัวนม หมูฟาร์ม หมูป่า ไก่เนื้อ ไก่ไข่ ฯลฯ รวมทั้ง ทำนา ทำไร่ และบางส่วนยึดอาชีพปลูกผักขาย เช่น คื่นหีป กวางตุ้ง กะหล่ำปลี

แต่ว่าในระบบการผลิตทางการเกษตรที่มีความหลากหลายมากขึ้นนี้ ก็ยังอยู่ในกระแสนของการผลิตเพื่อการค้า เป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ชาวบ้านป่าไม่มีพื้นฐานความรู้ในการจัดการกับพืชชนิดนั้น ๆ ประกอบกับการผลิตที่เน้นเพื่อขาย ไม่ได้อยู่บนฐานความคิดเรื่องการผลิตเพื่อยังชีพเหมือนชาวบ้านป่าในอดีต ทั้งนี้ระบบการผลิตทางการเกษตรของชุมชนบ้านป่าได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างสิ้นเชิง สิ่งที่ตามมา คือ สภาพของปัญหาและเรื่องราวใหม่ ๆ ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในอดีตก็เริ่มมีมากขึ้น เช่น ปัญหาปากท้อง สุขภาพ ครอบครัวยากจน และวัฒนธรรม ทำให้ชาวบ้านป่าต้องปรับตัวเพื่อที่จะเรียนรู้กับสภาพของปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

การเข้ามาของคนนอก

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจของชุมชนบ้านป่า มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและรุนแรง เรื่องของการทำไม้และการปลูกพืชไร่เป็นเพียงปัจจัยเบื้องต้น แต่จุดที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากที่สุด คือ การอพยพเข้ามาของคนจากภายนอก ที่เข้ามาหลายช่วงเวลา จนถึงปัจจุบันนี้ในพื้นที่ป่าคลองระบบ - สียัด มีคนดั้งเดิมน้อยกว่าคนที่อพยพเข้ามาใหม่หลายเท่าตัว การเข้ามาของคนนอก ถ้าดูตามช่วงเวลาและเป้าหมายของการเข้ามา สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ กลุ่มหลัก ๆ คือ

กลุ่มที่ ๑ รับจ้างทำน้ำมันยางและตัดไม้ ก่อนปี พ.ศ. ๒๕๐๐ คนในพื้นที่ของคลองระบบและคลองสียัด มีชุมชนอยู่ประมาณ ๑๕ ชุมชนมีครัวเรือนอยู่ประมาณ ๓๐๐ - ๔๐๐ หลังคาเรือน (และมีประชากรอยู่ประมาณ ๑,๕๐๐ - ๒,๐๐๐ คน) นับว่าเป็นจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนพื้นที่ที่กว้างใหญ่ของผืนป่าคลองระบบ-สียัด ที่มีมากกว่า ๑.๗๕ ล้านไร่ ในจำนวนนั้นไม่ใช่คนดั้งเดิมของบ้านป่าทั้งหมด ส่วนหนึ่งเป็นคนจากภายนอกที่เข้ามาเพื่อรับจ้างทำน้ำมันยางให้กับเจ้าของหลุมยางในพื้นที่ และรับจ้างตัดไม้ให้กับบริษัทเอื้อวิทยาฯ ในช่วงสัมปทานทำไม้รอบแรก คนกลุ่มนี้เข้ามามีความสัมพันธ์กับชาวบ้านป่า หลายคนแต่งงานกับสาวชาวบ้าน และปักหลักอยู่ในชุมชน

ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๐ - ๒๕๑๓ มีการอพยพเข้ามามากขึ้น เพื่อรับจ้างตัดไม้ และถางป่าปลูกพืชไร่ให้กับกลุ่มนายทุน ส่วนใหญ่เป็นแรงงานอพยพ คือ เมื่อหมดงานรับจ้าง ก็เดินทางกลับบ้านเดิมของตน มีส่วนน้อยที่เข้ามาจับจองผืนป่า เพื่อตั้งบ้านเรือน

หลังปี พ.ศ. ๒๕๑๓ รัฐบาลให้สัมปทานทำไม้ในป่าภาคตะวันออกแก่เอกชนอีกครั้ง มีกลุ่มนายทุนหลายกลุ่มเข้ามายังพื้นที่ ส่งผลให้มีแรงงานอพยพเป็นจำนวนมากเข้ามารับจ้างทำไม้ ประมาณ ปี พ.ศ. ๒๕๑๘ - ๒๕๑๙ สภาพของป่าบางส่วนจึงเสื่อมโทรมลง ทำให้กลุ่มนายทุนและผู้มีอิทธิพลได้เข้ามาจับจอง และทำการถางป่า ขยายพื้นที่ปลูกพืชไร่เป็นจำนวนมาก เป้าหมายการอพยพเข้ามาของคนจากภายนอก จึงเปลี่ยนมารับจ้างถางป่าปลูกพืชไร่แทนการทำไม้ และมีบางส่วนเริ่มเข้ามาจับจองผืนป่า และซื้อขายผืนป่ามากขึ้น เกิดเป็นกระแสของการถางป่าเผาป่า เพื่อการขยายพื้นที่ปลูกพืชไร่ ประกอบกับช่วงนี้มีการตัดถนนทางหลวงหลายเส้นทาง คือ

๑) ถนน ๓๐๔ กรุงเทพฯ - ฉะเชิงเทรา - พนมสารคาม - กบินทร์บุรี - ปักธงชัย - นครราชสีมา ถนนเส้นนี้ชักนำคนจากภาคตะวันตก ภาคกลาง และภาคใต้เข้ามาโดยผ่านทางฉะเชิงเทรา และคนภาคอีสานผ่านทางนครราชสีมา

๒) ถนนสายยุทธศาสตร์ ๓๑๑ ที่สร้างขึ้นประมาณพ.ศ. ๒๕๑๐ เมื่อสงครามเวียดนามลูกโซน การขนส่งลำเลียงอาวุธยุทโธปกรณ์และกำลังพลทหารจากสนามบินอู่ตะเภา - เขาหินซ้อน บรรจบกับเส้นทาง ๓๐๔ ที่สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว มุ่งสู่กบินทร์บุรี โคราข อุบลราชธานี

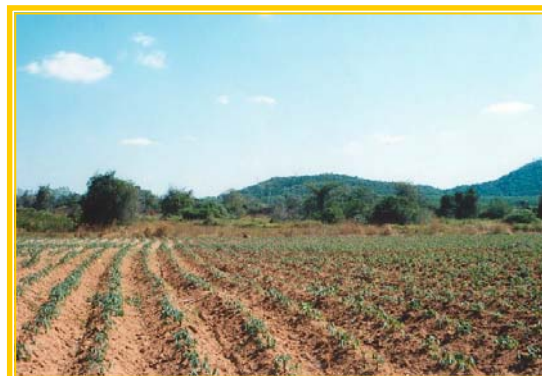
๓) ถนน ๓๑๗ สระแก้ว-จันทบุรี สร้างประมาณ ปี ๒๕๑๑ - ๒๕๑๒ ถนนเส้นนี้แบ่งพื้นที่ป่าของประเทศไทยกับกัมพูชาชัดเจน และชักนำคนจากอีสานใต้ลงมาทางบุรีรัมย์ - สระแก้ว - เขาฉกรรจ์ - วังน้ำเย็น - ปะตัง - จันทบุรี

๔) ถนน ๓๒๔๕ พนมสารคาม - สนามชัยเขต - บ่อทอง - เกาะจันทร์ - หนองใหญ่ - ปลวกแดง

๕) ถนน ๓๒๕๕ ช่วงที่ ๑ สนามชัยเขต - บ้านหนองคอก

กลุ่มที่ ๒ ถางป่าปลูกมันสำปะหลัง ปี พ.ศ. ๒๕๑๘ - ๒๕๒๔

จากการเปิดกว้างของภาครัฐในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๓ (พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๑๙) ที่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจโดยเร่งการพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า รัฐเป็นผู้ลงทุนก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานด้วยการกู้เงินจากต่างประเทศ และหาทางชำระหนี้สินด้วยการเร่งการส่งออกสินค้าทางการเกษตร ทำให้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกจำนวนมาก พื้นที่ป่าลดลง และมีการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจเป็นหลัก (อภิรัช, ๒๕๔๔ : ๕๕๗)

การใช้ประโยชน์จากที่ดินเปลี่ยนแปลง จาก พื้นที่ป่าไม้ เป็นพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว กว้างสุดหูสุดตา (ล่างซ้าย) มีเครื่องจักรกลการเกษตรเข้ามาทดแทนแรงงานคน ทำให้การขยายพื้นที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว อีกทั้งการรื้อถอนปลูกมัน ฯ ตามแนวลาดเทของพื้นที่ทำให้เกิดการชะล้างพังทลายของหน้าดินรวดเร็วและรุนแรง เพียงไม่กี่ปี ความอุดมสมบูรณ์ก็จากไป (บนขวา) หากเมื่อใดที่มัน ฯ มีราคา พื้นที่ป่าเล็กป่าน้อยที่กระจายอยู่ จะถูกแปรสภาพเป็นไร่มัน ฯ ทันที

ช่วงนี้มีการพัฒนาและสร้างถนนเข้ามาในพื้นที่ของชุมชนบ้านป่าคั่นน้ำมาอีกหลายเส้นทาง ส่วนมากเป็นถนนที่เกิดจากการชักลากซุง เช่น ถนนจากสนามชัยเขต - ท่าซุง - พุ่งยายชี - ชมพู - วังวู้ - ท่ากลอย - ท่าคาน - กรอกสะแก - คลองตะเกรา - หนองคอก ที่ชักนำคนจากภาคอีสานเข้าสู่พื้นที่บริเวณฝั่งคลองสียัดด้านในซึ่งผ่านหมู่บ้านดั้งเดิม ถนนสายสนามชัยเขต - ซำป่างาม - บ้านนา - หินแร่ ชักนำคนจากภาคอีสานที่ตามมาตามเส้นทาง ถนน ๓๑๑, ๓๐๔ เข้าสู่พื้นที่ฝั่งคลองระบบ ซึ่งคนทางฝั่งนี้จะหยุดการรูกป่าที่บ้านหินแร่ เพราะเลยจากนี้ไปเป็นป่าดงดิบ ถนนคลองวัง - ซำป่างาม ที่เกิดจากเมื่อครั้งทหารอเมริกันสร้างทาง ๓๐๔ เพื่อหาแหล่งลู่รังทำถนน จึงเกิดชื่อ กรอกคั่ววน กรอกสมบูรณ์ ขึ้น

การเกิดของเส้นทางเหล่านี้เปิดโอกาสให้มีการบุกรุกป่า ไล่ป่าขยายพื้นที่ปลูกพืชไร่ ได้อย่างเต็มที่ ส่งผลให้ผู้คนหลั่งไหลเข้ามาพื้นที่ป่าตะวันออกตามถนนทางหลวงที่ตัดผ่าน และทางลากซุงนับร้อยเส้นที่ตัดชอยอยู่ในผืนป่า จากการชักชวนญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน จากปากต่อปาก และจากสื่อต่าง ๆ ที่มีการพูดถึงป่าตะวันออก ในช่วง ปี พ.ศ. ๒๕๑๘ นั้น บางวันมีรถชนคนเข้ามาเป็นคันรถสิบล้อ เป็นการอพยพพากันเป็นครอบครัว เป็นกลุ่ม เพื่อมาจับจองป่า ซื่อป่า ไล่ป่า เผาป่าทิ้ง ต้องการเพียงที่ดินเพื่อปลูกพืชไร่

กลุ่มที่ ๓ กระแสตื่นมันล่าปะหลัง ระหว่าง ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ - ๒๕๓๒

ยุคของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี เกิดวิกฤติการณ์ของราคาน้ำมันและภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ซึ่งส่งผลกระทบต่อประเทศไทยด้วย ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๑ - ๒๕๒๔ เป็นช่วงที่ราคาสินค้าเกษตรตกต่ำทั่วโลกเป็นเวลานาน ทำให้กระแสของพืชเศรษฐกิจของประเทศไทยซบเซาอยู่ช่วงหนึ่ง (อภิชัย. ๒๕๔๔ : ๕๕๕ - ๕๖๐) เป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ภาคอีสาน มีการปลูกพืชเศรษฐกิจมานาน ทำให้ที่ดินขาดความสมบูรณ์ ผลผลิตน้อยลง ประสบกับภาวะขาดทุน ส่งผลให้เกษตรกรบางส่วนสูญเสียที่ดินทำกินให้กับนายทุนเงินกู้ มีการอพยพเคลื่อนย้ายไปหาที่ดินทำกินแห่งใหม่ โดยเฉพาะในพื้นที่ป่าคลองระบบ - สียัดที่เป็นป่าผืนใหญ่และมีภูมิประเทศเป็นที่ราบที่กว้างใหญ่ที่สุดในป่าตะวันออก และเป็นผืนป่าสุดท้ายของประเทศไทย ที่เป็นเป้าหมายของการบุกรุก

อีกทั้งมันล่าปะหลังมีราคาแพงขึ้น มีการนำเทคโนโลยีและปัจจัยการผลิตสมัยใหม่เข้ามา ทำให้การขยายพื้นที่เพาะปลูกได้มากและรวดเร็ว มีผู้คนเดินทางเข้ามาอยู่ตลอดเวลา กลุ่มคนที่เข้ามาแบ่งพื้นที่การอพยพได้ ๔ เขต เขตที่ ๑ เข้ามาทางชลบุรี โดยอาศัยถนน ๓๑๑ ลงมาจากอีสานตอนบน-โคราช นั่งรถโดยสารโคราช-ระยอง มาลงที่เกาะจันทร์ เกาะโพธิ์ ก่อนย้อนมาที่แปลงยาว หนองไม้แก่น และหนองคอก ซึ่งเส้นทางนี้คนจากเมืองชล ฯ และระยอง นิยมใช้ด้วยเช่นกัน เขตที่ ๒ เข้ามาตาม ถนน ๓๐๔, ๓๑๑ ต่อเชื่อมมาสนามชัยเขต ก่อนจะแยกเข้าสองเส้นทาง เส้นหนึ่งเข้าไปทางคลอง

ระบม ผ่านบ้านชำป่างาม บ้านนา หยุตที่บ้านหินแร่ (ซึ่งจะไปบรรจบกับเขตที่ ๓ ที่เข้ามาทางเขาฉกรรจ์ - บ้านยาว) อีกเส้นหนึ่งเข้ามาทางสองฝั่งคลองสียัด ชุดหนึ่งเข้ามาตามทางลากซุงเดิมที่อยู่ฝั่งขวาของคลองสียัด อีกชุดหนึ่งมาตามถนน ๓๒๕๕ สิ้นสุดที่บ้านหนองคอก และเลยลึกเข้าไปทางด้านใน บรรจบกับเขต ๔ ที่ใช้ถนน ๓๑๗ สระแก้ว - จันทบุรี กลุ่มนี้เข้าสู่พื้นที่โดยหยุตที่วังน้ำเย็น และมาตามทางลากซุงเดิม มุ่งสู่ใจกลางป่า

ตารางที่ ๑๑ แสดงจำนวนประชากรในพื้นที่ชุมชนบ้านป่าต้นน้ำคลองระบม - สียัด

พ.ศ.	อำเภอสนามชัยเขต		อำเภอท่าตะเียบ	
	ประชากร		ประชากร	
	จำนวนคน	หนาแน่น	จำนวนคน	หนาแน่น
๒๕๒๓	๓๑,๕๘๘	๑๑.๖๖	*	*
๒๕๓๓	๓๔,๑๐๘	๒๖.๒๔	*	*
๒๕๓๖	๖๐,๕๖๕	๓๖.๐๑	๓๒,๘๖๖	๐.๓๕
๒๕๓๘	๖๒,๑๕๔	๓๘.๐๐	๓๔,๓๖๕	๓๒.๕๘
๒๕๔๑	๗๖,๖๕๔	๔๖.๐๐	๓๘,๐๓๐	๓๖.๐๐
๒๕๔๓**	๖๖,๐๕๓	๓๕.๖๖	๓๖,๔๒๑	๓๕.๔๘
* อำเภอท่าตะเียบ ยังเป็นตำบลท่าตะเียบขึ้นกับอำเภอสนามชัยเขต				
** มีหมู่บ้านรวมกัน ๒ อำเภอทั้งสิ้น ๕๕ หมู่บ้าน				
ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎามนตรี				

มีการก่อสร้างบ้านเรือนอยู่กันเป็นกลุ่มเป็นชุมชน มีชุมชนใหม่เกิดขึ้น กระจายอยู่เต็มพื้นที่ป่าคลองระบม - สียัดหลายสิบชุมชน (ตารางที่๑๑) จะเห็นได้ว่า จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นในรอบ ๑๘ ปี (พ.ศ. ๒๕๒๓ - ๒๕๔๑) มีประชากรเพิ่มขึ้นถึง ๗๖,๘๖๖ คน พื้นที่ป่าไม่หายไปกว่า ๔๐๐,๐๐๐ ไร่ อย่างไรก็ตาม กลุ่มคนจากภายนอกที่อพยพเข้ามาอยู่นั้น ส่วนใหญ่แล้วไม่ได้เข้ามาจัดตั้งบ้านเรือนอยู่ร่วมกับชุมชนเดิม มีเพียงบางส่วนที่เข้ามามีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนบ้านป่า ทั้งการแต่งงานและเครือญาติ ส่วนใหญ่ตั้งชุมชนอยู่ลึกเข้าไปในป่า ตามเส้นทางซีกลากไม้ที่ตัดซอยจากทางหลักทั้ง ๓ สาย ล้อมรอบชุมชนเดิม ซึ่งมีพื้นที่ให้จับจองมากมาย

แรงจูงใจที่ทำให้เกิดการอพยพเข้ามาในพื้นที่ คือ ความต้องการที่ดินเพื่อปลูกพืชไร่ และความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่า หลายชุมชนเลือกที่จะตั้งอยู่ใกล้แหล่งน้ำ ไม่ว่าจะเป็น บ่อน้ำ ลำรางน้ำ น้ำซับ ที่ชุ่มน้ำต่าง ๆ แต่แหล่งน้ำเหล่านั้นไม่มีน้ำตลอดทั้งปี ดังนั้นกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาภายหลัง จึงเหลือพื้นที่ที่จะตั้งชุมชนอยู่ห่างจากแหล่งน้ำออกไป

บทที่ ๗ ...

การเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของชุมชนบ้านป่า

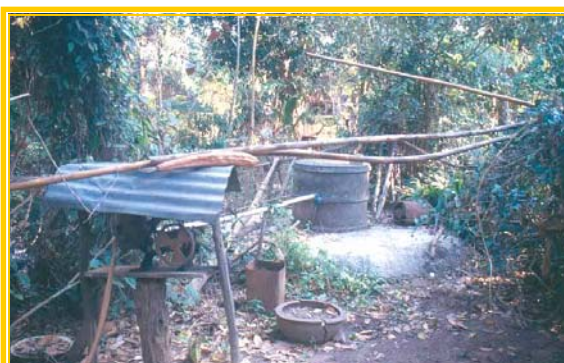
ชุมชนบ้านป่าในช่วงกาลเวลา ๑๐๐ ปี ได้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาในหลาย ๆ ด้าน แต่ถึงกระนั้น ก็ยังมีอีกหลายด้านที่คงอยู่ในเรื่องเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการแต่งงาน งานบุญเจ้าพ่อเขากา ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและทรัพยากร วิถีชีวิต อาชีพ เป็นต้น

แหล่งน้ำกับการเปลี่ยนแปลง

จากการที่ผู้คนเข้ามาเป็นจำนวนมาก แต่พื้นที่ที่มีแหล่งน้ำและเหมาะสมกับการตั้งบ้านเรือนมีจำนวนจำกัด ทำให้กลุ่มคนที่อพยพเข้ามาใหม่ ต้องออกไปตั้งบ้านเรือนอยู่ไกลแหล่งน้ำ ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงสภาพการตั้งบ้านเรือน จากเดิมที่นิยมตั้งอยู่ริมฝั่งคลอง เปลี่ยนไปตั้งอยู่ตามสองฝั่งถนน ทำให้มีปัญหาเรื่องน้ำที่จะใช้ในการอุปโภคและบริโภค เฉพาะอย่างยิ่งในช่วงฤดูแล้ง

(บนซ้าย) เมื่อชุมชนยังสัมพันธ์กับคลอง แหล่งน้ำอยู่ใกล้ ไม่ขาดแคลน (บนขวา) แต่เมื่อชุมชนถอยห่างคลอง เข้าสู่ถนน ห่างไกลแหล่งน้ำธรรมชาติ จึงต้องแสวงหาแหล่งน้ำใต้ดิน บ่อบาดาลจึงเกิดขึ้นมากมาย ตามหมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อใช้อาบและกิน (บนขวา) บ่อบาดาลของชุมชนวังวุ้งประเภทตักน้ำขึ้นมา (ล่างขวา) บ่อบาดาลของชุมชนประเภทโยกมือ ที่บ้านวังวุ้ง (ล่างซ้าย) บ่อบาดาลประเภทใช้ปั้มน้ำส่วนตัวที่บ้านฝั่งคลอง

การแก้ปัญหาของชาวบ้านในช่วงแรก ต้องไปหาน้ำจากแหล่งน้ำที่ไกลจากชุมชน บางแห่งต้องขุดบ่อน้ำตื้นกลางลำคลองหรือลำรางน้ำมาใช้ในฤดูแล้ง เมื่อมีเครื่องมือที่ทันสมัยจึงได้ทำการขุดบ่อน้ำบาดาลใช้ มีทั้งความร่วมมือของคนในชุมชนช่วยกันขุดและหน่วยงานจากภาครัฐเข้ามาขุดให้

เครื่องมือเครื่องใช้ของชาวบ้าน ในการกักเก็บน้ำ จากเดิมใช้ปั๊บนํ้าตามลำคลองมาใส่โอ่งมาเป็นการขุดบ่อน้ำตื้น (ลึก ๔ - ๘ เมตร) บ่อน้ำบาดาล (บ่อโยก) แต่ต้องโยกให้น้ำขึ้นมาใส่แกลลอนใช้รดเงินมาใส่ไว้ในโอ่ง ปัจจุบันเกือบทุกชุมชนมีระบบน้ำประปาหมู่บ้านใช้ จากการช่วยเหลือของหน่วยงานภาครัฐ ส่วนชุมชนที่ยังใช้น้ำจากบ่อน้ำบาดาลอยู่ ก็ใช้ไฟฟ้าในการสูบน้ำขึ้นมาใช้แทนคนตัก คนโยก ปัญหาการขาดแคลนนํ้ากินนํ้าใช้ ของชุมชนบ้านป่าจึงหมดไป

แต่ทว่า การเปลี่ยนแปลงการใช้น้ำจากแหล่งน้ำต่าง ๆ นี้ ทำให้ความสัมพันธ์ของชุมชนบ้านป่าแปรเปลี่ยนไปด้วย ดั้งเดิมที่ตกเย็นกลับจากไร่นา ทุกคนจะลงไปอาบที่ท่าหน้าของหมู่บ้าน เช่น ท่าน้ำไหลของบ้านฝั่งคลอง ชาวชนจะเล่นน้ำด้วยกัน ในขณะที่หนุ่มสาวจะได้พบปะ คนเฒ่าคนแก่ได้มาพูดคุย ลำคลองจึงเปรียบเสมือนพื้นที่สาธารณะ แต่เมื่อการตั้งบ้านเรือนถอยห่างจากคลองไปยึดถนนเป็นหลัก และมีระบบน้ำประปาใช้มอเตอร์ไฟฟ้าดึงน้ำจากลำคลองไปใช้ส่วนตัวที่บ้าน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเริ่มน้อยลง และในที่สุดลำคลองไม่ได้เป็นพื้นที่สาธารณะอีกต่อไป

ส่วนน้ำที่ใช้ทางการเกษตร ในอดีตชุมชนบ้านป่าจะอาศัยน้ำฝน แต่หลังปี พ.ศ. ๒๕๑๓ เมื่อภาครัฐมีนโยบายการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ เพื่อการส่งออกและการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยเฉพาะ มันสำปะหลัง อ้อย ข้าวโพด ฯลฯ ทำให้ชาวบ้านป่าและผู้คนจากภายนอกเข้ามาบุกเบิกป่าถางป่า เพื่อขยายพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจเป็นจำนวนมาก ทำให้พื้นที่ป่าลดลงอย่างรวดเร็ว พื้นที่ป่าที่เคยเป็นป่าต้นน้ำกลายเป็นที่โล่งเตียนสำหรับปลูกพืชไร่ ส่งผลให้สภาพแวดล้อมของพื้นที่เปลี่ยนไป ฝนตกไม่แน่นอน แหล่งน้ำตามธรรมชาติที่เคยมี เช่น น้ำซับ คลองสายเล็กๆ ที่กระจายอยู่ในพื้นที่ป่าไม่มีน้ำ คลองระบม - สียัดในฤดูแล้งน้ำแห้งขาดเป็นช่วง ๆ วังน้ำเริ่มตื้นเขินเนื่องจากตะกอนดินทรายที่ถูกพัดพามาจากแปลงเกษตรขนาดใหญ่ที่อยู่ด้านบนลงมาทับถม

ขณะที่ระบบการทำการเกษตรของชุมชนบ้านป่าเองเปลี่ยนไป การปลูกพืชที่หลากหลายบางชนิดสามารถปลูกได้โดยอาศัยน้ำฝน แต่หลายชนิดต้องอาศัยระบบการให้น้ำในการเพาะปลูก ปัญหาการขาดแคลนนํ้าในภาคเกษตรจึงเกิดขึ้นโดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง ชาวบ้านต้องพยายามแก้ปัญหาตนเอง ด้วยการสร้างฝายทดน้ำ ขุดสระน้ำขนาดเล็กขึ้นใช้ในพื้นที่ส่วนบุคคลและชุมชน ต่อมาภาครัฐได้เข้ามาสำรวจ และก่อสร้างฝายขนาดเล็กขึ้น ฝายแรก คือ ฝายท่าก่ง อยู่ในเขตบ้านท่าก่ง ตำบลเกาะขนุน และมีการก่อสร้างแหล่งน้ำเพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลา

ต่อมา มีการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำ ๒ โครงการ คือ โครงการคลองระบมตอนล่าง และโครงการคลองสียัด โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาทางการเกษตรและรองรับอุตสาหกรรม อ่างเก็บน้ำคลองระบม สร้างขึ้นคลองระบมที่บริเวณเทือกเขาชะระกำ บ้านชำป่างาม ตำบลท่ากระดาน สร้างแล้วเสร็จเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ และอ่างเก็บน้ำคลองสียัด สร้างขึ้นคลองสียัดที่บริเวณบ้านท่ากลอย ตำบลท่าตะเียบ ก่อสร้างแล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๒

การก่อสร้างอ่างเก็บน้ำคลองสียัด มีผลต่อชุมชนบ้านป่าเป็นอย่างมาก ที่ได้รับผลกระทบโดยตรง คือ บ้านท่าคาน และบ้านกรอกสะแก เมื่อมีการเก็บกักน้ำทำให้พื้นที่หมู่บ้านถูกน้ำท่วมทั้งหมด ชาวบ้านต้องอพยพเคลื่อนย้ายออกไปตั้งบ้านเรือนและชุมชนในที่แห่งใหม่ แล้วยังทำให้เกิดกระแสการซื้อขายที่ดินอย่างรุนแรง ที่ดินมีราคาสูงขึ้นจนถึงหลักหมื่น มีคนจากภายนอกหลายกลุ่มเข้ามาหาผลประโยชน์ มีการเก็งกำไรจากการซื้อขายและค่าเวนคืนที่ดิน เกิดปัญหาความขัดแย้งกันอย่างรุนแรง ถึงขั้นใช้อาวุธปืนตัดสิน มีคนตาย และสูญหายโดยไร้ร่องรอย

การทำการเกษตรรูปแบบใหม่ ชนิดเข้มข้น จำเป็นต้อง **สร้างแหล่งน้ำสำรอง** ในยามหน้าแล้ง กระจายทั่วพื้นป่า มีฝาย (ขนาดเล็ก ขนาดกลาง) คลองชลประทาน และสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ คือ อ่างระบม และอ่างสียัด รองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรม

(บนซ้าย) อ่างเก็บน้ำระบม พื้นที่ได้อ่างเป็นพื้นที่ปลูกยูคาฯ (ล่างซ้าย) อ่างเก็บน้ำคลองสียัด (บนขวา, ล่างขวา) ฝายท่าก่ง ตั้งอยู่ที่บ้านท่าก่ง ตำบลเกาะขนุน และคลองส่งน้ำฝายท่าก่ง ส่งน้ำไปให้เขตอุตสาหกรรมในเขต จังหวัดชลบุรี ฝายท่าก่งสร้างก่อน พ.ศ. ๒๕๐๐ โดยใช้แรงงานคนขุด

จากการซื้อขายที่ดินและค่าเวนคืน ทำให้มีเงินสะพัดเข้ามาในพื้นที่ชุมชนบ้านป่าเป็นจำนวนมาก ชุมชนบ้านป่ามีเศรษฐกิจใหม่เกิดขึ้นหลายสิบคน วันที่มีการจ่ายค่าเวนคืนมีการตั้งเต็นท์ขายรถยนต์มอเตอร์ไซด์ เครื่องใช้ไฟฟ้าขนาดเล็ก การใช้จ่ายเงินที่ได้มาเป็นไปอย่างรวดเร็ว บางคนนำเงินมาซื้อที่ดินและลงทุนเพาะปลูกพืชไร่ บางคนสร้างบ้านใหม่หลังใหญ่โต บางคนซื้อรถปิกอัพ รถจักรยานยนต์ มีรถหลายสิบคันเข้ามาวิ่งในชุมชนบ้านป่า บ้านท่าคันใหม่มีปั้มน้ำมันเกิดขึ้นหลายแห่ง แต่ปัจจุบันได้หยุดกิจการไปกลายเป็นอนุสรณ์ประจำหมู่บ้าน

เหตุการณ์ดังกล่าวได้สร้างความตื่นตัวของธุรกิจชุมชนบ้านป่าเป็นอย่างมาก มีร้านค้าและสินค้าจำนวนมากเข้ามาค้าขายในชุมชนบ้านป่า และมีคนกลุ่มหนึ่งยึดอาชีพเป็นนายหน้าหาซื้อขายที่ดินเพื่อเก็งกำไร และค่าเวนคืนที่ดิน ตามพื้นที่ที่จะมีโครงการก่อสร้างของภาครัฐ ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัด แต่เมื่อภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๔๐ ทำให้หลายคนขาดทุนจนหมดตัว

ด้วยระยะเวลาเพียง ๔ - ๕ ปี ความเฟื่องฟูทางการเงินของกลุ่มคนที่ได้ผลประโยชน์จากอสังหาริมทรัพย์ก็หมดลง คนส่วนใหญ่กลับมาสู่สภาพเดิม ที่มีวิถีชีวิตเหมือนกับชาวบ้านป่าทั่วไป มีอาชีพปลูกพืชไร่ มันสำปะหลัง อ้อย ข้าวโพด ฯลฯ เน้นการทำขายซื้อกิน มีหนี้สินจำนวนมาก บางคนไม่มีที่ดินทำกินต้องทำงานรับจ้างหาเงินเลี้ยงครอบครัว ฯลฯ นับว่าเหตุการณ์ครั้งนี้ เป็นบทเรียนที่สำคัญของชาวชุมชนบ้านป่า อีกครั้งหนึ่ง

นายอำนาจ ประเสริฐโสภณ ผู้ใหญ่บ้านกรอกสะแก เล่าให้ฟังถึง
การสร้างอ่างเก็บน้ำว่า

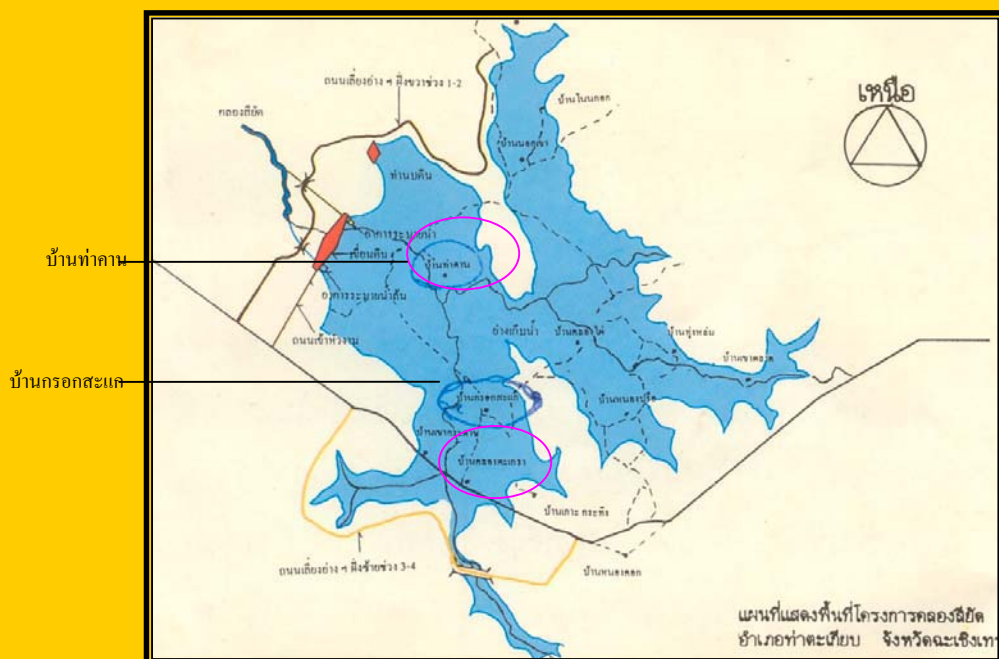
“ตอนที่เขาริเริ่มสร้าง ตอนนั้นผมเป็นผู้ใหญ่บ้านก็ไม่ทราบข้อมูลเลยว่า ผลกระทบมันจะเป็นยังไง เราคิดว่ารัฐทำตรงนี้ดีที่สุด เราก็ยอมเสียสละ ส่วนมากเขาจ่ายให้ค่าที่ดิน ไร่ละ ๒๐,๐๐๐ บาท แล้วอย่างบ้านก็ตามสภาพนะ เขาจ่ายเงินก็จบ คุณจะไปไหนก็ไป คนที่ได้ผลประโยชน์ส่วนมากจะเป็นต่างถิ่น มาจากชลบุรี เขารู้ว่าปลูกอะไรถึงจะได้เงิน อย่างชาวบ้านไม่รู้ก็อยู่กันไปตามสภาพ มาถึงหลวงเขาได้ ก็มา ก็ไม่รู้เขาไม่ถามว่าเราอยากได้อะไร เราไม่รู้

เราคิดว่าเราเสนออะไร ก็กลัวจะผิด จึงไม่ได้เสนอแนะอะไร คิดว่าเขาสร้างน่าจะดี เราก็ลักษณะเหมือนโง่ ไม่มีการเรียกร้องอะไร กระทั่งมาปัจจุบันนี้แล้ว มันถึงมีสื่อต่าง ๆ เข้ามาประทุ้ง มีการเรียกร้องค่าชดเชย ต้องมา สร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้ เมื่อก่อนไม่มี เราก็เลยไม่ทราบข้อมูลต่าง ๆ พวกผมประทุ้งนะ จึงได้ไฟฟ้าและโรงเรียน เพราะรัฐไม่เคยมาเหลียวแลเลย เขาไม่เกี่ยวกับเราเลย มันอยู่ที่ชาวบ้านว่าเราจะไปอยู่ที่ไหน เราคิดว่ารัฐถูกอย่างเดียว เราไม่มีการออกความคิดเห็น (ต่อหน้าถัดไป)

(ต่อจากหน้าที่แล้ว) เราย้ายจากที่เก่ามาอยู่ตรงนี้ได้ประมาณ ๕ ปีกว่า ย้ายจากที่เดิมประมาณปี ๑๘ - ๑๙ จากบ้านกรอกสะแกเดิม มาบ้านปัจจุบันประมาณ ๒ กิโลเมตร ย้ายจากที่เดิมมาทางทิศตะวันออก ย้ายมาจากผลกระทบจากทางรัฐที่สร้างเขื่อนสียัด เขาให้ค่าเรือดอนไม่เยอะ ถ้าคิดในมุมมองกลับมันไม่คุ้มกับหลาย ๆ อย่างที่เราสูญเสียไปที่ตรงนั้น ที่มันจมน้ำไปไม่คุ้ม เขาให้เราไร่ละ ๒๐,๐๐๐ บาท

บ้านเดิมกับบ้านใหม่ต่างกัน ถ้าพูดถึงสิ่งอำนวยความสะดวก ปัจจุบันนี้ดีกว่า ถ้าความอุดมสมบูรณ์อะไรต่าง ๆ บ้านเดิมจะดีกว่า ไม่อด ไม่อยาก แล้วก็อย่างคนที่เคยอยู่ในหมู่บ้านดั้งเดิมกันมานานก็แตกชานกระเซ็นไป ลักษณะ บ้านแตกสาแหรกขาด สภาพตอนนั้นที่รู้ว่าน้ำจะท่วมแล้ว เขาให้เงินให้ออกไป เห็นคนบ้านเดียวกันแตกตื่นกันไปคือ บางคนก็คิดว่าที่โน่นดีกว่าก็ไปอยู่ที่โน่น บางคนคิดว่าต่างจังหวัดดีกว่า ก็ไป บางทีก็ไปตามเพื่อน ตามฝูง บางคนไปอยู่กับหลาน ผู้สูงอายุนี้ไปตามลูก ลูกไปอยู่ที่ไหนนี้จะได้พึ่งพาอาศัย ได้เงินค่าตอบแทนก็ไป

ที่มาลงตรงนี้ก็หลาย ๆ คน มีการปรึกษารือกันว่า เราจะไปทางไหนกัน ถ้าต่างคนต่างไปก็แย่เลย พี่น้องก็ไม่ได้เจอกัน วัดก็ไม่มี โรงเรียนก็ไม่มี ก็มีการพูดคุยกันหลาย ๆ คน ดกลงมาสร้างกันตรงนี้ ตอนนี้ก็อยู่รวมกันเป็นบางส่วน ปรึกษารือ สามัคคีกัน มารวมกัน ตรงนี้เป็นที่ ภบท. ๕ ก็มีปัญหากับทางป่าไม้เล็กน้อย แต่ก็คุยกันได้ เพราะที่เราได้อยู่เป็นที่นี่ เป็นที่ทำกินเดิม มันเคยไปหมดแล้ว แล้วคนที่ไม่มีที่ทำกินก็ขอแบ่ง ๒ งาน งานหนึ่ง ๕ ไร่ ๓ ไร่อะไรก็ว่าไป ให้มาอยู่กันเป็นกลุ่มเป็นก้อน แล้วเราก็สร้างวัด สร้างโรงเรียนอะไรขึ้นมา ที่เราอยู่เดิม เป็น นส.๑ บางส่วน แต่ไม่ทั้งหมดบ้าน แต่บ้านทำคานเก่ามีทั้งหมดบ้าน บ้านกรอกสะแกและบ้านชมพูมีบางส่วน(ต่อหน้าถัดไป)

ภาพ : แผนที่ประชาสัมพันธ์ของกรมชลประทาน

(ต่อจากหน้าที่แล้ว)

ตอนนี้ที่อยู่ก็ ๘๕ หลังคาเรือน ที่หมู่บ้านก็เป็นอบต.เขาเลือกไป ๒ คนต่อหมู่บ้าน

อาชีพที่ทำหลัก ๆ หลังจากที่ย้ายหมู่บ้านมาที่นี่ คือ อาชีพรับจ้างเยอะกว่าถ้าเปรียบเทียบกับเปอร์เซ็นต์รับจ้างรายวัน รับจ้างทั่วไป ใครจ้างมาทำอะไรก็ไปโดยที่อาชีพสุจริต ไปทั้งนั้น บางคนก็ไปโรงงาน แล้วก็ทำไรของตนเองบางส่วน ทำไรมันสำหรับหลังบ้าน ปลูกข้าวโพดบ้าง เลี้ยงสัตว์บ้าง ก็มีทั้งวัวและควาย อาชีพประมงก็มี แต่ที่หามาขายเป็นอาชีพหลักออกทุกวันนี่เกือบ ๑๐ หลังคาเรือน ที่เป็นอาชีพเสริมคือถ้าว่างก็จะไปหาปลาขาย ปกติหากินก็แทบจะทุกบ้านอยู่แล้ว”

อย่างไรก็ตามในพื้นที่ของชุมชนบ้านป่า ได้มีการก่อสร้างแหล่งน้ำขึ้นอยู่ตลอดเวลา ทั้งการขุดเองของชาวบ้าน และที่หน่วยงานต่างๆ ของภาครัฐมาจัดสร้างให้ จนถึงปัจจุบันนี้ (พ.ศ. ๒๕๕๐) ในพื้นที่ของชุมชนบ้านป่า มีการก่อสร้าง บ่อน้ำ อ่างเก็บน้ำ และฝายกักเก็บน้ำขนาดเล็ก ขึ้นจำนวนมากกระจายอยู่ในพื้นที่ แต่ก็ยังไม่เพียงพอกับความต้องการของชาวบ้านป่า ที่เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและอาชีพมาพึ่งพิงระบบการเกษตรที่ต้องใช้น้ำจำนวนมาก และตลอดทั้งปี

ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลง

อดีตที่ผ่านมาวิถีชีวิตของชาวบ้านป่ามีความพอเพียง มีกินใช้อย่างเหลือเฟือ หาได้จากธรรมชาติ มีเพียงส่วนน้อยที่พึ่งพิงสินค้าจากภายนอก เมืองจึงเป็น แหล่งจำหน่ายสินค้า และรับซื้อสินค้าที่เป็นผลผลิตจากป่าของชาวบ้าน เช่น น้ำมันยาง ได้ เร่ว ชัน ครก เรือ เขาสัตว์ และไม้ซุง เป็นต้น

การเข้ามาทำไม้ของบริษัทเอกชน และกลุ่มนายทุน มีการจ้างแรงงานชาวบ้านป่า และแรงงานจากภายนอก ทำให้เกิดการซื้อขายสินค้าโดยใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน มีเงินหมุนเวียนอยู่ในชุมชนบ้านป่า มีพ่อค้าจากตลาดเกะขนุนนำสินค้าเข้ามาขายในชุมชน ทำให้ชาวบ้านป่ากับพ่อค้าที่ตลาดเกะขนุนเกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน พ่อค้าบางคนเข้ามาแต่งงานกับสาวชาวบ้านป่า และตั้งร้านค้าขายของอยู่ในชุมชน เช่น นายสมปอง ฉัตรชัยศิริ แต่งงานกับสาวพวนที่บ้านท่ากลอย

การที่บริษัททำไม้สร้างทางซกลากไม้กระจายอยู่ทั่วพื้นที่ป่า ส่งผลให้มีการนำรถยนต์เข้ามาใช้ในการเดินทาง และขนส่งสินค้าเข้าออกระหว่างชุมชนบ้านป่ากับตลาดเกะขนุนได้สะดวกขึ้น ใช้เวลาเดินทางเพียง ๑ วัน สินค้าที่เข้ามาขายในชุมชนจึงมีความหลากหลายกว่าอดีต มีร้านค้าเกิดขึ้นหลายแห่ง การซื้อขายมีปริมาณมาก ต้องใช้เงินเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยน ทำให้การแลกเปลี่ยนสินค้ากับสินค้าโดยตรงหายไป

นับจาก ปี พ.ศ. ๒๕๑๘ เป็นต้นมา ผลผลิตจากป่าลดลงอย่างรวดเร็ว และหมดไปในที่สุด เนื่องจากป่าถูกตัดอย่างต่อเนื่องทุกวัน มีสินค้าที่เป็นผลผลิตจากการเพาะปลูกทางการเกษตรเข้ามาแทน เช่น มันสำปะหลัง อ้อย ยูคาลิปตัส มะม่วงหิมพานต์ ข้าวโพด ไม้ผล ฯลฯ โดยเฉพาะมันสำปะหลัง เป็นผลผลิตสำคัญ มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกอยู่ตลอดเวลา

ชาวบ้านป่าได้ปรับเปลี่ยนการผลิตเข้าสู่ระบบการปลูกพืชไร่อย่างเต็มตัว มีวิถีชีวิตที่เร่งรีบในการผลิต ต้องพึ่งพิงเทคโนโลยี และปัจจัยการผลิตจากภายนอก ใช้ต้นทุนในการผลิตสูง เงินจึงเข้ามามีบทบาทในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การเตรียมพื้นที่ การไถ การปลูก เมล็ดพันธุ์ดี/กิ่งพันธุ์ดี การดูแลรักษา เก็บเกี่ยวผลผลิต การขนส่งผลผลิตที่ได้ไปขาย ปัจจัยการผลิตต้องซื้อเกือบทุกอย่าง เช่น เครื่องจักรกล สารเคมีทั้ง ปุ๋ย สารกำจัดแมลง หญ้า แต่ชาวบ้านป่าไม่มีเงินทุน จำเป็นต้องกู้เงินจากเจ้าแก่ ธกส. หรือแหล่งเงินกู้อื่น ๆ

เมื่อต้นทุนการผลิตที่ต้องจ่ายเงินทุกขั้นตอน แต่ขายผลผลิตได้เพียงปีละครั้ง และไม่สามารถกำหนดราคาขายได้เอง ผู้กำหนดราคาคือพ่อค้า เงินที่ได้มาต้องใช้หนี้เงินกู้ทั้งหมดทั้งต้น บางปีอาจพอมีเหลือตัดเงินต้นบ้างแต่ไม่เคยหมดหนี้ อีกทั้งต้องกิน ต้องใช้ในครอบครัวทุกวัน ต้องส่งลูกเรียนหนังสือ ต้องบวชลูกชาย แต่งงานลูกสาว ฯลฯ ประกอบกับกระแสการบริโภคนิยมที่ได้รับการกระตุ้นจากสื่อโฆษณาชนิดต่าง ๆ มีสินค้าฟุ่มเฟือยนานาชนิดมาให้เลือกซื้อถึงบ้าน ทีวี ตู้เย็น เครื่องเสียง คารา-โอเกะ รถมอเตอร์ไซด์ ฯลฯ จึงทำให้ไม่มีเงินเหลือ เมื่อถึงฤดูกาลเพาะปลูก ต้องกู้เงินจากนายทุน เช่น เดิม ในการกู้เงินนั้นมีการใช้ในการลงทุนจริง ๆ เพียง ๕๐ - ๖๐ % ส่วนที่เหลือนำมาซื้อกินซื้อใช้หมด ทำให้หนี้สินที่กู้มาเพิ่มขึ้นทุกปี นับจากปี พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นต้นมา ชาวบ้านป่าเกือบทุกคนครัวเรือนเป็น “หนี้” เป็นมากบ้างน้อยบ้าง บางรายต้องขายที่ดิน ทำให้ที่ดินพลิกผันสู่มือของนายทุน ชาวบ้านป่าบางส่วนต้องกลายมาเป็นแรงงานรับจ้างปลูกพืชไร่บนผืนดินที่เคยเป็นเจ้าของ ส่วนลูกหลานไปเป็นแรงงานรับจ้างตามโรงงานอุตสาหกรรม

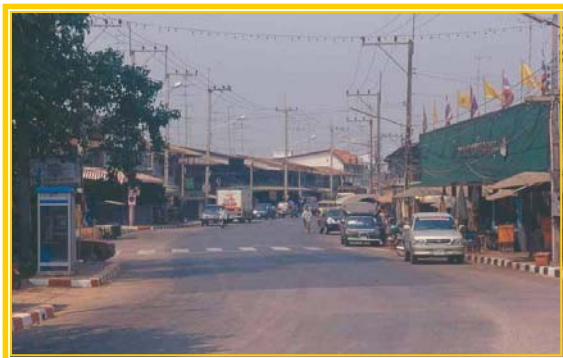
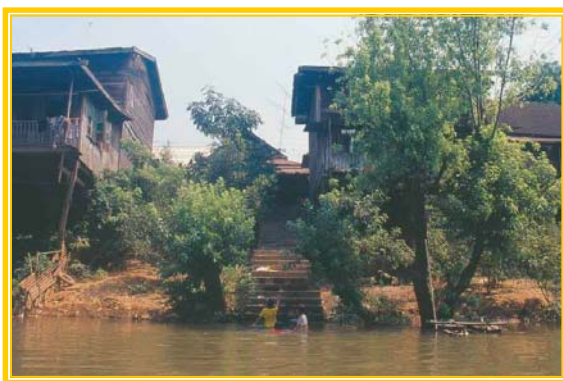
การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น มีปัจจัยเข้ามาเกี่ยวข้องหลายด้าน ทั้งค่านิยม อาชีพ สินค้าที่มีการปรับเปลี่ยนไป เส้นทางการคมนาคม และตลาดแหล่งซื้อขายสินค้าที่เข้ามาถึงชุมชนบ้านป่ามากขึ้น เป็นปัจจัยสำคัญ ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนบ้านป่า องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรป่าที่รู้จักนำมาใช้ได้ใช้เป็น ถูกละเลยจนเลือนลางและลืมนำไปในที่สุด เพราะป่าอันกว้างใหญ่ ถูกบุกรุกแผ้วถางเกือบหมดไปจากชุมชน ส่วนที่เหลืออยู่ ชุมชนก็ไม่สามารถเข้าไปจัดการได้ เนื่องจากรัฐเข้ามาจัดการอนุรักษ์แทน ทำให้คนกับป่าแยกออกจากกันอย่างชัดเจน

* มีพื้นที่ป่าหลงเหลืออยู่บริเวณภูเขา ริมคลอง และเกาะกลางคลอง สภาพป่าไม้กำลังฟื้นตัวอย่างช้า ๆ เมื่อไม่มีการรบกวนจากไฟป่า และการถางถ้างเพิ่มเติม

ตลาดเกาะขนุน ความรุ่งโรจน์และซบเซา

ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดของชุมชนบ้านป่า เริ่มต้นขึ้นที่ตลาดเกาะขนุน ซึ่งเป็นศูนย์กลางในการเดินทาง และการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าจากชุมชนบ้านป่าและเมืองมานาน โดยมีพ่อค้าเชื้อสายจีนเป็นคนกลาง รวบรวมสินค้าจากป่าเพื่อนำไปขายในเมือง และซื้อสินค้าจากเมืองมาขายต่อให้กับชาวบ้านป่า พ่อค้าและชาวบ้านป่าจึงมีความสัมพันธ์และไว้วางใจกันมานาน

การเดินทางและการขนส่งสินค้า จะใช้เส้นทางน้ำ มีเรือเป็นพาหนะ ตัวตลาดเกาะขนุนจึงตั้งอยู่ริมคลอง เพื่อที่จะได้สะดวกในการรวบรวมสินค้า และการขนลงเรือใหญ่เพื่อนำสินค้าไปขายที่ตลาดในเมืองแปดริ้วและที่อื่น ๆ ประมาณ ปี พ.ศ. ๒๕๑๐ มีการก่อสร้างถนนทางหลวงเส้น ๓๐๔ ช่วงระยะทางจากกรุงเทพ ฯ ถึงกบินทร์บุรี และมีการพัฒนาเส้นทางเชื่อม^๒ เข้ามาถึงตลาดเกาะขนุน (ประมาณ ๒ กิโลเมตร) ทำให้มีการนำรถยนต์เข้ามาใช้ในการเดินทางและขนส่ง เนื่องจากสะดวกและปลอดภัยกว่าการใช้เส้นทางน้ำ

ตลาดเกาะขนุนแหล่งแลกเปลี่ยนสินค้าจากป่าและเมือง มีการเปลี่ยนแปลงไปตามการคมนาคมของแต่ละยุค ก่อนปี พ.ศ. ๒๕๑๓ การคมนาคมใช้ทางน้ำ(บนซ้าย,ขวา) ตลาดก็ตั้งอยู่ริมน้ำ หลังจากปี พ.ศ. ๒๕๑๓ เมื่อการคมนาคม ใช้ทางถนน (ล่างซ้าย)ตัวตลาดก็มาตั้งอยู่ริมถนนปัจจุบันซบเซาลงไปมาก เมื่อแหล่งแลกเปลี่ยนสินค้าของชุมชนบ้านป่าขยับ ไปอยู่ที่อื่น วันนี้ตลาดเกาะขนุนเป็นเพียงเส้นทางผ่านของชาวชุมชนบ้านป่า

^๒ เดิมมีทางเดินเล็กๆที่สามารถขี่จักรยานลัดเลาะตามป่าโปร่ง จากตลาดเกาะขนุนไปที่พนมสารคาม แต่เมื่อมีการพัฒนาเส้นทางพนมสารคาม - สนามชัยเขต ทำให้มีการเสริมคันถนนจนรถยนต์สามารถวิ่งเข้ามาถึงอำเภอสานมชัยเขตได้

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ได้มีการประกาศจัดตั้งกิ่งอำเภอสนามชัยเขตขึ้นอีกครั้ง มีหน่วยงาน และเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาเกี่ยวข้องกับชาวบ้านป่ามากขึ้น ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๑๒ มีการสร้างถนนสาย ๓๒๔๕ จาก อำเภอพนมสารคามเข้ามาถึงอำเภอสนามชัยเขต ทำให้รถยนต์สามารถวิ่งได้ตลอดทั้งปี และมีการนำรถโดยสารมาวิ่งรับส่งคนจากชุมชนบ้านป่าเข้าเมืองแปะครีวต่อกันเป็นช่วง ๆ คือ ช่วงแรกจากสนามชัยเขตถึงตลาดเกาะขนุน ช่วงที่สอง จากตลาดเกาะขนุนถึงพนมสารคาม และช่วงที่สามจากพนมสารคามถึงเมืองแปะครีว การขนส่งสินค้าและการเดินทางรวดเร็วขึ้น ทำให้การใช้ลำคลองเพื่อการเดินทางและการขนส่งสินค้าหมดไป

ตลาดเกาะขนุน จึงเคลื่อนย้ายจากริมคลองมาอยู่ริมถนนที่ใช้ในเดินทางสัญจร ซึ่งอยู่ห่างจากที่เดิมประมาณ ๒๐๐ เมตร ตลาดเก่าริมน้ำจึงซบเซาลง ตลาดใหม่ที่ริมถนนก็คึกคักขึ้นมาแทน เพราะเป็นท่ารถโดยสารประจำทาง มีการสร้างห้องแถวให้เช่าเพื่อทำการค้าขายเป็นจำนวนมาก

ต่อมา มีการสัมปทานการเดินรถใหม่ ที่รับส่งผู้โดยสารจากอำเภอสนามชัยเขตถึงอำเภอพนมสารคาม ส่วนรถโดยสารที่วิ่งมาจากชุมชนบ้านป่าซึ่งเคยวิ่งมาถึงเกาะขนุนก็ถูกกักไว้ที่สนามชัยเขต ดังนั้น ถ้าชาวบ้านต้องการเข้าตัวเมือง จึงต้องรถที่สนามชัยเขตได้โดยตรงไม่ต้องไปที่ตลาดเกาะขนุน

สัมปทานรถโดยสาร สายสนามชัย ๑ – พนม ๑
เกิดขึ้น ส่งผลให้ตลาดเกาะขนุนได้ปรับเปลี่ยนเป็นทางผ่านของสินค้าและผู้คนจากเมืองสู่สนามชัยเขตและป่าลึก

ภาพ : วิบูลย์ เข็มเฉลิม

เมื่อชาวบ้านป่า และพ่อค้าจากกิ่งอำเภอสนามชัยเขต เปลี่ยนไปซื้อสินค้าที่ตลาดท่าเกวียน^๓ อำเภอพนมสารคามแทน ส่งผลกระทบโดยตรงต่อพ่อค้าที่ตลาดเกาะขนุน การซื้อขายสินค้ามีปริมาณน้อยและซบเซาลง พ่อค้าที่ยังอยู่ได้ คือ พ่อค้าที่รับซื้อผลิตภัณฑ์จากป่า ทั้ง น้ำมันยาง เร่ว ชุง และสินค้าอื่น ๆ เพราะว่าเป็นสินค้าที่มีตลาดรับซื้ออยู่เพียงแห่งเดียว

^๓ ท่าเกวียน เป็นสถานที่ที่เกวียนจอดรอเพื่อรับส่งสิ่งของ หรือคนที่ต้องการเดินทางไปภาคอีสาน โดยต้องอาศัยเกวียนบรรทุกสัมภาระ เป็นยานค้าขาย และคาดว่าจะมีคนจีนบางกลุ่มเดินทางลึกเข้ามาทำการค้าขายที่เกาะขนุน เพื่อลดขั้นตอนการค้าขายสินค้าป่า เมื่อมีการสัมปทานป่าไม้ครั้งแรก ได้เกิดตลาดโรงเลื่อยจักร ของบริษัทเอื้อวิทยาฯ เนื่องจากบริเวณด้านหน้าโรงเลื่อยจักรมีร่องน้ำลึก การขนส่งสินค้าจำเรือบรรทุกจึงสะดวก ประกอบกับเป็นท่าจอดเรือแม่เหล็กเขียว เมล็ดแดง ที่รับส่งผู้โดยสารจากแปะครีว - บางคล้า - ตลาดท่าเกวียน - โรงเลื่อยจักร

แต่หลังจากปี พ.ศ. ๒๕๑๘ - ๒๕๑๙ เมื่อสินค้าที่เป็นผลผลิตจากป่าและไม้ซึ่งมีจำนวนลดลง ชาวบ้านป่าปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปประกอบอาชีพอย่างอื่นแทน มีการเพาะปลูกพืชไร่โดยเฉพาะมันสำปะหลัง อ้อย ข้าวโพด ซึ่งผลผลิตที่ได้สามารถทำการซื้อขายในพื้นที่เพาะปลูกได้เลย และมีโรงไม้รับซื้อมันสำปะหลังอยู่ทั่วไป แทนการซื้อขายในตลาดแบบเก่า

กลุ่มพ่อค้า ต้องเปลี่ยนแปลงวิธีการบริหารเงินทุน หลายคนเริ่มขยับขยายไปตั้งร้านค้าอยู่ที่อื่น เช่น เขาฉกรรจ์ สระแก้ว กบินทร์บุรี บางส่วนที่มีเงินมากสามารถไปลงทุนที่ไกล ๆ ได้ เช่น ตระกูลตันเจริญ ไปทำไม้ไกลถึงจังหวัดหนองคาย จังหวัดระนอง เป็นต้น บางกลุ่มหันมาปล่อยเงินกู้และเคลื่อนย้ายร้านค้าจากตลาดเกาะขนุนไปที่ตลาดสนามชัยเขต ลึกเข้าไปถึงบ้านหนองคอกและที่อื่น ๆ มีบางกลุ่มเข้าไปซื้อจับจองป่า เพื่อปลูกพืชไร่แทน ส่วนหนึ่งเป็นพ่อค้ารับซื้อผลผลิตทางการเกษตร

ตลาดแห่งใหม่ หน้ากิ่งอำเภอสนามชัยเขต อยู่ห่างจากตลาดเกาะขนุนประมาณ ๑๓ กิโลเมตร ซึ่งใกล้ชุมชนบ้านป่ามากขึ้น นางจู ริยะกุล (บ้านเกาะขนุน) บอกว่า เริ่มแรกมีนายเชิร คนบ้านบางมะเฟือง มาปลูกสร้างร้านขายของชำไว้ก่อน ต่อมาประมาณ ปี พ.ศ. ๒๕๑๓ - ๒๕๑๕ ได้มีการสัมปทานเดินรถระหว่างกิ่งอำเภอสนามชัยเขต - อำเภอพนมสารคาม ทำให้รถจากชุมชนบ้านป่าต้องมาจอดที่กิ่งอำเภอสนามชัยเขตเพื่อต่อรถเข้าอำเภอพนมสารคาม ต่อมากิ่งอำเภอสนามชัยเขตได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอสนามชัยเขต ทำให้ตลาดสนามชัยเขตทวีความสำคัญขึ้น มีผู้คนเข้ามาติดต่อราชการที่อำเภอ บางส่วนมาต่อรถเข้าเมือง จำนวนร้านค้ามีมากและพัฒนาเป็นตลาดใหญ่ทดแทนตลาดเกาะขนุนที่ซบเซา

หนองคอก จากปลักควายถึงตลาดสด บ้านหนองคอกก่อนปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ยังเป็นที่เลี้ยงควายชาวบ้านป่า มีบ้านอยู่ ๒ - ๓ หลังคาเรือน แต่หลังจากมีการสัมปทานทำไม้ครั้งที่สองทำให้มีผู้คนอพยพเข้ามายังพื้นที่มากขึ้น ตามเส้นทางชักลากไม้ของบริษัทเอื้อวิทยา ที่ตัดตรงจากอำเภอสนามชัยเขตมาถึงหนองไม้ที่คลองตะเกรา และเชื่อมต่อมาถึงบ้านหนองคอก หลังจากปี พ.ศ. ๒๕๑๘ มีการพัฒนาถนนให้รถยนต์วิ่งได้ตลอดปี ทำให้หนองคอกเปรียบเสมือนประตูสู่ป่าลึก มีกลุ่มคนต่าง ๆ ที่เข้ามาจับจองที่ดินในตลาดหนองคอกคือ กลุ่มจากพนัสนิคมที่เข้ามาตามถนนที่ตัดมาจากอำเภอพนัสนิคม ผ่านบ้านเกาะโพธิ์ อำเภอเกาะจันทร์ เป็นกลุ่มที่เข้ามามีอิทธิพลมากที่สุดในตลาดหนองคอก บ้านหนองคอกจึงกลายเป็นจุดพักของคนที่อพยพเข้ามาใหม่ ก่อนที่จะแยกย้ายกันเข้าไปจับจองและถางป่าตามเส้นทางชักลากไม้ที่ลึกเข้าไปในป่า

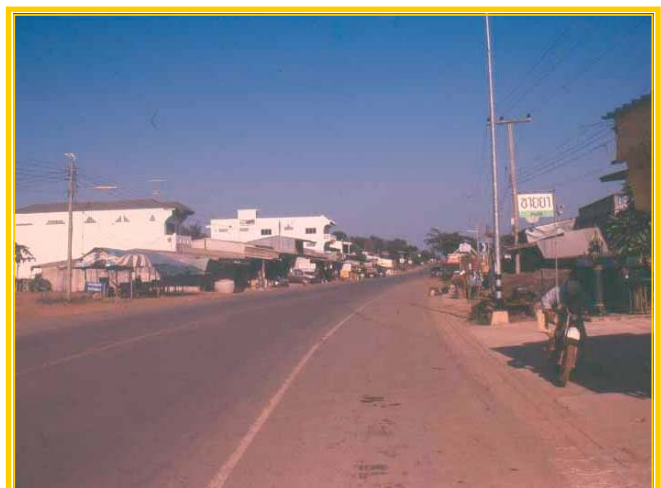

ถนนเส้นความมั่นคง ๓๒๕๕ ช่วงที่ ๑ สนามชัยฯ - หนองคอก และช่วงที่ ๒ หนองคอก - วังน้ำเย็น ที่ก่อสร้างในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ พาดผ่านทางทิศเหนือของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน

การเข้ามาอย่างต่อเนื่องของกลุ่มคนจากภายนอก ทำให้บ้านหนองคอกใน ปี พ.ศ. ๒๕๒๐ มีบ้านเรือนตั้งอยู่บนบรือยหลังคาเรือน มีร้านค้าและห้องแถวไว้นขายของชำอยู่หลายร้าน มีตลาดนัดที่หน้าวัดหนองคอก และเมื่อถึงปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ตลาดหนองคอกก็มีบ้านเรือนมากกว่า ๕๐๐ หลังคาเรือน ต่อมา มีการสร้างถนนทางหลวงสาย ๓๒๕๕ ตัดผ่านจากอำเภอสนามชัยเขตไปจนถึงอำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว มีร้านค้าขายของกินของใช้และเครื่องมือทางการเกษตรมากกว่า ๑๐ ร้าน มีคนนอกเข้ามาสร้างตลาดสดยินดี (ป่าดี) ตลาดหนองคอกกลายเป็นศูนย์กลางในการซื้อขายสินค้าของคนในป่าที่ตั้งชุมชนกระจัดกระจายอยู่ตามพื้นป่าหลายสิบชุมชน

กระทั่งในปี พ.ศ. ๒๕๓๒ - ๒๕๓๔ มีการอพยพคนออกจากป่า ทำให้ตลาดหนองคอกซบเซาลง เนื่องจากคนในป่ามากกว่า ๕๐๐ ครวเรือนต้องกระจายไปอยู่ตามสถานที่ที่ทางการจัดรองรับไว้ให้ แต่นับจาก ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นต้นมา ตลาดหนองคอกกลับมาเฟื่องฟูอีกครั้งเป็นตลาดที่ใหญ่ขึ้น มีร้านขายของโชห่วยเกือบทุกชนิดหลายสิบร้าน มีตลาดสดขนาดใหญ่ มีสินค้าทุกชนิดที่ตลาดในเมืองมี เช่น ร้านขายยา ร้านมินิมาร์ท ร้านล้างอัดภาพ ร้านบริการคอมพิวเตอร์ เป็นต้น

ตลาดหนองคอกประตูป่าเล็ก ศูนย์รวมผู้คนทีหลังไหลจากทุกสารทิศ ที่มุ่งเข้าสู่พื้นป่าอันอุดม เป็นศูนย์กลางของสินค้า อุปโภค บริโภค มารองรับคนจำนวนมากที่อพยพเข้ามาไม่ขาดสาย มีหมู่บ้านที่อยู่ลึกเข้าไปอีกนับสิบบ้าน เดินทางออกมาซื้อของที่นี่ ตลาดหนองคอก เรียกได้ว่าเป็น **คลังเสบียงอำเภอท่าตะเกียบ**

ระบบเศรษฐกิจจากสองระบบสู่หนึ่งระบบ

ในช่วงพ.ศ. ๒๕๒๕ แม้ว่าร้านค้าเริ่มขยับเข้ามาใกล้ชุมชนบ้านป่ามากขึ้น แต่ปริมาณการซื้อขายสินค้าของกินของใช้ ของชาวบ้านป่ายังมีน้อย วิถีชีวิตยังคงหาอยู่หากินกับป่า สินค้าที่ต้องการจากภายนอกมีไม่กี่ชนิด จำพวก เสื้อผ้า ของกินของใช้ในครัวเรือน และเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตรไม่กี่อย่าง กำลังซื้อของชาวบ้านป่ายังมีไม่มาก เนื่องจากยังมีวิถีชีวิตอยู่ในระบบเศรษฐกิจสองระบบที่ซ้อนทับกันอยู่ คือ ระบบเศรษฐกิจพอยังชีพ “หาอยู่หากิน” ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจหลักของชุมชนบ้านป่า ที่ดำรงอยู่กันมานานกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาด “เพื่อค้าเพื่อขาย” ที่เน้นการผลิตเพื่อนำสินค้ามาแลกเปลี่ยนเป็นสินค้าหรือเป็นตัวเงิน มาซื้อกินซื้อใช้ แม้ว่าจะมีการทำการเกษตรแบบใหม่ มีการปลูกพืชไร่มากขึ้น แต่เป็นการทำในพื้นที่ขนาดเล็ก ใช้แรงงานที่มีในครอบครัวเป็นหลัก ทำคนละ ๕ ไร่ ๑๐ ไร่ รายได้จากการขายผลผลิตจึงมีไม่มาก ขณะเดียวกันรายจ่ายก็มีน้อย เพราะยังมีผืนป่าที่สามารถหากินได้อยู่รอบชุมชน ยังมีการทำนาเก็บข้าวไว้กินในยุ้งฉาง

แต่หลังปี พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นต้นมา ระบบเศรษฐกิจของชุมชนบ้านป่าก็เปลี่ยนแปลงไป ความต้องการสินค้าภายนอกมีเพิ่มมากขึ้น ด้วยปัจจัยหลาย ๆ อย่างที่สั่งสมมาก่อนหน้านั้น เมื่อทุกคนต่างมุ่งแต่หาเงิน ด้วยการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อนำเงินที่ได้มาใช้จ่าย เวลาส่วนใหญ่อยู่กับการทำงานในไร่ ให้เวลาในการหาอยู่หากินน้อยลง ประกอบกับทรัพยากรธรรมชาติหลายอย่างถูกทำลายจนเหลือน้อย การหาอยู่หากินยากลำบาก ชาวบ้านป่าต้องหันมาซื้อสินค้าของใช้จากภายนอกชุมชนมากขึ้น ทำให้วิถีชีวิตเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด (เพื่อค้าเพื่อขาย)

ตลาดนัด เป็นปัจจัยสำคัญที่เข้ามากระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านป่าให้หันมาสู่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด (เพื่อค้าเพื่อขาย) ตลาดนัดเริ่มเข้ามาประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๕ ทำให้ชาวบ้านรู้จักการใช้เงินในการซื้อขาย กระตุ้นให้ระบบเศรษฐกิจในชุมชนบ้านป่าขยายตัว มีสินค้าแปลก ๆ ใหม่ ๆ เข้ามาให้ซื้อขายมากขึ้น ทุกคนจึงมุ่งเน้นที่จะทำการผลิตเพื่อขาย ให้ได้เงินมาซื้อสินค้า

หลังจากปี พ.ศ. ๒๕๒๗ - ๒๕๒๘ เป็นต้นมา ระบบเศรษฐกิจแบบพอยังชีพ ค่อย ๆ หายไป ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด “เพื่อค้าเพื่อขาย” เข้ามามีบทบาทแทน วิถีชีวิตของชาวบ้านป่าเปลี่ยนแปลงไปอย่างพลิกฝ่ามือ หลายสิ่งหลายอย่างสูญเสียไป ไม่สามารถทำได้เหมือนเดิม เช่น ของกินจากป่า ฯลฯ หลายอย่างไม่เคยจำเป็นมาก่อนก็กลับมาเป็นสิ่งจำเป็นในวิถีชีวิตแบบใหม่ เช่น ปุ๋ยเคมี สารกำจัดศัตรูพืช อุปกรณ์เครื่องใช้ภายในบ้าน ฯลฯ มีสินค้าเข้ามาให้เลือกซื้อมากมาย จะออกจากบ้านต้องมีเงินติดกระเป๋า การซื้อขายเกิดขึ้นตลอดเวลาตามร้านค้าที่ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านป่าทุกชุมชน

เมื่อชุมชนเคลื่อนบ้านเรือนจากริมคลองสู่ถนนที่ตัดผ่านหมู่บ้าน บ้านเรือนหลายหลัง ปรับให้เป็นตลาดรูปแบบเล็กๆ ภายในมีร้านขายของชำ ของกิน ของใช้ในชีวิตประจำวัน พร้อมทั้งมีอาหารตามสั่ง บริการ

ร้านขายของชำ ในชุมชนมีมาก่อนปี พ.ศ. ๒๕๑๓ แล้ว เป็นลักษณะร้านเล็ก ๆ มีของขายไม่กี่ชนิด ส่วนใหญ่เป็นของที่เก็บไว้ได้นาน เช่น เกลือ กะปิ น้ำปลา เสื้อผ้า เครื่องมือทำการเกษตรขนาดเล็ก เช่น มีด จอบ เสียม และของใช้อื่น ๆ เช่น ยาสิฟิโน สบู่ แป้ง น้ำมันก๊าด ฯลฯ แต่หลังจากปี พ.ศ. ๒๕๒๕ เมื่อกระแสการบริโภคเข้ามาถึงชุมชนบ้านป่า รวมทั้งประชากรของชุมชนบ้านป่ามีจำนวนเพิ่มขึ้น ความต้องการสินค้าจากภายนอกมีมากขึ้น

ประกอบกับมีการโฆษณาชวนเชื่อจากสื่อต่าง ๆ เป็นปัจจัยเอื้อให้ชุมชนบ้านป่าเปิดร้านขายของชำ ปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๔๐) ชุมชนบ้านป่าทุกชุมชน มีร้านขายของชำไม่ต่ำกว่า ๓ ร้าน ปริมาณการซื้อขายสินค้าในแต่ละวันมีจำนวนมาก ที่สำคัญสินค้าเกือบทั้งหมดเป็นของกินของใช้ที่มีการนำเข้ามาจากที่อื่น ซึ่งมีทั้งที่เป็นของสดจำพวก หมู ไก่ ปลา ผักสด ฯลฯ และของแห้ง เช่น ปลากระป๋อง มาม่า เครื่องดื่ม ขนมขบเคี้ยวหลายสิบชนิด

รถพุ่มพวง ด้วยเวลาที่สูญเสียไปในไร่นา รถเร่ขายอาหาร ในตอนเช้าทั้งอาหารสด อาหารแห้งและกับข้าวถุงสำเร็จรูป เพื่อตอบสนองวิถีชีวิตที่เร่งรีบของชาวบ้านป่าที่เน้นการผลิตเพื่อเงินตรา เวลาส่วนมากหมดไปกับการทำงานในไร่นาสวน ไม่มีเวลาหากิน ทำกิน ต้องการซื้อกินซื้อใช้

นอกจากร้านค้าต่าง ๆ ที่กล่าวมาประกอบกับที่ *ทุกคนพูดแต่คำว่าไม่มีเวลา* เวลาเกือบทั้งหมดอยู่กับการเร่งรีบที่ต้องทำ ระบาย ระบายเงินมาใช้' การทำกินทำใช้เองมีน้อย ส่วนมากนิยมความสะดวกในการซื้อกินซื้อใช้มากกว่า ทำให้ **รพุ่มพวง**^๔ มีบทบาทวิ่งเร่เข้ามาขายกับข้าวถึงหัวบ้านไคบ้านทุกวัน มีหลายคันให้เลือกซื้อ ต้องมีเงินติดบ้านทุกวัน แม้แต่ออกไปทำงานอยู่กลางไร่ยังต้องพกเงินติดตัว เพราะมีรถมอเตอร์ไซด์วิ่งเข้ามาขายขนมถึงในไร่ ซึ่งต่างจากอดีตที่ชุมชนบ้านป่าไม่มีเงินก็อยู่ได้ทั้งปี

จะเห็นว่า ตลาดมีการเคลื่อนย้ายเข้ามาใกล้ชุมชนบ้านป่าตลอดเวลา เริ่มจากตลาดเกาะขนุน มาตลาดหน้าอำเภอสนามชัยเขต เข้าไปในชุมชนใหญ่ ๆ เช่น บ้านหนองคอก บ้านชำป่างาม บ้านนายาว เป็นต้น แต่กลุ่มคนที่เป็นพ่อค้าส่วนใหญ่ยังเป็นคนกลุ่มเดิม มีพ่อค้าจากที่อื่นเข้ามาเป็นส่วนน้อย จากตลาดที่อยู่ไกลชุมชน ได้ขยับเข้ามาตั้งร้านค้าขายของชำในชุมชนบ้านป่า ต้องการสินค้าอะไร เวลาใดสามารถเดินไปซื้อได้ทันที

นอกจากนั้นยังมีการจัดตลาดนัดขึ้น บางชุมชนมีถึงสัปดาห์ละ ๒ วัน มีรถพุ่มพวงเข้ามาขายสินค้าถึงหน้าบ้านทุกวัน เพียงยื่นรอกก็หาซื้อสิ่งของที่ต้องการได้ ในวันนี้ของชาวบ้านป่ามีสินค้าอุปโภค บริโภค ที่ต้องซื้อหาไม่ต่ำกว่า ๘๐ รายการ สิ่งที่ชาวบ้านป่าต้องมี คือ เงิน ที่เป็นสื่อกลางในการซื้อขาย และเพื่อให้ได้เงินมาจึงต้องทำการเกษตรแผนใหม่ที่เน้นการเพิ่มผลผลิตเพื่อขายให้ได้เงินมากที่สุด หรือออกไปขายแรงงานภายนอก

วิถีชีวิตแรงงานในภาคอุตสาหกรรม และระบบการจ้างเอแรง

เมื่อวิถีชีวิตของชาวบ้านป่า เข้าสู่ระบบทุนนิยมเต็มตัว มีการแข่งขันกันในทุก ๆ ด้าน ความเจริญเข้ามาถึงทั้งถนน รถยนต์ ไฟฟ้า โทรทัศน์ ฯลฯ ชุมชนได้รับข้อมูลข่าวสารจากภายนอกรวดเร็วขึ้น ส่งผลให้ทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยมหลายอย่างเปลี่ยนไป ประกอบกับระบบการศึกษาสมัยใหม่เข้ามา ทำให้องค์ความรู้ที่สะสมมาหลายชั่วอายุคนหายไปจากชุมชน ชาวบ้านต้องเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่ไม่เคยทำไม่เคยรู้จักมาก่อน ขณะที่บางคนต้องกลายเป็นแรงงานรับจ้างไปตลอดชีวิต ต้องเรียนรู้กับวิถีชีวิตแบบใหม่ โดยไม่ได้เชื่อมต่อกับองค์ความรู้เดิม

เมื่อมีการพัฒนาอุตสาหกรรมในภาคตะวันออก มีนิคมอุตสาหกรรม โรงงานจำนวนมาก คนหนุ่มสาววัยแรงงานและแรงงานจากพื้นที่อื่น ที่เคยเข้ามารับจ้างทำการเกษตรในชุมชนบ้านป่า ต่างก็อพยพเข้าไปรับจ้างทำงานในเมือง และโรงงานอุตสาหกรรมแทน ทำให้แรงงานภาคการเกษตรน้อยลง มีไม่เพียงพอกับงานที่มีอยู่ ชุมชนมีแต่คนแก่และเด็กเล็กเป็นส่วนมาก ซึ่งไม่ใช่วัยที่จะใช้แรงงาน ชาวบ้านป่าจึงต้องหันกลับมาพึ่งพาแรงงานเท่าที่มีในชุมชน จึงเกิด **“ระบบการจ้างเอแรง”** ขึ้นในชุมชนบ้านป่า เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนแรงงาน

^๔ รพิดพวงที่มีการคัดแปลงด้วยการใส่โครงเหล็กและห้อยสินค้าที่ตะแกรงเหล็กเป็นกลุ่มๆ เป็นพุ่ม เป็นพวง สินค้าที่นำมาขายนั้นเปรียบเสมือนร้านขายของชำเล็กๆ เคลื่อนที่ ส่วนมากจะเป็นอาหารการกิน และของใช้ส่วนตัวเล็กๆ น้อยๆ

ภาพ : นิกกร แก้วคำ

“มันเริ่มมีโรงเรียน มันเริ่มมีโรงงาน เริ่มทำให้บ้านเราเสียแรงงานไปในเรื่องเรียนมากขึ้น เด็กในหมู่บ้านต้องเข้าโรงเรียนหมด เรียนเสร็จก็ไปหางานทำตามโรงงาน จนทำงานได้ โรงงานประกาศว่าต้องจบม. ๓ ก็ต้องเรียนถึงม.๓ เด็กรุ่น ๆ ที่เคยช่วยพ่อแม่ทำนา แบกมัน ๆ ก็ไม่มี ก็ต้องจ้างแรงงาน การศึกษามันมีผล ทำให้แรงงานในภาคเกษตรหมดไปแน่นอน เพราะแต่ก่อนเด็ก ๆ อยากได้อะไร ก็ต้องทำไร่มัน ๆ เาเอง อยากได้มอเตอร์ไซด์ก็เก็บเงินซื้อเอง เด็กนี่อยากได้อะไร บอกพ่อแม่ พ่อแม่ก็จะชวนขวายนามาให้ลูก บางคนบอกพ่อแม่ว่าอยากได้คอมพิวเตอร์ ไม่แพงหรอกแค่ ๒ - ๓ หมื่นบาทเอง พ่อแม่ตกใจอะไรเงินตั้ง ๒ - ๓ หมื่นบาท ลูกบอกว่าเงินแค่ ๒ - ๓ หมื่นบาท ทั้งๆที่เงินสักบาทก็ยังไม่เคยหามาเองเลย ไม่เคยรู้ว่าพ่อแม่ต้องขายข้าวที่เกี่ยว (เกี่ยวน) ขายมันๆก็ไร่ ถึงจะได้เงินมาซื้อคอมพิวเตอร์ให้มัน” นิกกร แก้วคำ เล่าให้ฟัง

ระบบการจ้างเอาแรง เป็นลักษณะของกลุ่มเครือญาติ หรือเพื่อนบ้านที่คุ้นเคยกันช่วยเหลือกันในการทำงาน เป็นการรับจ้างกันเองในกลุ่ม คิดค่าแรงงานเป็นเงินตามค่าแรงรายวันปกติ แต่ทุกคนต้องช่วยกันรับจ้างในกลุ่มจนกว่างานของทุกคนจะแล้วเสร็จจึงสามารถไปรับจ้างข้างนอกกลุ่มได้ (ซ้าย) การจ้างเอาแรงในนาข้าว (ขวา) ในไร่มัน

นอกจากนั้นในกลุ่มคนที่มีอาชีพรับจ้างก็มีการปรับตัว มีการจัดกลุ่ม รวมกลุ่มกันเอง ในระบบเครือญาติหรือในกลุ่มเพื่อนบ้านที่คุ้นเคยกัน รับจ้างทำงานร่วมกันเป็นทีม เป็นการ “รับจ้างเหมา” งานทั้งหมดเป็นงานๆ ไป จะได้มากได้น้อยก็ขึ้นอยู่กับจัดการของคนในกลุ่ม เช่นงานขุดมันสำปะหลัง และตัดไม้ยูคาลิปตัสจะเหมือนกันเป็นต้น การนัดพบสารเคมีกำจัดหญ้าหรือแมลง จะเหมือนกันเป็นไร่เป็นถึงพัน^๕ เป็นต้น

ความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลง

เมื่อคนรุ่นพ่อแม่ต้องผกผันวิถีชีวิตมาสู่การเพาะปลูกพืชไร่เพื่อส่งโรงงาน คนรุ่นใหม่ต้องเข้าสู่อาชีพขายแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ทำให้ระบบความสัมพันธ์และวิถีชีวิตของชาวบ้านป่าต้องเปลี่ยนแปลงไป

ความสัมพันธ์ของคน เริ่มสั่นคลอนด้วยปัจจัยที่เข้ามากระทบจากภายนอกและภายใน เช่น ระบบการศึกษาแบบใหม่ที่ดึงเด็กไปอยู่ในโรงเรียน และช่วงเวลาในการปิดภาคเรียนก็ไม่ตรงกับวิถีการผลิตและความต้องการใช้แรงงานของชุมชน ทำให้ลูกหลานไม่ได้ช่วยงานพ่อแม่ ไม่ได้เรียนรู้ชีวิตจริงจากการพาทำของครอบครัว การถ่ายทอดวิถีการดำรงชีวิตที่สอดคล้องความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและธรรมชาติขาดช่วง

จากองค์ความรู้ที่เรียกได้ว่า หากินได้และใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เป็น มาสู่ความรู้จากการเรียนรู้เรื่องราวของโลกภายนอกจากโรงเรียนและสื่อต่าง ๆ ที่ทะลักเข้าสู่ชุมชนนั้น ส่งผลต่อคนรุ่นใหม่ในบ้านป่า ค่านิยมในการบริโภค ความคิด ความเปลี่ยนแปลงไปตามสื่อต่าง ๆ คนรุ่นใหม่เริ่มไม่มั่นใจในองค์ความรู้เดิมว่าสามารถทำให้มีชีวิตอยู่รอดและร่ำรวยได้จริง ในขณะเดียวกันก็ถอยห่างจากครอบครัว เข้าสู่การรับจ้างขายแรงงานในภาคอุตสาหกรรม

ประกอบกับอาชีพของคนในครอบครัวที่หลากหลายขึ้น ส่งผลให้ครอบครัวไม่มีเวลาให้แกกัน ต่างคนต่างทำงาน ต่างคนต่างอยู่ พ่อแม่ไปทำงานในไร่หรือรับจ้าง ลูกบางคนไปขายแรงงานในเมือง ปีหนึ่งกลับบ้าน ๑ - ๒ ครั้ง บางคนทำงานในโรงงาน ต้องออกจากบ้านตั้งแต่เช้า กลับถึงบ้านก็เวลามืดค่ำ สมาชิกของครอบครัวมีความผูกพันกันน้อยลง ขาดความเอื้ออาทรต่อกัน หลายครอบครัวพี่น้องแตกแยกกันเรื่องผลประโยชน์ บางครอบครัวลูกไปทำงานไกลบ้านอยู่ไกลหูไกลตาพ่อแม่ ไปมีครอบครัว มีลูกแต่ไม่มีเวลาเลี้ยง ต้องส่งมาให้พ่อแม่เลี้ยงดูแทน สมาชิกในครอบครัวที่อยู่ในชุมชนบ้านป่าบางครอบครัวจึงมีแต่คนเฒ่ากับเด็กน้อย

ผู้คนในชุมชนเริ่มห่างจากกัน เมื่อกลุ่มคนหนุ่มสาววัยแรงงาน ออกไปทำงานนอกชุมชน จึงไม่มีเวลาที่จะมาทำกิจกรรมร่วมกัน เกิดระบบการจ้างแรงงานเข้ามาแทน พี่น้องเครือญาติต้องจ้างกัน ความสามัคคี ความร่วมมือจึงหดหายไป

^๕ ภาชนะบรรจุน้ำยาสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช มักนิยมทำจากแอสแตส มีความจุ ๒๐ ลิตร ใช้แรงงานคนโยก

วัด เป็นศูนย์กลางของท้องถิ่นในการสร้างความร่วมมือของผู้คน มีการพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูลข่าวสาร เพื่อกระจายสู่ทุกชุมชนที่มีความสัมพันธ์กัน โดยมี วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมทางศาสนาเป็นสื่อกลาง นอกจากนั้นวัดยังเป็นแหล่งการเรียนรู้ของลูกหลานชาวบ้าน

แต่เมื่อภาครัฐเข้ามาสร้างโรงเรียนจัดการเรียนการสอนแทน ทำให้วัดถูกลดบทบาทลงไป จากเดิมที่เคยเป็นจุดเชื่อมความสัมพันธ์ ทำให้หมดพลังในการสร้างศรัทธา และดึงดูดผู้คนให้มาทำกิจกรรมร่วมกันเหมือนในอดีต ประกอบกับครอบครัวและชุมชนขาดพลังในการสร้างการเรียนรู้ และการจัดการร่วมกัน อีกทั้งยังอยู่ในวังวนของกระแสเศรษฐกิจ ความร่วมมือของท้องถิ่นที่เคยมีจึงได้เลือนหายไป

วัดเหตุแห่งการอ่อนแอ “ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง และมีอะไรหลายอย่างที่ทำให้วัฒนธรรมมันเปลี่ยน วัดก็เป็นเหตุผลหนึ่ง เพราะวัดที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ยังถูกปัจจัยภายนอกเปลี่ยน วัฒนธรรมวัดเองก็ไม่แข็งแรงที่จะรักษาดำรงไว้ได้ด้วย เพราะวัดเองก็เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ที่สามารถทำให้วัฒนธรรมเข้มแข็งหรืออ่อนแอลง แต่เดิมโรงเรียนไม่มีก็ใช้วัดนี้แหละเป็นเวทีให้คนได้ศึกษาเล่าเรียนแต่วันนี้พอเริ่มให้คนได้ศึกษาเล่าเรียนมากขึ้นจริง ๆ ต้องให้เรียนทั้งผู้ชายผู้หญิง ก็เลยกลายเป็นเรื่องการดึงโรงเรียนออกมานอกวัด เนื่องจากเหตุผลที่ว่าวัดไม่เหมาะสมให้ผู้หญิงไปเรียน แล้วเหตุผลนี้จึงทำให้พระ ไม่มีบทบาทที่จะมาสอนวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตที่จำเป็น มันก็อ่อนแอลง อ่อนแอลงด้วยเหตุผลที่ไม่ได้ทำหน้าที่” นายวิบูลย์ เข้มเฉลิมกล่าว

วัฒนธรรม ผี สถานที่ศักดิ์สิทธิ์กับความเชื่อที่สูญหาย การอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนบ้านป่าเดิม มีความเชื่อเรื่อง “ผี” เป็นตัวช่วยในการควบคุม พฤติกรรมของคนให้มีวิถีชีวิตอยู่ในกรอบที่ดีงามของกลุ่มของชุมชน แต่เมื่อมีการเข้ามาของสิ่งต่าง ๆ จากภายนอก ทำให้ความเชื่อเดิม ๆ เหล่านั้นเริ่มสั่นคลอน เห็นได้จาก เรื่องการ “ผีดผี”^๕ “ขล่ำ”^๖ “การสมา” ฯลฯ

ซึ่งเป็นความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติและเป็นกฎระเบียบของสังคมบ้านป่าหายไปเกือบหมด ที่เหลืออยู่บ้าง เช่น เจ้าจ้ำ / เจ้าจุ่ม ในอดีตถือว่าเป็นคนสำคัญ เป็นสื่อกลางระหว่างคนกับผี มีบทบาทในการเป็นผู้นำการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ มีผู้คนให้ความนับถือ แต่ปัจจุบันกับถูกลดบทบาทและความสำคัญลง

^๕ ผีดผี เป็นบทลงโทษบุคคลที่ล่วงละเมิดจารีต โดยเอ่ยอ้างถึงผีบรรพบุรุษโกรธเคือง บันดาลให้เจ็บไข้ได้ป่วย การผีดผีนั้นมักมีความหมายในเชิงล่วงละเมิดต่อสตรีเพศ ทั้งที่สตรียินยอมพร้อมใจและไม่ยินยอม

^๖ ขล่ำ เป็นข้อห้าม หรือบทบัญญัติของสังคม ที่ได้เชื้อสืบทอดกันมา การขล่ำเป็นบทลงโทษขนาดเบาคือ อปมงคล ไม่เจริญก้าวหน้า ไม่เป็นสิริมงคล

แม้กระทั่งด้านวัฒนธรรมเองก็เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากการเข้ามาของผู้คนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรมจากภายนอก เป็นผลให้ในช่วงระยะต่อมาวัฒนธรรมดั้งเดิมถูกกลืนหายไปกับกระแสของวัฒนธรรมใหม่ และบางส่วนยังคงอยู่ แต่ก็ถูกผสมผสานไปเป็นส่วนมาก เช่น ความเชื่อในเรื่อง **เจ้าพ่อเขากา** เดิมเชื่อว่ามีคุณศักดิ์สิทธิ์ และเป็นพลังประสานสามัคคี ของผู้คนในท้องถิ่น

แต่ปัจจุบันเป็นความเชื่อส่วนบุคคล โดยเฉพาะคนจากภายนอกและคนรุ่นใหม่ในชุมชน ที่เน้นในด้านการขนานของสิ่งต่างๆ เช่น ขอโชคลาภ หายป่วย หายไข้ เป็นต้น แต่คนดั้งเดิมในท้องถิ่นเองยังคงให้ความสำคัญ สืบสานประเพณี งานบุญเดือน ๓ ขึ้น ๓ ค่ำ ให้อาหารเจ้าพ่อเขากา อีกทั้งยังถูกยกระดับเป็นงานบุญประเพณีที่สำคัญของอำเภอท่าตะเียบ เพื่อเป็นการสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณี ให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐในด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

บทที่ ๘...

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาพบว่าชุมชนบ้านป่าต้นน้ำคลองระบม - สียัด มีความเป็นมาที่ยาวนาน มีชุมชนอยู่มานานกว่า ๑๐๐ ปี มีชาติพันธุ์ซึ่งเป็นกลุ่มคนหลักในชุมชนและมีลาวพวนเข้ามาอยู่บ้างเล็กน้อย มีอัตลักษณ์ ประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ความเชื่อเป็นของตัวเอง วัดเป็นศูนย์กลางทางด้านจิตวิญญาณและการเรียนรู้ของชุมชน มีระบบความความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายพึ่งพิงอยู่กับป่า สามารถพึ่งตัวเองได้ในระบบเศรษฐกิจแบบหาอยู่หากิน การสะสมมูลค่าส่วนเกินมีน้อย มีการแลกเปลี่ยนสินค้าป่ากับข้าวของเครื่องใช้จำเป็นที่ต้องการจากเจ้าแก้วที่ตลาดเกาะขนุนโดยตรง

แต่มาถึงปัจจุบันสภาพของชุมชนบ้านป่าเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง เป็นชุมชนที่หลากหลายไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาอยู่ร่วมกัน จำนวนประชากรมีอัตราการเพิ่มสูงจากการอพยพเข้ามาของคนจากภายนอก กล่าวคือ ก่อนปี พ.ศ. ๒๕๑๓ มีประชากรประมาณ ๕,๐๐๐ - ๖,๐๐๐ คน แต่ปัจจุบัน มีประชากรมากกว่า ๑๐๐,๐๐๐ คน ส่วนใหญ่มาจากภาคอีสาน จังหวัดชลบุรี และจังหวัดใกล้เคียง มีประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ที่หลากหลายผสมผสานกันทั้ง ไทย จีน ลาว ของ ฯลฯ

อัตลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเป็นของ ทั้ง ภาษา ภูมิปัญญา ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมายาวนานเลือนหายไป คนรุ่นใหม่ไม่มีใครรู้จักคนของ รู้จักแต่ ไทยของ ไทยเดิม ไทยบ้านนา คนเฒ่าคนแก่ก็ไม่พยายามถ่ายทอดเรื่องราวให้กับคนรุ่นใหม่ รวมถึงภาษาพูดที่เรียกว่า ภาษาป่า สูญหายไปพร้อมกับคนเฒ่าคนแก่ที่เสียชีวิต สิ่งที่ยังเหลืออยู่และสามารถบ่งบอกถึงความเป็นคนของได้มีน้อยมาก มีเพียงภาษาพูดบางคำที่ยังมีแฝงอยู่ในพิธีกรรมการแต่งงานที่เรียกว่า ผีตารอด

มีวิถีชีวิตและระบบการผลิตที่ต้องพึ่งพิงปัจจัยจากภายนอกสูง เข้าสู่ระบบการผลิตแบบเพื่อค้าเพื่อขายอย่างเต็มตัว การดำเนินชีวิตในแต่ละวันขึ้นอยู่กับการซื้อขายโดยมีเงินเป็นสื่อกลาง เกือบทุกคนครัวมีหนี้สิน ความหลากหลายของทรัพยากรป่าไม้ที่เคยมีหมดไปจากชุมชนบ้านป่า ความอุดมสมบูรณ์ของดินหมดไป พื้นที่ป่ากลายเป็นที่เพาะปลูกพืชไร่ มีมันสำปะหลังเป็นพืชหลักที่ปลูก นอกจากนี้ยังมียูคาลิปตัส อ้อย ถั่วเหลือง ข้าวโพด นาข้าว ฯลฯ

ระบบความสัมพันธ์ของชาวบ้านป่าเปลี่ยนไป

- ๑) ความร่วมมือในชุมชน เช่น การลงแขก การเอาแรงกันลดน้อยลง ต้องใช้การจ้างด้วยเงิน

๒) บทบาทของครอบครัว ชุมชน วัด ที่เคยเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนหมดไป ชาวชนทุกคนต้องเข้าเรียนในโรงเรียนที่รัฐจัดตั้ง ซึ่งนำความรู้จากภายนอกเข้ามาสอน ทำให้ชาวชนขาดการเรียนรู้เรื่องราวของตนเอง ไม่มีความรู้ที่จะดำเนินชีวิตอยู่ในชุมชน ต้องออกไปรับจ้างภายนอกชุมชน

จากสภาพดังกล่าวจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจ และต้องการหาคำตอบว่ามีปัจจัยอะไรที่ดึงดูดให้ผู้คนมาตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ ที่แห่งนี้เกิดเป็นชุมชนบ้านป่าในอดีต เมื่อเวลาผ่านไปมีอะไรเข้ามาเกี่ยวข้อง ที่ทำให้ชุมชนบ้านป่ามีการเปลี่ยนแปลงมาอยู่ในสภาพปัจจุบัน และชาวบ้านป่ามองอนาคตของชุมชนตัวเองอย่างไรบ้าง

ปัจจัยที่เป็นตัวดึงดูดให้ผู้คนอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งหลักปักฐาน อยู่ในพื้นที่ป่าต้นน้ำคลองระบม - สียัด จากการศึกษาค้นคว้าพบว่ามีหลายปัจจัย ดังนี้

สภาพทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมต่อการตั้งบ้านเรือน พื้นที่ป่าคลองระบม - สียัด ในอดีตเป็นพื้นที่ส่วนในของป่าพนมสารคาม ซึ่งมีอาณาเขตกว้างขวางติดต่อกับป่าในเขตประเทศกัมพูชาด้านจังหวัดสระแก้ว ป่าเขาสอยดาวเขตจังหวัดจันทบุรี ป่าเขาชะเมาเขตจังหวัดระยอง และป่าเขาใหญ่ อำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี เป็นป่าลุ่มต่ำเขตร้อน มีคลองธรรมชาติ ๒ คลองหลัก คือ คลองระบม และคลองสียัด อันเป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญที่ไหลไปรวมกันเป็นคลองท่าลาด ลงสู่แม่น้ำบางปะกง และไหลออกสู่ทะเลที่จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นผลให้เกิดที่ราบลุ่มสองฟากฝั่งคลองอันอุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง สภาพดิน น้ำ ป่า มีความสมดุลและเกื้อกูลกัน ก่อให้เกิดปัจจัยสี่ตามธรรมชาติ ซึ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ประกอบกับมีสภาพเป็นป่าดิบสลับกับป่าเต็งรัง ซึ่งเป็นป่าโปร่งที่มีที่โล่งเหมาะแก่การตั้งบ้านเรือน และทำการหักร้างปลูกข้าว

มีเส้นทางสัญจร ที่สำคัญทั้งทางบกและทางน้ำ มีสภาพเป็นชุมชนเปิดที่สามารถติดต่อค้าขายกับชุมชนสำคัญได้รอบด้าน เป็นเส้นทางเดินผ่านของกองคาราวานของนายฮ้อย อีกทั้งเป็นเส้นทางเดินทัพจากเมืองหลวง ผ่านพื้นที่นี้สู่ประเทศกัมพูชา ลาว และเป็นเส้นทางเดินทัพของพระเจ้าตากสิน ที่เดินทางไปรวบรวมผู้คนเพื่อกอบกู้ชาติที่จันทบุรี พื้นที่ต้นน้ำคลองระบม - สียัด จึงเป็นเส้นทางผ่านที่สำคัญมาแต่อดีต เป็นจุดพักของคนเดินทางผ่าน และอาจมีบางส่วนของที่ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยประจำ จนเกิดเป็นชุมชนขึ้นมา

สันนิษฐานว่าพื้นที่ของชุมชนบ้านป่าในอดีตน่าจะเป็นพื้นที่หลบภัยในการแย่งชิงอำนาจของอาณาจักรในสมัยต่าง ๆ เพราะมีหลักฐานจากการพบของเก่าที่ฝังดินไว้ในหลายจุด กระจายอยู่ทั่วไป มีเครื่องถ้วยชามสังคโลก ลูกปัด เครื่องประดับ อาวุธ มีด ข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ อีกหลายชนิด และมีหลักฐานจากจดหมายเหตุ ที่กล่าวถึงการกวาดต้อนคนลาวเข้ามาหลายครั้ง ตั้งแต่สมัยพระเจ้าตากสิน

แห่งกรุงธนบุรี เรื่อยมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และจากคำบอกเล่าของชาวบ้านป่าที่ได้รับฟังมาจากปู่ย่าตายายว่า อพยพมาจากเวียงจันทน์ จากหนองแห่น เพราะหนีสงคราม หนีการเกณฑ์ทหาร เข้ามาอยู่ที่ชุมชนบ้านป่าในปัจจุบัน

ทรัพยากรธรรมชาติจากป่า ที่เป็นปัจจัยสำคัญในการดึงดูดให้ผู้คนเข้ามา เช่น น้ำมันยาง ใต้ ชัน กระวาน เร่ว สัตว์ป่า ฯลฯ ส่งผลให้มีกลุ่มคนเข้ามาหาของป่าและตั้งบ้านเรือนอยู่มายาวนานหลายร้อยปี ในเบื้องต้นมีกลุ่มคน ของ มาอยู่ก่อนจนถือว่าเป็นคนดั้งเดิมของพื้นที่ ต่อมา มีกลุ่มลาวพวนที่อพยพเข้ามาอยู่ช่วงสมัยรัชกาลที่ ๓ - ๕ (มีการกวาดต้อนคนลาวพวนมาจากเมืองเวียงจันทน์ และเมืองอื่น ๆ ของลาวหลายครั้ง) กลุ่มที่ ๓ คือ กลุ่มคนลาวจากภาคอีสานที่อพยพเข้ามารับจ้างทำน้ำมันยางด้วยความรู้ความชำนาญ โดยมีกลุ่มคนจีนเข้ามารับซื้อของป่า และขายสินค้าจำเป็นให้กับชาวบ้าน

ปัจจัยดังกล่าวเป็นสาเหตุของการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านป่าในช่วงแรก แต่หลังจากปี พ.ศ. ๒๔๖๕ เหตุผลในการชักนำคนเข้ามาสู่บ้านป่าก็แปรเปลี่ยนไป

เมื่อไม้ซุง เป็นสินค้าสำคัญเป็นที่ต้องการของเมือง และพื้นที่ป่าต้นน้ำคลองระบม - สียัด เป็นป่าลุ่มต่ำที่อุดมสมบูรณ์ แน่นทึบไปด้วยไม้เบญจพรรณที่มีค่าทางเศรษฐกิจ รัฐได้ให้สัมปทานทำไม้แก่บริษัทเอกชน ๒ ครั้ง คือ พ.ศ. ๒๔๖๕ และพ.ศ. ๒๕๑๓ เป็นการทำไม้ของบริษัทเอกชนขนาดใหญ่ มีการจ้างแรงงานจากภายนอก ที่มีความชำนาญในการตัดไม้จำนวนมาก เป็นเหตุให้มีกลุ่มคนจากภาคต่าง ๆ ของประเทศเข้ามาในพื้นที่

มีการสร้างถนน เพื่อใช้ขนไม้ซุงกระจายอยู่ทั่วพื้นที่ป่า และต่อมารัฐได้เข้ามาปรับปรุงให้สามารถใช้งานได้ตลอดทั้งปี ทำให้การเดินทางเข้าออกชุมชนบ้านป่า และการขนส่งสินค้าสามารถทำได้สะดวกขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นเส้นทางที่กลุ่มคนจากภายนอกใช้ในการเดินทางเข้ามาจับจองป่า บุกรุกถางป่า และขยายพื้นที่เพาะปลูกพืชไร่เป็นจำนวนมาก

ที่ดิน เพื่อการเพาะปลูกพืชไร่จึงเป็นเป้าหมายที่สำคัญ เนื่องจากสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสมต่อการเพาะปลูกพืชไร่อยู่เป็นจำนวนมาก กลายเป็นกระแสของความต้องการพื้นที่ปลูกพืชไร่ ผู้คนจากทุกภาคหลั่งไหลเข้ามาจับจองซื้อขายที่ดิน ด้วยระยะเวลาเพียง ๒๐ ปี คือ ระหว่าง ปี พ.ศ. ๒๕๑๓ - ๒๕๓๒ สภาพพื้นที่ป่าไม้ที่สมบูรณ์ได้กลายเป็นพื้นที่โล่งเตียน เป็นแปลงเพาะปลูกพืชไร่ขนาดใหญ่ มีคนนอกเข้ามาตั้งบ้านเรือนเพิ่มขึ้นจำนวนมาก เห็นได้ชัดเจนจากจำนวนหมู่บ้าน ก่อนพ.ศ. ๒๕๑๓ มีประมาณ ๒๐ หมู่บ้าน มาถึงปี พ.ศ. ๒๕๔๐ มีหมู่บ้านตั้งใหม่ถึง ๔๕ หมู่บ้าน

นอกจากนั้นแล้วนโยบายของรัฐ ที่มุ่งส่งเสริมการเพาะปลูกพืชไร่เพื่อตอบสนองต่ออุตสาหกรรมและการส่งออก มีผลให้กลุ่มคนจำนวนมากบุกกรุกเข้ามาถางป่าในเขตป่าอนุรักษ์ เกิดเป็นปัญหาทางกฎหมาย **คณะรัฐมนตรี**จึงได้ออกมติผ่อนปรนไม่เอาผิดทางกฎหมายกับชาวบ้านที่เข้ามาทำกินในเขตป่าอนุรักษ์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ส่งผลให้มีผู้คนหลั่งไหลเข้าสู่พื้นที่ป่าคลองระบม - สียัดจำนวนมาก พื้นที่ป่าไม้ลดลงอย่างรวดเร็ว

ปัจจัยเหล่านี้ล้วนมีผลต่อการอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของคนจากภายนอก ซึ่งการที่คนเข้ามาเป็นจำนวนมากนี้ย่อมมีผลกระทบต่อชุมชนบ้านป่าอย่างแน่นอน

ปัจจัยที่มีผลกระทบและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อชุมชนบ้านป่า

มีสาเหตุหลากหลายประการและมีความสลับซับซ้อน มีทั้งปัจจัยจากภายนอกที่เข้ามาอย่างรวดเร็วจนชาวบ้านป่าตั้งตัวไม่ทัน และภายในชุมชนบ้านป่าเองที่อยู่ในสถานะที่เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลง ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

สิทธิ และอำนาจในการจัดการทรัพยากรป่า

ในอดีตชาวบ้านสามารถจัดการกับทรัพยากรป่าได้ด้วยตัวเอง ทุกคนมี“สิทธิ”ในการหาประโยชน์จากของป่า หากินได้ทั่วทั้งผืนป่าไม่มีการหวงห้ามกัน มีเพียงไม้ยางนาเท่านั้นที่แบ่งเขตการครอบครองการใช้น้ำมันยางอย่างเป็นสัดส่วนมีเจ้าของชัดเจน

แต่เมื่อรัฐเข้ามาอ้างสิทธิเหนือผืนป่า และได้ให้สัมปทานสิทธิในการทำไม้กับบริษัทเอกชนถึง ๒ ครั้ง ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อสิทธิดั้งเดิมของชาวบ้านป่าเป็นการเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรจากวิถีชีวิต และทำลายฐานอาชีพ สร้างความขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างบริษัทเอกชนกับชาวบ้านป่า ช่วงแรกรัฐเองก็ไม่มีกำลังพอที่จะเข้ามาจัดการได้ จึงปล่อยให้เป็นการตกลงกันเองระหว่างบริษัทเอกชนกับชาวบ้าน ซึ่งฝ่ายที่ได้เปรียบคือบริษัทเอกชนเพราะมีเงินและอำนาจที่ได้จากรัฐมากกว่า ทำให้ชาวบ้านป่าส่วนมากต้องเสียสิทธินั้นไป

รัฐเข้ามาใช้อำนาจ ในการจัดการกับพื้นที่ป่ามากขึ้น มีการกำหนดเขต ป่าอนุรักษ์ จำนวนหลายพื้นที่เริ่มตั้งแต่พ.ศ. ๒๕๑๒ ประกาศเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแควระบม - สียัด ปี พ.ศ. ๒๕๒๐ ประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ กองทัพภาคที่ ๑ ประกาศเป็นป่าปิดห้ามเข้าหรืออยู่อาศัย และประกาศปิดป่าถาวรเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๒ ห้ามคนเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ประกาศผนวกเพิ่มพื้นที่บางส่วนที่เหลือเข้าเป็นเขตรักษาพันธุ์ฯ

พื้นที่ทั้งหมดมีการกำหนดสิทธิการครอบครองที่ชัดเจน ทั้งที่เป็นกรรมสิทธิ์ของบุคคล และพื้นที่สาธารณะซึ่งมีรัฐเข้ามาใช้อำนาจในการจัดการ สิทธิในการทำมาหากินจากทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านจึงถูกจำกัดเขตให้เล็กลง เหลืออยู่แต่ในพื้นที่กรรมสิทธิ์ส่วนตัวที่มีคนละไม่ก็ไร่ ทำให้ไม่พอทำกิน

การส่งเสริมการเพาะปลูกพืชไร่ กลายเป็นกระแสที่ขยายตัวเข้ามาถึงชุมชนบ้านป่า ทำให้เป้าหมายของความต้องการสิทธิในการครอบครอง ก็เปลี่ยนจากต้นไม้มาเป็นสิทธิเหนือที่ดิน เป็นผลให้กลุ่มคนจากภายนอกจากทุกภาคของประเทศหลั่งไหลเข้ามา รวมทั้งกลุ่มนายทุน ผู้มีอิทธิพล ได้เข้ามาจับจองถางป่าปลูกพืชไร่อยู่เต็มพื้นที่ จนปัจจุบันมีจำนวนประชากรมากกว่าคนท้องถิ่นเดิมหลายเท่าตัว ชาวบ้านป่าไม่สามารถขัดขวางได้ รัฐเองก็ไม่มีกำลังที่จะเข้ามาจัดการ เกิดเป็นช่องว่างของอำนาจ ทำให้มีกลุ่มผู้มีอิทธิพลจากภายนอกใช้อำนาจป้อนในการจับจองผืนป่าและที่ดิน ปัญหาทวีความรุนแรงจนเกิดการฆ่ากันตายจำนวนมาก ในเวลาต่อมารัฐจึงได้เข้ามาอ้างสิทธิ และใช้อำนาจทางกฎหมายในการจัดการที่ดิน มีการเก็บภาษีและออกเอกสารสิทธิให้กับบุคคล ทำให้ชาวบ้านป่าต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตมาเพาะปลูกพืชไร่เป็นอาชีพหลัก มีบางส่วนที่ต้องยึดอาชีพรับจ้าง

ด้านการปกครอง รัฐได้กระจายการปกครองเข้ามา โดยให้ชาวบ้านป่าเข้าไปมีความสัมพันธ์เป็นส่วนหนึ่งของรัฐ มีการแต่งตั้งผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และจัดตั้งหน่วยงานของรัฐขึ้นทั้งที่ว่าการอำเภอ โรงเรียน หน่วยมาลาเรีย หน่วยป่าไม้ หน่วยทหารพราน ตำรวจตระเวนชายแดน ผู้คนในชุมชนได้ผ่านระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม การส่งเสริมการเพาะปลูกพืชไร่ที่เข้ามาดึงดูดทรัพยากรและความอุดมสมบูรณ์ของดิน ภาคอุตสาหกรรมที่ดึงแรงงานหนุ่มสาวออกจากชุมชน โดยที่ชาวบ้านป่าไม่มีข้อมูล และความรู้ที่จะจัดการกับสิ่งใหม่ ๆ ที่เข้ามากระทบ เพราะว่าการกระจายอำนาจของรัฐนั้นไม่ได้ให้ความรู้กับชาวบ้านอย่างแท้จริง ทำให้เกิดการใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรมของข้าราชการและกลุ่มผู้นำบางคน ส่วนชาวบ้านคือผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรง จากนโยบายและโครงการต่าง ๆ ที่เข้ามาสู่ชุมชน

โครงสร้างพื้นฐาน ที่มีการก่อสร้างขึ้นมารองรับกระแสการพัฒนาประเทศ เช่น ถนน ไฟฟ้า แหล่งน้ำ ประปา ฯลฯ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชน โดยเฉพาะถนน ที่ทำให้การเดินทางเข้าออกชุมชนบ้านป่าสะดวกขึ้น เป็นเส้นทางให้ผู้คนจากทั่วประเทศใช้เดินทางเข้ามาสู่ป่าต้นน้ำคลอง

ระบบ - สียัด และมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเส้นทางการเดินของชาวบ้านป่า จากเดิมที่มีการเดินทางและขนส่งสินค้าทางน้ำและทางเกวียนมาเป็นทางถนนแทน

อ่างเก็บน้ำสียัด สร้างขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นเหตุให้หมู่บ้านดั้งเดิม ๒ หมู่บ้านต้องจมอยู่ใต้น้ำ ชาวบ้านต้องอพยพไปอยู่ที่แห่งใหม่ ต้องเริ่มต้นนับหนึ่งใหม่ ญาติพี่น้องต้องแตกสาขาชานเช่นไปอยู่คนละที่ ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป และสร้างกระแสการซื้อขายที่ดินเกิดขึ้นในพื้นที่ มีกลุ่มคนที่ร่ำรวยจากการเวนคืน ซื้อขายที่ดิน มีเงินเข้ามาหมุนเวียนในชุมชน เกิดเป็นค่านิยมใหม่ในการบริโภค มีการซื้อกินมากขึ้น การทำกินน้อยลง อยากรวย มีเงินมาก มีความสะดวกสบาย มีการกู้ยืมเงินมาลงทุนเพาะปลูกพืชไร่

กระแสข่าวการตั้งเมืองใหม่ ในพื้นที่ป่าต้นน้ำคลองระบม - สียัดที่ส่งผลให้มีการซื้อขายที่ดินเพื่อเก็งกำไรจำนวนมาก มีนายหน้าเกิดขึ้นเป็นดอกเห็ด ทั้งกลุ่มผู้นำ ผู้มีอิทธิพลในพื้นที่ และกลุ่มนายทุนจากกรุงเทพ ฯ และที่อื่น ๆ ที่เข้ามาซื้อขายที่ดิน ทำให้ราคาที่ดินสูงขึ้นหลายเท่าตัวจากราคาไม่กี่พันบาท ขึ้นมาเป็นหลายหมื่นบาท

ระบบการศึกษา

รัฐนำระบบการศึกษารูปแบบใหม่ เข้ามาใช้บังคับให้เยาวชนทุกคนต้องเรียนหนังสือในโรงเรียน ระบบการเรียนรู้เดิมจึงขาดตอนไป ครอบครัว ชุมชน วัด ถูกกันออกจากระบบการศึกษาแบบใหม่ เด็กต้องนั่งเรียนในห้องกับครูที่เป็นคนที่อื่นที่ไม่รู้เรื่องราวของชุมชน สอนแต่ความรู้จากภายนอกที่เน้นเรื่องเศรษฐกิจที่มีศูนย์กลางอยู่ในเมือง เป็นความรู้ที่ต้องไปรับจ้างเขาเงินไม่ได้สอนเรื่องของชุมชน ไม่สามารถนำมาใช้ในชุมชนได้ ทำให้เยาวชนขาดความมั่นใจ ขาดความรู้เรื่องการจัดการทรัพยากรของชุมชน และดึงแรงงานออกจากของชุมชน เพราะเด็กต้องเข้าโรงเรียนตั้งแต่อายุ ๔ - ๑๕ ปี เมื่อจบออกมาแล้วก็ต้องออกจากชุมชนไปทำงานรับจ้างในเมือง ในโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้ชุมชนต้องขาดแคลนแรงงานภาคเกษตร

นอกจากนั้นระบบการศึกษาแบบใหม่ไม่ได้ทำให้คนมีความรู้ความสามารถที่จะจัดการกับทรัพยากร และปัญหาใหม่ ๆ ที่เข้ามาได้อย่างเท่าทัน คนเก่าในชุมชนบ้านป่าไม่มีความรู้ในการจัดการกับระบบเศรษฐกิจใหม่ที่เข้ามา ทำให้ปรับตัวไม่ทันกับกระแสของสังคม กลายเป็นกลุ่มคนที่ถูกระงับ ส่วนกลุ่มคนที่เข้ามาใหม่ก็ไม่มีความรู้ความสามารถในการจัดการกับทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนบ้านป่าเดิม เมื่อเข้ามาจึงได้ทำลายจนหมดไป

การเข้ามาของคนนอก

นำพาระบบเศรษฐกิจเพื่อค้าเพื่อขายเข้ามาสู่ชุมชนบ้านป่า เริ่มจากการทำไม้ของบริษัทเอกชน ที่มีการจ้างแรงงานเข้ามาทำไม้ และจ่ายค่าจ้างเป็นตัวเงิน มีการใช้เงินเป็นตัวกลางในการซื้อขาย ทำให้ชาวบ้านป่าเกิดการตื่นตัวตามกระแสที่มุ่งเน้นหาเงิน และเข้ามามีความสัมพันธ์กับกลุ่มคนจากภายนอก มีการแต่งงานกับคนต่างถิ่น เมื่อคนมากขึ้นแต่ทรัพยากรกับมีน้อยลง ปัญหาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าจึงเกิดขึ้น

การปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรม เดิมก่อนปี พ.ศ. ๒๕๑๓ พื้นที่ป่าคลองระบม - สียัด มีประชากรประมาณ ๕,๐๐๐ - ๖,๐๐๐ คน เป็นชาติพันธุ์ของและลาวพวนเป็นส่วนใหญ่ แต่มาในปัจจุบันมีมากกว่า ๑๐๐,๐๐๐ คน และมากกว่า ๘๐ % เป็นกลุ่มคนจากภายนอกที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่ เมื่อคนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์มาอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมาก จึงเกิดมีการปะทะทางวัฒนธรรม การผสมผสาน การกลมกลืนกันทางวัฒนธรรม ส่งผลให้ประเพณี พิธีกรรมหลายอย่างของชุมชนบ้านป่าเดิมหายไป บางอย่างยังคงอยู่แต่รูปแบบเปลี่ยนไปผสมผสานกับวัฒนธรรมของคนนอก และหลายอย่างรับเอาของคนนอกมาใช้ เช่น เครื่องเช่นไหของงานเจ้าพ่อเขากา ที่มีทั้งหัวหมู ขนม เปียะ ข้าวหลาม เหล้าอุ เบียร์ ฯลฯ รวมทั้งประเพณีงานบุญบั้งไฟจากอีสาน วิงควายของคนชลบุรี เป็นต้น

การแย่งชิงใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ที่ชาวบ้านป่าเคยใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพ ซึ่งในอดีตมีอยู่เป็นจำนวนมากและไม่มีใครคิดว่าจะหมด แต่ปัจจุบันได้หมดไป ทำให้วิถีชีวิตที่เคยพึ่งพิงอยู่กับทรัพยากรป่าต้องเปลี่ยนอาชีพมาทำการเพาะปลูกพืชไร่ ไร่ข้าว และทำงานนอกชุมชนแทน

ระบบเศรษฐกิจ

ชุมชนบ้านป่าเข้าสู่ระบบการผลิตเพื่อค้าเพื่อขาย เกิดการแข่งขันกันในตลาดต่างคนต่างทำ เวลาส่วนใหญ่อยู่กับการเพาะปลูกพืชไร่ ไม่มีเวลาให้กับการหาอยู่หากิน ต้องใช้เงินซื้อกินทุกวันจากรถขายกับข้าว ร้านค้า และตามตลาด ที่เข้ามาถึงชุมชนถึงหน้าบ้าน มีสินค้าให้เลือกซื้อจำนวนมาก เป็นการกระตุ้นให้เกิดการบริโภค เป็นกระแสของสังคมใหม่ที่เอาเงินมาเป็นตัวตั้ง ค่าครองชีพแพงขึ้นตลอดเวลา ทำให้ไม่มีเวลาที่จะมาพูดคุย และทำกิจกรรมร่วมกัน

มีระบบเงินทุนเข้ามา มีแหล่งทุนหลายแห่งเข้ามาปล่อยเงินกู้เพื่อลงทุนปลูกพืชไร่ เช่น ธกส. กลุ่มนายทุน พ่อค้า รวมทั้ง ระบบก๊วย ชาวบ้านป่าจึงกู้เงินมาเพาะปลูกพืชไร่เป็นจำนวนมาก เป็นการให้แต่เงินทุนโดยที่ไม่ได้ให้ความรู้ และสามารถในการจัดการ ผลที่เกิดขึ้นคือชาวบ้านป่ามีต้น

ทุนการผลิตที่สูงขึ้น เกิดภาวะหนี้สินที่ต้องกู้ยืมเพิ่มจากพันเป็นหมื่นเป็นแสนบาท หนี้จึงสะสมมากขึ้น และกลายเป็นวงจรแห่งหนี้ที่ยากจะปลดออกได้

มีเทคโนโลยีสมัยใหม่ เข้ามาระดับให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและอาชีพของชาวบ้าน ป่า จากเดิมเทคโนโลยีที่ทำได้เอง มาเป็นการใช้เทคโนโลยีจากเครื่องจักรกลในชีวิตประจำวัน ตั้งแต่ การผลิตทางการเกษตร จนถึงของใช้อื่น ๆ ที่เข้ามาระดับความอยากซื้อหามากขึ้น จำพวกเครื่องใช้ ไฟฟ้าและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ จนทุกครอบครัวตกอยู่ในสถานะหนี้สิน

วิถีชาวบ้านป่าในวันนี้

วัฒนธรรมดั้งเดิมที่หายไป ชาวบ้านป่าเคยมีวิถีชีวิตเรียบง่าย ช่วยเหลือแบ่งปันกัน มีความสัมพันธ์กันแบบเป็นเครือญาติ อยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบหาอยู่หากิน พึ่งพิงอยู่กับ ทรัพยากรธรรมชาติ พื้นฐานของชุมชนบ้านป่าไม่เคยต้องต่อสู้เรื่องเศรษฐกิจอย่างรุนแรงมาก่อน วิถี การเรียนรู้แต่เดิมได้รับการสอนให้เป็นคนดี เสียสละ รู้จักความดีไม่ว่าโลกไม่สะสม ที่ดิน ๓ ไร่ ๕ ไร่ ก็ พอทำกิน จึงไม่มีการจับจองที่ดิน และชาวบ้านป่าให้ความนับถือ เชื่อฟังผู้นำสูง โดยเฉพาะกำนัน ผู้ ใหญ่บ้าน ถือว่าเป็นตัวแทนของรัฐ จะมีบทบาทสูง

พื้นฐานของชุมชนบ้านป่าไม่ได้ต่อสู้เรื่องเศรษฐกิจมาก่อน แต่เมื่อมีสิ่งใหม่ ๆ จากภายนอก เข้ามาระทบต่อวิถีชีวิตแบบเดิม เกิดเป็นอาชีพใหม่ การจ้างแรงงาน การเพาะปลูกพืชไร่ การเข้ามา เทคโนโลยีสมัยใหม่ ฯลฯ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เข้ามาอย่างรวดเร็ว และไม่มีกระบวนการเรียนรู้ในการ จัด การกับสิ่งใหม่ ไม่มีความรู้ และข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งที่เข้ามา ทำให้รู้เท่าไม่ถึงการณ์ แล้วยังยึดติดกับความ คิดแบบเก่า ที่ว่ามีเท่านั้นทำเท่านั้นก็พอกิน ไม่มีกำลังจะทำแล้ว แต่ขณะเดียวกันต้องมาอยู่ในวิถีชีวิตแบบ ใหม่ ที่เน้นเรื่องการแข่งขัน การบริโภค การทำขายซื้อกิน ทำให้ชาวบ้านป่าปรับตัวและตั้งตัวไม่ทัน

ความอยากมีอยากได้ ที่เคยอยู่ในตัวของชาวบ้านป่าแค่เพียงความต้องการในปัจจัย ๔ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตถูกกระตุ้นจากกระแสความร่ำรวยของการเพาะปลูกพืชไร่ จากสื่อชนิดต่าง ๆ ที่ โหมประโคมข่าว รวมทั้งระบบการส่งเสริมของภาครัฐ ทำให้ชาวบ้านป่ากระโจนเข้าสู่กระแสความ ร่ำรวยนั้นอย่างไม่ทันได้ทบทวนศักยภาพของตนเอง ทั้งวิถีชีวิตเดิมที่เคยเป็นอยู่ ไม่ใส่ใจความรู้ และ วัฒนธรรมที่เคยเรียนรู้และปฏิบัติมา ค่านิยมของชุมชนจึงเปลี่ยนไปอยากรวย อยากมีรถ มีทีวี ตู้เย็น ฯลฯ เหมือนคนเมือง

วิถีชีวิต และค่านิยมที่เปลี่ยนไป ทำให้คนหนุ่มคนสาวต้องออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน พ่อ - แม่ก็อยากให้ลูกทำงานสบาย มีเงินส่งกลับบ้าน แบ่งปันให้พ่อแม่ได้ใช้ ให้ไปได้ดี มีอยู่มีกิน ทนเหตุการณ์บ้านเมืองเหมือนคนอื่น เพราะชาวบ้านปามองว่าถ้ากลับมาอยู่บ้านก็เป็นเหมือนพ่อแม่ เป็นเกษตรกร ต้องทำงานหนัก การรับจ้างทำเกษตรก็ได้ค่าแรงต่ำ ทำงานโรงงานได้ค่าแรงแพงกว่า สบายกว่า ไม่ต้องทำงานตรากตรำ ชุมชนบ้านป่าปัจจุบันเหลือแต่คนเฒ่าคนแก่กับเด็ก เป็นส่วนใหญ่

เกิดกลุ่มคนยากจนรุ่นใหม่ ขึ้นในพื้นที่ ซึ่งเมื่อก่อนคนกลุ่มนี้เคยมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ทำกินอยู่ในพื้นที่ ๓ - ๕ ไร่ แต่มีพื้นที่ในการหากินทั่วทั้งผืนป่า อาศัยหาผลผลิตจากป่ามาแลกเปลี่ยนกับสินค้าจำเป็นอื่น ๆ ที่ตนเองผลิตไม่ได้ ไม่ได้จับจองที่ดิน แต่เมื่อสิทธิในการหากินในผืนป่าถูกจำกัดลง ด้วยมีกลุ่มคนจากภายนอกเข้ามาจับจองผืนป่า และการอ้างสิทธิของรัฐในการจัดการอนุรักษ์พื้นที่ป่าเป็นเขตหวงห้ามไม่ให้ใครเข้าไปใช้ประโยชน์ ทำให้คนกลุ่มนี้ได้รับความเดือดร้อน ไม่มีพื้นที่หากิน ต้องหันมาทำกินเฉพาะในพื้นที่ของตัวเอง ที่ดินเพียงครอบครัวละ ๓ ไร่ ๕ ไร่ หรือ ๑๐ ไร่

ต้องปลูกพืชไร่ในที่ดินขนาดเล็ก แต่ต้องซื้อกินทุกอย่าง จึงไม่พอกินกลายเป็นกลุ่มคนที่ยากจน ไม่มีที่ดินทำกินที่พอเพียง ต้องเป็นแรงงานรับจ้างเขากิน กลายเป็นผู้ด้อยโอกาสทางสังคม ทั้งที่เคยเป็นกลุ่มคนที่มีกินมีใช้อย่างเหลือเฟือ มีพื้นที่หากินเป็นพันเป็นหมื่นไร่ ขณะที่กลุ่มคนนอกซึ่งอพยพเข้ามาใหม่กับกลายเป็นกลุ่มคนที่มีที่ดินคนละเป็นร้อยไร่ เป็นกลุ่มคนที่มีโอกาสในชุมชนในสังคม

ทั้งหมดนี้ ล้วนเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านป่า ทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิงและไม่สามารถกลับไปเหมือนอดีตได้ องค์ความรู้ที่สามารถจัดการกับทรัพยากรก็ไม่มีการนำมาใช้ในชีวิตประจำวันและเริ่มสูญหายไป เพราะว่าทรัพยากรธรรมชาติหมดไป ไม่มีความอุดมสมบูรณ์ แต่ใช่ว่าสิ่งดี ๆ ที่เคยมีในอดีตจะหมดไปโดยสิ้นเชิง หลาย ๆ อย่างยังคงมีอยู่ให้ได้ศึกษา บางอย่างแฝงอยู่ในประเพณีวัฒนธรรมที่ยังคงปฏิบัติกันอยู่ บางอย่างยังอยู่ในความทรงจำของผู้เฒ่าผู้แก่ที่ถูกทิ้งให้อยู่ในชุมชน คำถามก็คือ จะนำสิ่งดี ๆ เหล่านั้นกลับมาใช้ หรือประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ในสภาพสังคมปัจจุบันได้อย่างไร

สภาพของชุมชนบ้านป่าที่เป็นอยู่ ณ วันนี้ นับว่าเป็นเพียงจุดเปลี่ยนผ่านของชุมชน ยังไม่ใช่จุดสิ้นสุดของเหตุการณ์ของการเรียนรู้ของชุมชน เป็นเพียงช่วงเวลาหนึ่งและปรากฏการณ์หนึ่งเท่านั้นที่เข้ามากระทบกับชุมชน สิ่งที่ต้องทำการเรียนรู้และวิเคราะห์ออกมาให้ชัดก็คือ แล้วชุมชนบ้านป่าจะหันกลับมาทบทวน มาสร้างกระบวนการเรียนรู้กันอย่างไร ให้มีความสามารถในการจัดการกับชีวิตของตัวเอง ของชุมชน ให้มีความพร้อมที่จะจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นอยู่ในปัจจุบัน และอาจจะเกิดขึ้นในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

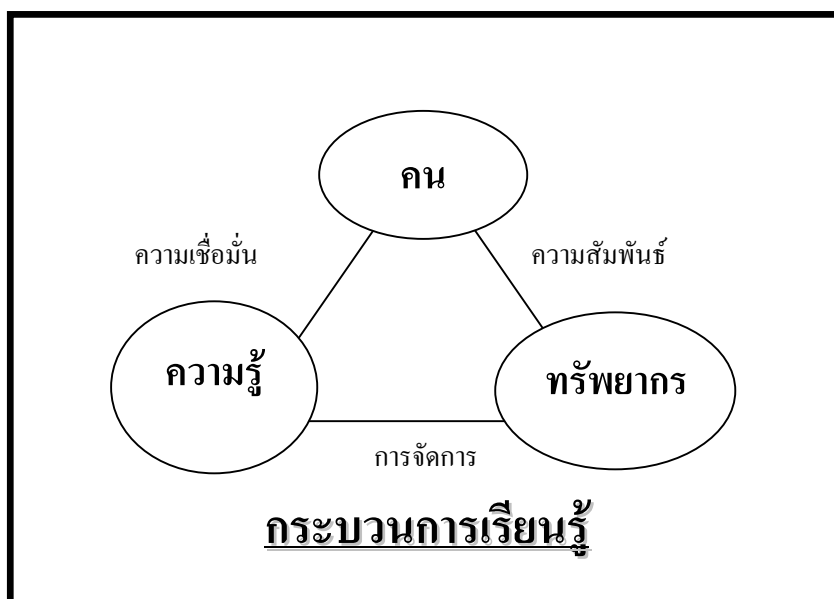
จากสภาพการณ์ดังที่เป็นอยู่ ณ วันนี้ของชาวบ้านป่า เป็นผลสืบเนื่องมาจากวิถีชีวิตที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต ทำให้ชาวบ้านป่าขาดความรู้ ความสามารถที่จะจัดการกับทรัพยากรและปัญหาที่มี ในสภาพดังกล่าวนั้นเกิดจากปัญหาหลัก ๆ อยู่ ๓ ประการ คือ

๑) ฐานทรัพยากรป่าไม้ที่เคยทำมาหากินถูกทำลายไป ที่ยังเหลืออยู่มีน้อย และไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ เนื่องจากรัฐหวงห้าม

๒) สูญเสียองค์ความรู้เรื่องการจัดการทรัพยากร ส่วนที่ยังเหลืออยู่ชาวบ้านป่าเองก็ไม่มีความเชื่อมั่นที่จะนำมาใช้

๓) ประเพณี วัฒนธรรมที่มีอยู่ ขาดศรัทธาและความเชื่อมั่นที่แท้จริงจากคนรุ่นใหม่ ทำให้ไม่มีพลังในการรวมจิตวิญญาณ ไม่สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชนบ้านป่ากลับคืนมา

การที่ชาวบ้านป่าจะกลับมาฟื้นฟู และพัฒนาชุมชนของตัวเองให้มีศักยภาพในการพึ่งตนเองได้ จึงจำเป็นที่จะต้องหันกลับมาเสริมสร้างกระบวนการในการเรียนรู้เรื่องการจัดการกันใหม่ ในสภาพที่ชุมชนเป็นอยู่ ณ ปัจจุบันว่า มีปัญหา องค์ความรู้ ทรัพยากร และมีทุนทางสังคมอะไรอยู่บ้าง ต้องอาศัยความร่วมมือกัน ของคนในท้องถิ่น เป็นกลุ่ม เป็นเครือข่าย ร่วมกันเรียนรู้ความเป็นมาของชุมชน มองย้อนกลับไปในอดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ให้เห็นถึงสาเหตุแห่งปัญหาที่แท้จริง ให้ทราบว่าปัจจุบันเราเป็นอยู่ ณ จุดใด มีอะไรเปลี่ยนแปลงไป วิถีชีวิตปรับเปลี่ยนมาเป็นอย่างใด ด้วยสาเหตุอะไร แล้วมาร่วมกันวางแผนให้กับตนเองและชุมชน ในการจัดการกับปัญหาที่มีในปัจจุบันและที่อาจจะเกิดขึ้นอนาคตบนพื้นฐานของทรัพยากรที่มีอยู่ โดยใช้กระบวนการเรียนรู้จากฐานของ คน ความรู้ และทรัพยากร สร้างความเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์แบบใหม่ขึ้นในท้องถิ่น

ต้องกลับมาเริ่มที่ “คน” ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่สุดของสังคม

๑. สร้างความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่นให้เกิดขึ้นมาใหม่ และสามารถนำความรู้จากภายนอกมาต่อยอด เพื่อให้เกิดเป็น **องค์ความรู้ใหม่** ที่สามารถนำมาจัดการกับ**ทรัพยากร** และปัญหาที่มีอยู่ในปัจจุบัน โดยที่ทุกฝ่าย ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน ครู หน่วยงานภาครัฐ ฯลฯ ต้องมาร่วมมือกัน **สืบค้นหาภูมิปัญญา** หาข้อมูลองค์ความรู้ที่คงอยู่ในชุมชน ทั้งที่อยู่ในบุคคล ในตำรา หรือที่แฝงอยู่ในประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ตลอดจนเรื่องเล่า ตำนาน นิทาน ที่เป็นวัฒนธรรม และความเชื่อของท้องถิ่น เพื่อรวบรวมบันทึกไว้เป็นข้อมูลที่สามารถนำมาถ่ายทอดได้ในอนาคต

๒. สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ขึ้นมาใหม่ให้กับตัวเองและลูกหลาน ให้รู้จักตัวเอง รู้จักชุมชน มาสร้างการเรียนรู้เรื่องการจัดการจากสภาพของปัญหา และฐานทรัพยากรที่มีอยู่ในไร่ - นา แหล่งสาธารณะ เช่น ลำห้วย หนอง คลอง บึง ป่าธรรมชาติทั้งในป่าชุมชนและป่าอนุรักษ์ เริ่มตั้งแต่รู้จักชื่อ คุณค่าที่มีการนำมาใช้ประโยชน์ เช่น เป็นอาหารโดยตรง เป็นยาสมุนไพร และการแปรรูป เป็นต้น ซึ่งพืชพรรณที่มีอยู่ตามแหล่งสาธารณะเหล่านั้นควรมีการนำกลับมาปลูกตามไร่ ตามสวนของคน

๓. สร้างระบบคุณค่าที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิต วัฒนธรรม และการยอมรับของชุมชน ที่เอื้อให้เกิดความเป็นธรรมในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน ตลอดจนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อพัฒนาไปสู่การมีชีวิตที่เป็นสุข และทำให้ชุมชนพึ่งตัวเองได้อย่างยั่งยืน ต้องกลับมาฟื้นฟู ประเพณี พิธีกรรมที่ชุมชนเคยปฏิบัติในอดีตขึ้นมาใหม่เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการ **สร้างความสัมพันธ์** ระหว่าง คน ความรู้ และทรัพยากร ให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล และเห็นความสำคัญของทรัพยากรที่คุณค่ามากกว่ามูลค่า

๔. สร้างจิตสำนึกต่อท้องถิ่น ต้องนำประวัติศาสตร์ของชุมชนและท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาชุมชนของตนเองให้เข้มแข็งและยั่งยืน โดยการนำข้อมูลของชุมชนมาวิเคราะห์ และสร้างการเรียนรู้ให้กับคนในชุมชนและท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เห็นตัวตนของตัวเอง ของชุมชน นอกจากนั้น ชุมชนต้องสามารถนำข้อมูลเหล่านั้นมาวางแผนในการดำเนินชีวิตของตัวเอง ของชุมชนและท้องถิ่นได้

๕. สร้างหลักสูตรท้องถิ่น ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ผู้นำ ชาวบ้าน ครู เยาวชน ข้าราชการ ฯลฯ ต้องร่วมมือกันพัฒนาเนื้อหาของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ให้สามารถนำเข้าสู่การเรียนการสอนของโรงเรียนในชุมชนบ้านป่าต้นน้ำคลองระบม - สียัด เป็นหลักสูตรของท้องถิ่นที่แท้จริง

การวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

๑. ทีมงานต้องมีกลุ่มคนที่หลากหลาย มีทั้งกลุ่มคนที่เป็นนักวิชาการ ผู้นำในชุมชนและทางราชการ ตลอดจนให้คนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน เริ่มตั้งแต่การเริ่มคิด การวางแผน การลงมือทำ สรุปผล และติดตามความก้าวหน้า

๒. มีเป้าหมายชัดเจนว่าผลงานที่ได้ ตอบคำถามในเรื่องใดบ้าง เพราะฉะนั้นกระบวนการที่ใช้ ต้องมีความหลากหลาย การปฏิบัติเพื่อให้ถึงเป้าหมายนั้นต้องไม่มีสูตรเบ็ดเสร็จตายตัว สามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมตามสภาพของท้องถิ่นและสถานการณ์ที่อาจจะเปลี่ยนแปลงได้อยู่ตลอดเวลา

๓. เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นก่อให้เกิดการเรียนรู้ และสามารถนำไปปรับใช้ได้

๔. ในการเขียนรายงานการวิจัยควรนำเสนอให้เห็นภาพความเป็นท้องถิ่นให้ได้มากที่สุด